KABUSNÂME

İlyasoğlu Mercimek Ahmed

1 nci cilt

kutuphaneci - eskikitaplarim.com

Tercüman 1001 TEMEL ESER

Tercüman
1001 TEMEL ESER
36
★

Hazırlayan ve sadeleştiren :
Atillâ ÖZKIRIMLI

KEYKÂVUS — MERCİMEK AHMET

KÂBUSNAME

BİRİNCİ CİLT

Tercüman gazetesinde hazırlanan
bu eser Kervan Kitapçılık A. Ş.
ofset tesislerinde basılmıştır

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren, ona yön veren konularda "**Gerçek eserler**" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş -**Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış**- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız **"1000 Temel Eser"** serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve **"Tercüman 1001 Temel Eser"** dizisini yayınlamaya karar verdik. **"1000 Temel Eser"** serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler

önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

ÖNSÖZ

Mercimek Ahmet'in Farsça'dan dilimize çevirdiği Kâbusname, Emîr Unsurü'l-Maâlî Keykâvus b. İskender b. Kâbus b. Verşmgîr b. Ziyâr tarafından yazılmıştır. Yazar kitabını, «Peygamber hicretinin dört yüz yetmiş beşinci yılında» (M. 1082) [illegible] enlediğini söylemektedir. Bu sebeple kimi kaynaklarda geçen (Düvel-i İslâmiye) ve uzun süre H. 462 olarak bilinen ölüm tarihinin yanlış olduğu açıktır. Nitekim kitabın bitiş tarihi olarak gösterilen H. 475 bütün Farsça nüshalarda mevcuttur (1). Ama yazarının hayatı hakkında, kendisinin kitapta verdiği kimi bilgilerden başka bir şey bilmiyoruz.

Ziyârî ya da Âl-i Ziyâr ailesi X. ve XI. yüzyıllarda Gürgân, Gilan, Deylemistan, Taberistan, Rey ve Cibâl'de hüküm sürmüştür. Bu egemenlik Gürgân bölgesinin Selçukluların eline geçmesiyle son bulur. Anlaşıldığına göre Keykâvus padişah olamamıştır. Daha doğrusu Selçukluların bu bölgeyi paylaşmaları sonucu İskender, Keykâvus ve oğlu Gilân Şah padişahlık yapama-

---

(1) Said Nefisi, Kitab-ı Nasihatnâme Ma'rûf bi: Kâbûsnâme. Azer 1342 şemsi (1963) Tahran. Kitabın Farsça aslıyla ilgili bilgiler Said Nefisi'nin önsözünden özetlenmiştir.

mışlardır. Nitekim kendisi de kitabında bunu belirtmekte, kimi bölümlerde hizmetinde bulunduğu padişahları saymaktadır. Söz gelimi 42. bölümde, «... Mesut ibn Sultan Mahmut, Gazne'de padişah olunca, o devirde ben de Gazne'de idim. (...) katında bir zaman durdum, kulluk ettim, beni denedi, gördü ki sohbetine lâyığım, beni has nedim edindi» demekte, bir başka bölümde (7. Bölüm) Ebu'l-Esvar Şâpur b. el-Fazl adlı Gence melikinin yanında uzun süre kaldığını, onunla birlikte Rum seferine gittiğini anlatmaktadır. Bütün bunlar, bir padişahın nedimlik yapmayacağı ve başkaları adına savaşamayacağı düşünülürse, Keykâvus'un saltanat sürmediğini gösterir. Yalnız bence üzerinde durulması gereken bir nokta var. Said Nefisî'nin yayınladığı metinin 42 .bölümünde (s. 172) dördüncü hikâye, «Geçmiş emir babam —rahmetullah—...» diye başlamaktadır. Mercimek Ahmet ise bunu «Benden önce saltanat tahtına hükmeden, rahmete ulaşan babamdan...» diye çevirmiştir. Görüldüğü gibi, Keykâvus yalnızca babasının padişah olduğunu belirtmekte, oysa Mercimek Ahmet'in çevirisinde kendisinin de padişahlık yaptığı anlamı çıkmaktadır. Burada akla gelebilecek ilk ihtimal, nüsha farkıdır ve Mercimek'in çeviriyi bir başka nüshadan yaptığı düşünülebilir. Ama yine Mercimek, «Söze Giriş» bölümünde «şöyle rivayet ederler ki, halifeler devrinde, Kûhistan mülkünde bir padişah vardı (...)» demektedir. İşte burası karanlık kalmakta, Mercimek'in kitabın içindeki kimi açıklamaları görmezden gelerek, böylesi bir çelişkiye düşmesi anlaşılamamaktadır.

Üstelik Keykâvus'un padişahlık peşinde olduğunu gösteren hiç bir belirtiye rastlanmaz kitapta. O yüz-

yıllar, Selçuklular'ın İran'ı korkuya saldıkları bir çağdır ve İran karışıktır. Böyle bir dönemin insanı olduğu için üç nitelik göze parçar Keykâvus'ta: Askerdir, bilgindir ve ariftir. Zaten Ziyârî hanedanının fazileti ve büyüklüğü hiç bir İran hanedan ailesinde görülmemiştir. Ama Keykâvus hayatı hakkında fazla bilgi vermez. Bu nitelikleri de, onun kitabından, bütün konularda bilgi sahibi olmasından ve hemen her konuda bilgi vermesinden anlaşılmaktadır.

Ama Ziyârî yahut Âl-i Ziyâr hanedan ailesi konusunda, çokça bilgi vermektedir. Bölümlerde anlatılan hikâyelerin çoğu bu hanedanın kişileriyle ilgilidir. Nitekim «Söze Giriş»te hanedanın atalarını sayıp dökmekte, soylarının ünlü Nuşîrevan'a (ölm. 579) kadar uzandığını belirtmektedir. Dedesi Şemsü'l-Maâlî'nin, amcası Felekü'l-Maâlî tarafından nasıl tahttan indirildiğini, sürüldüğünü ve öldürüldüğünü (20. Böl.); kendisinin babası tarafından nasıl eğitildiğini (27. Böl.); dedesinin emmisinin oğlu Fahrü'd-devle ve onun karısının, kocasının ölümünden sonra hüküm sürmesi sırasında olan biteni (29. Böl.); Gilân Şah'ın dedesi Sultan Mahmut (kendi karısının babası) ile Halife El-Kaîm Bi-Emri'l-lâh arasındaki bir olayı (39. Böl.) ve kendi dedesi Emir Veşmgir b. Ziyar ile amcasının oğlu Emir Şemsü'l-Maâlî'nin avda öldüklerini (18. Bölüm) anlatmaktadır.

Kitabın Adı

Keykâvus'un kitabı eskiden beri bu adla anılmaktadır. Ama bu adın niçin konulduğu belli değildir. Çünkü kitap Gilân Şah'a hitaben yazılmıştır ve Kâbus

dedesinin adıdır. Ayrıca o çağda, kitapların genellikle yazarının adıyla anıldığı düşünülürse, Keykâvusnâme de olabilir. Nitekim Muhammed Ûfi (Avfi), Cevamiü'l-Hikâyet ve Levamiü'l Rivâyat adlı eserinde kitabın adından söz etmez. Yalnızca, Keykâvus'un oğluna verdiği öğütler, diye belirtir. Kendisi de Önsözünde kitabının bir öğütler kitabı olduğunu söylemektedir. Ama nedense kitap, belki Kâvus adının bozulması sonucu belki de dedesi Kâbus'un ünlü bir kişi olması sebebiyle Kâbusname diye anılagelmiştir.

İran Edebiyatındaki Yeri

Ünlü bir kitaptır ve İran edebiyatında oldukça önemli bir yeri vardır. Senaî-i Gaznevî, yazılışından kırk dokuz yıl sonra, Hadikatü'l-Hakika (M. 1131) adlı eserinde Keykâvus'un anlattığı bir—iki hikâyeyi şiirleştirmiştir. Ayrıca Ahmet Gaffari Tarih-i Nigâristan'da, «Genceli Nizami, Husrev ü Şirin'inde; Feridüddin Attar, Esrarnâme ve Mantıku't-tayr'ında; Afdalüddin Ebu Hâmid Ahmed b. Hâmid Kermânî, İkdü'l-Ulâ fi Mevkifi'l-Âlâ'sında; İbn İsfendiyar, Taberistan Tarihi'nde; Sa'deddin Kâfi, Kasidesi'nde; Husrev-i Dehlevî, Matlaü'l-Envar Mesnevisi'nde; Câmi, Silsiletü'z-Zeheb Manzumesi'nde; Mecdüddin Muhammed Hüseyin Mecdi, Zinetü'l-Mecalis'inde ve Muhammed Bâkır, Ravzatü'l-Envar'ında kimi kitabın adını açıkça söyleyerek kimi de işaret etmeden, bu eserden hikâyeler ve bahisler almışlardır.» (1)

---

(1) Orhan Şaik Gökyay, Kâbûsnâme, 1966 İstanbul, Önsözden.

Bu etkide, kitabın o çağda geçerli olan dünya görüşü, ahlâk, sanat, ilim gibi konularda, gerçekten önemli bilgiler vermesinin, yakın bir anlatımı olmasının büyük rolü olmuştur denilebilir. Üstelik bu etki yalnız İran edebiyatı çevresinde kalmamış, İran'ın sınırlarını da aşmıştır. Eser yedi kere İran'da (2) bir kere de Hindistan'da basılmıştır. Türkçe'ye de beş çevirisinin olduğu düşünülürse oldukça ünlü bir kitap olduğu söylenebilir.

Şimdi sözü burada kesmek ve asıl bizi ilgilendiren bir alana geçmek gerekiyor. Mercimek'in çevirisi üstünde dururken kitabın önemine yeniden değineceğiz. Önce bu çevirinin yapıldığı çağa kadar olan bitenleri sıralamamız ve Osmanlı devletinin özelliklerini belirlememiz gerekir.

---

(2) Said Nefisî'nin yayınladığı Kâbûsnâme'nin 1963'te ikinci baskısının yapıldığı gözönünde bulundurulursa bu sayı sekiz olmaktadır. Ayrıca Said Nefisî bu baskının Önsöz'ünde, Kâbûsnâme'nin, kendisinin yayınladığında daha eski bir nüshasının bulunduğunu, üzerinde çalışıldığını, ama göremediğini belirtmektedir.

II

OSMANLILARA KADAR

«Türk toplumu, tarihte iki büyük çağ geçirmiştir:

1 — Türklerin kavim halinme yaşadıkları çağ ki, tarih sahnesinde göründükleri andan, İslâm dinini kabul ettikleri zamana kadar sürer. Bu çağda Türkler, yabancı etkilerden uzak kalmışlar, kendi hayatları içinde benliklerini korumuşlardır. Bu çağ boyunca kabul ettikleri çeşitli dinler, manevî varlıkları üzerinde bir iz bırakmamış, komşularıyla sıkı ve sürekli ilişkileri de gelenek ve göreneklerine bağlılığa engel olamamıştır.

2 — Ümmet çağı ki, İslâm dinini kabul ettikleri tarihlerden, XIX. yüzyılın sonuna kadar aşağı yukarı 900 yıl sürer. Bu çağda Türkler İslâm dininin toplayıcı ve birleştirici etkisi altında yeni esasları benimsemişler, kendi yasa ve törelerini bırakarak, bu esasların çizdiği çerçeve içinde bütün İslâm âlemini kucaklayan bileşik hayata uymuşlar, yeni bir ruhla tarih sahnesine çıkmışlardır.» (1)

---

(1) Agâh Sırrı Levent, Ümmet Çağı Türk Edebiyatı, Ank. 1962.

Bu bölümlemeye katılıyoruz, ancak bir noktanın açılmasında ve deşilmesinde yarar var. Hz. Muhammed, Mekke'de peygamberliğini ilân edip de İslâm dininin esaslarını bildirdiğinde, yarı göçebe ve ticaretle uğraşan Arapları, dine dayalı bir hukuk sistemiyle, teokratik görünüşte bir toplum düzenine sokmuş oluyordu. Önceki şartlar düşünülürse bu bir devrimdi. Hz. Muhammed, Arabı hak dinine çağırırken aynı zamanda daha ileri bir toplum düzenini kurmaya da çağırıyordu. Nitekim kendisinin hem peygamber, hem devletin başı olması, halifelerin de kendinden sonra yönetime hâkim olmaları Emevîler devrine kadar sürmüştür.

Türk devletlerinin toplum yapısı da göçebelik diyebileceğimiz bir toplum düzeniydi. Kısır topraklar ve stepler üzerinde geçirilen bu göçebe hayat, tarım ekonomisine geçişin mümkün olmaması yüzünden, hayvancılık ve avcılığı bir geçim kaynağı haline getiriyordu. Bu ise sürekli dolaşmak, verimli otlaklar ve sulak yerler aramak zorunluğunu doğuruyor, oldukça zengin bir göçebe kültürünün yaratılması yanında, askerî ve merkezi otoriteye bağlı bir çeşit devlet yönetiminin de teşkilâtlanmasını gerektiriyordu.

Gerçekten eldeki bilgiler bu düşünceyi doğrular niteliktedir. Bütün göçebe toplumlarda olduğu gibi Türklerde de at kültürü önemli bir yer tutmakta ve yine Türklerin tarih boyunca sürekli olarak güçlü devletler kurdukları görülmektedir. Divanü Lügati-'t-Türk'te yalnızca atla ilgili 150.'ye yakın kelime vardır ve en az bunun bir misli kelimenin açıklanmasında da at sözü geçmektedir.

Bir yandan Türklerin, verimli otlaklar arama sonucu sürekli olarak Batı'ya sarkan, öte yandan Emeviler'le yayılmaya yönelen İslâm İmparatorluğu'nun ilk öncüleri, Maveraünnehir'de kapışmışlardır. «Arapların Horasan valisi Kuteybe ibn Müslim, batı Türklerinin On—OK devletine saldırmış, Maveraünnehir'e (Transoxiana) kadar sokulmuş, sonra Araplar 751'de Talas savaşında Çinlileri yenilgiye uğratmış, 776'da İlî ve Çu ırmaklarının vadilerine girmiş, 792'de ve 806 da Karahanlılarla çarpışmış, 960 sıralarında da Türklerden ilk olarak Karluklara İslâmlığı kabul ettirmiştir.» (1)

Böylece Türkler, bu tarihten sonra kimi zaman dağınık gruplar halinde İslâmiyeti kabul ettiler, halife ordularında görev aldılar. Yalnız bu kabul edişin daha IX. yüzyılın ortalarında başladığını söylemeliyiz. Çünkü Türklerin Halife Mu'tasım zamanında Bağdad yakınlarında kurulan Sâmerra şehrine yerleştirildiklerini, savaşçı nitelikleri dolayısıyla önemli askerî rütbeler elde ettiklerini biliyoruz. Ama asıl çeşitli Türk kavimlerinin toplu olarak müslümanlığı kabul edişi X. yüzyıldadır.

Bu olay, ilk anda, bir devlet gücüne boyun eğme gibi görünüyorsa da Türklerin müslümanlığı kabul edişinde tek önemli etkiyi, güçlü bir devletin zoru olarak görmemek gerekir. Durum böyle olsa, devlet gücü ortadan kalkınca, kabul ettirmeye çalıştığı dinin uygarlığın egemenliği zayıflar ya da tarihte birçok

---

(1) A. Dilâçar, Kutadgu Bilig İncelemesi, Ank. 1972.

benzeri görüldüğü gibi, başka bir biçim alır, nitelik bakımından değişmelere uğrar. Ama Türkler için durum tam tersinedir. Bunun için İslâmlığın kabulünde en önemli etkiyi devlet gücünde değil, belki İslâmiyetin özünde ve niteliğinde aramak gerekir.

Çünkü İslâmiyet, yalnız gönüllere egemen olan bir din değil, toplum hayatını da düzenleyen, yönetimi etkileyen, tarıma dayalı bir ekonominin hukuk sistemini oluşturan bir dindir. Hz. Muhammed sadece Tanrı buyruğunu insanlara ileten bir peygamber değil, insanları bir düşünce çevresinde toplayan ve teşkilâtlandıran bir devlet adamıdır. İlk teşkilâtlanmayı da kısmen tarımla, kısmen de hayvancılıkla uğraşan Arap kabilelerinin bulunduğu Medine'de gerçekleştirmiştir. Bu sebeple İslâmiyet, XI. yüzyıldan başlayarak Türkleri gerek devlet teşkilâtı gerekse toplum hayatı açısından etkilemiş, dine bağlı bir kültürün de oluşmasına yol açmıştır.

Artık bir kültürü kabul edişin bu kısa özetinden sonra Selçuklular yoluyla Anadolu Selçuklularına oradan da Osmanlılara geçebiliriz.

26 Haziran 1243 Cuma günü, Selçuk ordusu Kösedağı'nda korkunç bir bozguna uğramış, imparatorluğun temelleri sarsılmıştır. Moğollar Sivas'a yürümüşler, Kadı'nın şefaatiyle halka dokunmamışlar, fakat şehri üç gün yağma etmişlerdi (1). Bu akınlar sürecektir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümü üzerine çı-

---

(1) Abdülbaki Gölpınarlı, Yunus Emre ve Tasavvuf İst. 1961.

kan kargaşalıklar ve beylerin egemenlik sevdasıyla birbirleriyle savaşmaları, merkezî otoritenin neredeyse sıfıra düşmüş olması, o çağın Anadolusuna bir cehennem görünüşü verecektir. Moğol Baycu'nun Anadoluya yaptığı yeni akın, Selçuk ordusunu 1256'da Konya yakınlarında bir kere daha bozguna uğratacak Moğollar giderken yine Anadolu'yu yakıp yıkacaklar ve Anadolu bir kardeş kavgasının ortasına yuvarlanacaktır.

Anadolu'nun bu karışık durumu, iç savaşlar, Moğol akınları, değişen Selçuk hükümdarları, entrikalarla altüst bir durumda sürüp gidecek, beylikler türeyecek, tarikatlar alabildiğine gelişecektir. (2)

Sonuçta Selçuk İmparatorluğunun yıkılması üzerine Anadolu'da küçük—büyük beylikler ya tek bir şehirde ya da bir bölgede hüküm sürmeye başlamışlardı. Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Germiyanoğulları gibi beylikler Selçukluların son yıllarında, merkezî otoritenin zayıflaması sonucu yarı bağımsızdılar zaten, ama şimdi tam bağımsız da olsalar yayılmak isteyecekler ve birbirleriyle tutuşacaklardı. Bu beyliklerin en büyüğü Konya ve çevresine verleşmiş olan Karamanoğulları beyliğiydi. XV. yüzyıla, ayni Fatih'e kadar Osmanoğullarına en çok direnen beylik olacaktı.

Söğüt'e yerleşmiş olan Osmanlılar kısa sürede beyliğin sınırlarını genişlettiler. 1289'da Eskişehir,

---

(2) Fuat Köprülü, İlk Mutasavvıflar, 2. bask. Ank. 1966.

1292'de Sakarya'nın güneyi, 1298'de Bilecik, 1289'da İnegöl alınmış, 1301'de İznik kuşatılmış, 1323'de Akyazı, 1326'da Bursa zaptedilmiş ve imparatorluğa giden beyliğin merkezi olmuştu.

OSMANLI DEVLETİ

Osmanlıların, Oğuz Türklerinin Kayı Aşireti'nden olduğu bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yılı olarak tarihler 1299 yılı üzerinde birleşmişlerdir. Kuşkusuz Osmanlıların Söğüt'e yerleşmeleri ve bir beylik olarak hüküm sürmeye başlamaları bu tarihten öncedir. Babası Ertuğrul Bey'in ölümü üzerine, Osman Bey'in onun yerine geçişi 1281 yılındadır. Bu yüzden Ertuğrul Bey'le gelen Kayı'lara ve sonra bu beyliğin egemenliği altına giren öteki milletlere Osmanlı, kurdukları devlete de Osmanlı Devleti adı verildi. Klâsik tarihi bölümlemeye göre, 1299'dan 1453 yılına kadar olan döneme, Kuruluş Dönemi, denir. İşte bizi asıl ilgilendiren bu dönemdir. Dönemin padişahları ise Osman Gazi, Orhan Gazi, Murad Hüdavendigâr (I.), Yıldırım Bayezid (I.), Mehmed Çelebi (I), II. Murad ve Fatih'tir.

II. Mehmed (Fatih) öldüğünde Osmanlı Devleti'nin sınırları bir yandan Macaristan'a, öte yandan Erzurum'a dayanmış bulunuyordu. Eflâk Beyliği ve Kırım Hanlığı yarı bağımlıydı. Bu gelişmenin temelinde yatan Osmanlı mirî toprak sistemine geçmeden önce, Mercimek Ahmet'e Kâbusname'yi çevirmesini buyuran II. Murad'ın dönemine bir göz atalım ve olayların bir kronolijisini verelim.

II. Sultan Murad, Çelebi Mehmed'in, Dulkadiroğlu Süli Bey'in kızı olan karısı Emine Hatun'dan doğmadır. İki kere saltanat sürmüştür. İlki 1421—1444, ikincisi 1446—1451 yılları arasındadır. Padişahlığının ilk yılları, tarihte Düzmece Mustafa diye anılan, Yıldırım Bayezid oğlu Mustafa Çelebi'yle uğraşmakla geçti. 1423'te Düzmece Mustafa'ya yardım eden Bizans'tan hınç almak amacıyla İstanbul kuşatıldıysa da bir sonuç elde edilemedi. Bu sırada diğer Anadolu Beylerinin de kışkırttıkları, kardeşi Mustafa Çelebi'yle savaşmak zorunda kaldı. Karaman Beyliği dışında bütün beylikleri egemenliği altına aldı. Denilebilir ki, Anadolu'da ikinci olarak Türk birliği sağlanmış oluyordu.

Anadolu'dan sonra Rumeli'ye döndü. Belki de, böylece Bizans iyice kıstırılmış olacaktı. Sırbistan alındı, Macar seferlerinden istenilen sonuç elde edilemedi. II. Murad, saltanatı 12 yaşındaki oğlu II. Mehmed'e (Fatih) 1444'de devretti, Manisa'ya yerleşti.

Ama çok kalamadı orada. Papa'nın da kışkırtması sonucu düzenlenen bir Haçlı ordusu Varna'yı sarınca, daha saltanatı bırakalı on ay olan II. Murad, yeniden ordunun başına geçti ve Hunyadi'nin komutasındaki Haçlı ordusu bozguna uğratıldı. II. Murad bu dönüşünde saltanatı almamış, Fatih padişahlığa devam etmiş, o yine Manisa'ya çekilmişti. Ama yeniçerilerin isyanı üzerine 1446'da padişahlığa dönmek zorunda kaldı.

Hunyadi'nin toplamayı başardığı ikinci Haçlı ordusunu da Kosova'da 1448'de dağıttıktan sonra, Edirne'ye dönüşünde oğlunu evlendirdi ve 1451 yılında öl-

dü. Tarihler, bilginleri, sanatçıları sevdiğini ve koruduğunu yazarlar. Edirne ve Bursa'da camileri vardır.

Tarihi olayların bu sıralanışından sonra, Osmanlı İmparatorluğunun ekonomisine yön veren toprak düzeni üzerinde durmamız gerekiyor.

Osmanlı Devleti'nin dayandığı mirî toprak düzeni Selçukluların ikta sisteminden alınmış, kimi değişikliklerle çağının en ileri üretim düzeni olarak belirmiştir. Ertuğrul Bey ve Osman Gazi, Karacadağ ve Söğüt'ü nadolu Selçuklu sultanlarından timar olarak almışlar (1), sonra beylik yayıldıkça, geleneğe uyarak, Osman Gazi ele geçirilen yerleri yakın silâh arkadaşlarına vermiştir: «Karahisar Sancağı kim ona İnöni derler, oğlu Orhan Bege verdi. Ve subaşılığın kardaşı Gündüz'e verdi. Yar Hisar'ı Hasan Alp'a verdi, İnegöl'i Durgut Alp'a verdi Kayınatası Ede Balı'ya Bilecik hasılın timar verdi.» (2)

Bu kuruluş döneminde hiç bir şey tesadüf sonucu bulunmuş değildir. Osmanoğulları, Osman Gazi'den başlayarak uzun bir tarihin gelenek yoluyla gelen mirasını değerlendirmişler, içinde bulundukları güne ve şartlara uygun bir toplum düzeni oluşturmuşlardır. Şu fıkra bu açıdan ilgiye değer: «Osmanlıların istiklâllerini ilân ettikleri ilk günlerde Germiyan Vilâyetinden bir adam Osman Gazi'ye gelip: pazarın bacını bana satın, dedi. Osman Gazi sordu:

— Bac nedir ki?

---

(1) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. I.
(2) Aşıkpaşaoğlu, Tevârih-i Âl-i Osman (Türk Tarihleri. I). Türkiye Yay.

— Pazara her kim yük getirirse ondan akçe almaktır.

— Sebep nedir ki, bunlardan akçe alasın.

— Âdettir. Bu bac mülkün padişahı için alınır ve bunu tahsil eden de içinden hisse alır.

— Bu, Tanrı buyruğu mudur, yoksa bunu her yerin padişahı mı ihdas etmiştir.

— Sultan töresidir.

Osman Gazi kızmıştı, adama:

— Defol, burada durma ki, sana bir ziyanım dokunmaya. Bir kişi ki, malını kendi eliyle kazanmış, bana ne borcu ola, diye bağırdı.

Ama Osman Gazi'nin yanındakiler izahat verdiler ve bu paranın devlet için lâzım olduğuna onu ikna ettiler. Neticede ilk Osmanlı kanunu çıktı. O kanunun birinci bendi şu idi: Her kişi ki bir yükü sata iki akçe versün, eğer satmaya, hiç nesne vermesün.» (1)

Sözün kısası, Osmanlı toprak rejimi, İslâm hukukuna dayanan Selçuklu ikta siteminin geliştirilmiş, kimi farklılıklar gösteren bir şeklidir ve son biçimini Fatih döneminde almıştır. XVI. yüzyılda bozulma belirtileri gösterıniş, XVII. yüzyıldan sonra başkalaşmaya, düzenin içindeki kimi çelişkiler yüzünden çökmeye başlamıştır. Zaten klâsik tarihî bölümlemede de Duraklama Devri 1579'dan başlar, 1683'de de Gerileme Devrine girilir. Şimdi bu mirî toprak sisteminin ne olduğu üzerinde duralım (2).

---

(1) Resimli Tarih Mecmuası, s. 1, 195, İst.

(2) Bu özette geçen terimler yoluyla bilgi için bk. İslâm Ansiklopedisi.

Osmanlı mirî toprak rejimi İslâm hukukuna dayanmaktadır. Topraklar, Öşriyye, Haraciye ve Arz-ı Mirî olmak üzere üçe ayrılmıştır. Öşriyye, fethedilmeden önce müslümanların olan ya da sonradan müslümanların yerleştirildiği topraklara verilen addır. Özelliği, mülkiyetin verilene ait olması, İslâmiyetin miras konusunda koyduğu kurallar uyarınca paylaşılabilmesi, satılabilmesidir. Bu topraklara sahip olan müslüman halk, mirî topraklarda olduğu gibi çift vergisi ile öşürü ödemektedir.

Haraciye, zaptedildikten sonra yerli halkın mülkiyetinde bırakılan topraklardır. Özelliği işleyenlerin, müslüman olmaması ve yine toprağın mülkiyetine, tasarrufuna sahip olmasıdır.

Mirî toprakların mülkiyeti devlete aittir ve Osmanlı toplum düzeninde öşriyye, haraciye adını alan topraklar oldukça azdır. Üstelik Kuruluş Döneminde Osmanlı Padişahları geçmişten kalan, gerek vakıf, gerekse bir ailenin mülkiyetine bırakılan toprakları, timar esasına bağlamaya çalışmışlar, bunun için uğraşmışlardır (1). Rumeli'nde fethedilen yerlerde, önceleri bir çeşit hoşgörüyle davranılmış, ama sonradan bunların çeşitli yollarla timar sistemi içinde eritilmesine çalışılmış, yerli otorite, gerek din adamları, gerek senyörler korunmuş, dahası onlara kimi timarlar bağışlanmıştır. Ama bu yerli senyörler ya da yerli otorite, merkezî otoriteye mutlak bir biçimde bağlanmıştır

---

(1) Ömer Lütfi Barkan, 14. ve 15 asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları İst. Ün. Edb. Fak. Yayınları, 1945.

Mirî toprakların hukukî temeli şudur: Zaptedilen yerler hemen ölçülüp kaydedilmekte, eyalet, sancak gibi idarî birimlere ayrılmaktadır. Sonra topraklar gelirlerine göre, has, zeamet ve timar diye üçe bölünmektedir. Yıllık geliri 100.000 akçeden fazla olan has'lar Vezirlere, Beylerbeylerine, Sancak Beylerine; yıllık geliri 20.000 ile 100.000 akçe olan Zeametler alaybeylerine, merkezde görevli yüksek memurlara; yıllık geliri 20.000 akçeden az olan timarlar ise sipahilere ve savaşta yararlık gösteren askerlere verilmektedir.

Bu üç çeşit toprağın gelirini alan kişi, görevi kanunlarla belirlenmiş bir devlet memuru sayılır, devlet adına bazı vergileri toplardı. Bu vergi doğrudan doğruya devlete gitmez, vergiyi alanlara kimi görevler yüklerdi. Hasların vergisi devletindi, ama zeamet ve timar sahipleri, bu parayla belli sayıda askeri savaş için hazırlar, padişah buyruğu gelince savaşa koşarlardı.

İşlenen toprağın, işleyenin çocuklarına miras olarak kalabilmesi birtakım şartlara bağlıydı. Has'lar özel bir işlem görür, zeamet ve timar ise izne bağlı olarak ve oldukça parçalanmış bir şekilde geride kalana bırakılırdı. Timarlı sipahilik irsî bir kurum değildi belki, ama sipahi olabilmek oldukça zordu. Önceleri verdiğimiz bir örnekte de görüldüğü gibi, Timar beyleri, daha padişah ünvanını almamış Osmanlı beylerinin arkadaşlarıydılar. Ama sonra?... Bilinen, sipahilerin güçlenip bir zümre yahut bir sınıf olamayışlarıdır.

Bu güçlenemeyiş, biraz da sistemin özünden gelen bir durumdur. Çünkü sistemin aksamadan çalışması merkezî otoritenin güçlü olmasıyla mümkündür. Bu

yüzden Osmanlı padişahları, bir devlet memuru niteliğinde olan sipahilerin güçlenmesini önlemek için ya sık sık yerlerini değiştirmişler ya da kanun dışı en küçük bir hareketlerinde timarı ellerinden almışlardır.

Toprağı işleyen köylüye ise reaya denirdi. Reaya tâbi olan zümreydi. Reayanın sözlük anlamı, güdülen, idare edilen kişilerdir. Kelimenin tekili raiyyettir. Raiyyet toprağın işletme hakkına sahipti. Ama bu sahiplik, mülkiyet olarak değil, kiracı olarak biçimlenen bir sahiplikti. Köylü bu kiralama işlemi sırasında resm-i muaccele denen tapu vergisini ödedikten sonra örfî bir vergi olan ve devlet tarafından belirlenen değişmez bir çift akçesi öderdi. Öşür denilen ve kelime anlamı onda bir olan ürüne bağlı bir vergiyi de ödemek zorundaydı. Öşürün miktarı onda birden yarıya kadar da olabilirdi.

Raiyyetin yılın belli günlerinde çalışmak, kendine bırakılan yerde oturmak, ödediği vergilerden başka devletin olağanüstü durumlarda koyduğu avarız vergilerini ödemek zorunda olduğu gibi toprağını da terkedemezdi. Toprağını terkeden köylü sipahiler tarafından yakalandığında cezalandırılabilir, kensinden sebep olduğu zarar için çift bozan resmi alınırdı.

Buna karşılık köylünün hayatı güvenlik altındaydı. Önce de belirtildiği gibi sipahinin konulan sınırlar dışına çıkması kendisi için kötü sonuçlar doğururdu. Devlet, kendisini ayakta tutan üreticiyi kollamak ve korumak zorundaydı, (Kâbusname'de bunun örneklerini göreceğiz).

Yukarıda ana hatlarıyla çizdiğimiz bu ekonomik düzenin, İslâm hukukuna dayandığını söylemiştik. Gerçekten Osmanlı toplumunu biçimlendiren, düzenleyen İslâm düşüncesidir. Hele devlete yön veren İslâmlığın ilkeleridir. Bunun sebebi, önce de belirtildiği gibi, İslâmiyette dinî liderliğin ve devlet başkanlığının tek kişide toplanmış olmasıdır. Kuruluş döneminde Osmanlı Devleti, İslâmiyetin hükümleri ışığında oluşmuş, hukukun ilkeleri fıkıhtan çıkarılmıştır.

Aslında İslâmiyetin ilkeleri, kötüye kullanılmadığı sürece, insanların daha adaletli bir düzende yaşamalarına yol açmıştır. Kur'an'da üstünde durulan en önemli konu adalettir: «Şüphe yok ki Allah size emanetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.» «Ey insanlar adaleti titizlikle ayakta tutun.» «Hiç o (hayır getirmiyen kimse) adaletle emreden ve kendisi dosdoğru bir yol üzerinde bulunan kişi ile bir olur mu?» Hz. Muhammed de, «Âdil sultanın adaletle geçen bir günlük ömrü, 60 yıllık devamlı nafile ibadetten daha faziletlidir.» ve «Allah'a en yakın olan ve onun en çok dostu bulunan kimse âdil önder olan kimsedir» demiştir (1). İşte bu temel ilke toplumsal yaşayışın düzenli işlemesinde, 17. yüzyıla kadar ana etken olmustur. Ama bunların hepsinin üstündeki temel ilke şudur: Topraklar Allah'ındır, Allah adına da padişahın.

Böylece İslâmiyet, fıkıh yoluyla Osmanlı toplum yaşayışına yön vermiştir. «Fıkıh, şeriat hükümlerine

---

(1) İbrahim Agâh Çubukçu, Makaleler, 1967.

uygun olarak, dünya işlerinde tutulacak yolları gösterir. Toplum hayatı içinde kişiye düşen görevler, dine, devlete, hükûmete ve topluma karşı gözönünde tutulacak başlıca ilkeler, devlet ile kişi arasında karşılıklı hak ve ödevler, kişilerin birbiriyle olan ilişkileri, siyasal ve toplumsal düzen. yönetim, adalet ve ticaret işleri, miras hukuku, ceza yöntemi, fıkıhın çerçevesi içine girer. Bunların her biri, sonradan ayrı yasalara konu olmuş ve hepsi birden İslâm hukukunu meydana getirmiştir.» (1)

Fıkıhın yanında kelâm, eski Yunan düşüncesiyle de beslenerek düzenin dünya görüşünü oluşturur İlm-i kelâmın, günümüzdeki deyimiyle İslâm felsefesinin uğraştığı meseleler arasında, varlık—yokluk, ilk kuvvet gibi ilk çağ Yunan felsefesinin uğraştığı konular vardır. Zaten VIII. ve IX. yüzyıllarda Aristo'nun, Yeni Eflatunculaın, Galen'in (Calinus) eserlerinin büyük bir kısmı Arapçaya çevrilmiştir (2).

Bunlara bir de yine VIII. ve IX. yüzyılda ortaya çıkan ve yayılmaya başlayan tasavvufu eklemeliyiz. Tasavvuf içinde, kimi tasavvufî düşüncelere tepki olarak doğan melâmetiliği de hesaba katarsak, üstünde durduğumuz dönemin kültür çizgileri çıkar sanıyorum.

Bu toplumsal yapı ve düşünce dünyası, kendi görüşüne uygun kültür ve sanat yaratmalarının ortaya

---

(1) Agâh Sırrı Levend. İslâmî Edebiyatın Esasları ve Kaynakları, Belleten 1971. T.D.K. Yayınları.
(2) De Lacy O'Leary. İslâm Düşüncesi ve Tarihteki Yeri. İlâhiyat Fak. Yay. 1971, Ankara.

çıkmasına yol açacaktı. Açtı da. Her toplum düzeninin ve uygarlığın ilk çağlarında, sanat alanına sokamayacağımız kimi eserler görülür. Bunlar, temellerindeki özü, egemen olan dinden ve felsefeden alan düşünce eserleridir. Batıda olduğu gibi Doğu'da da bu tür eserlerin iki adı vardır: Siyasetnâmeler ve ahlâk kitapları.

İşte Kâbusname'yi bu yere yerleştirebilmemiz, bu türler üzerinde de durmamızı gerektiriyor.

İSLÂMİ EDEBİYATTA SİYASETNÂMELER VE AHLÂK KİTAPLARI

«Siyaset-nâme, siyasette, devlet yönetimiyle ilgili eser demektir. Bu arada, siyaset kelimesinin, suçluyu şeriat hükümlerine göre cezalandırmak, anlamıyle ilgili olarak, suçluya uygulanacak cezalardan bahseden eserler de, siyaset-nâme adını taşır.» (1)

Bu tür eserler tarihin her döneminde olagelmiştir. Ortak özellikleri ise, yazıldıkları çağın düşünce dünyasının ürünü olmalarıdır. Denilebilir ki, toplumların ilk teşkilâtlanmaya başladıkları ve insanların yönetenlerle yönetilenler olarak ikiye ayrıldıkları günden bu yana siyasetnâmeler olagelmiştir.. Değişen, bu eserlerin düşünce örgüsünü oluşturan dünya görüşü ile anlatım biçimidir. Eflâtun'un Devlet'i bir siyasetnâmeydi., Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi de. Çağımızda demokrasi üzerine yapılan araştırmalar da

---

(1) Agâh Sırrı Levend, Siyaset-nâmeler, Belleten, 1962, T.D.K., 1962

bir siyasetnâmedir. Aralarındaki fark, hepsinin, hangi çağa aitseler, o çağın düşüncesini yansıtmasıdır.

Ümmet çağında yazılan siyasetnâmelerde de elbette İslâmiyetin ilkeleri ağır basacaktır. Yalnız burada İslâm düşüncesinin Eflâtun'un ve Aristo'nun düşünceleriyle temas kurduğunu belirtmeliyiz.

İlk İslâm düşünürleri, bu filozofun yolunu izlemişlerdir. İslâm yazarları, doğrudan doğruya Yunanca metinlere dayananlara, felsefeyi öğrenmek isteyenlere el-feylesof yahut çoğul olarak el-felâsife diyorlardı. Bu felâsife grupları IX. Yüzyılda Yeni Eflâtuncuların vardıkları sonuçlarla, Yunanca metinler üzerinde çalışarak, Süryanîlerden İslâmlarca alınanları karşılaştırıp Aristo geleneğini sürdürmüş ve geliştirmişlerdir. Bu grubun ilk temsilcisi Yakub b. İshak el-Kindî'dir (ölm. 873). Diğer bir feylesof da Türk asıllı Muhammed b. Tarhan Ebu Nasr el-Farabî'dir (ölm. 950). (1)

İşte ahlâk kitapları ve siyasetnâmeler bu düşünce temelleri üzerinde yaratılmışlardır. Bir bakıma siyasetnâmeleri de ahlâk kitapları arasında saymamız gerekecektir. Çünkü siyasetnâmeler devlet yönetiminin esaslarını hükümdara anlatan ve yol gösteren eserler oldukları için özlerini dinin ilkeleri oluşturmakta, din ise karşımıza büyük ölçüde ahlâkî bir kurum olarak çıkmaktadır.

Çünkü din, iyiliğin ve kötülüğün ne olduğunu, kötülükten kurtulmanın yollarını gösterir. İslâmiyete

---

(1) De Lday O'Leary a.g.e

göre bir irade-i külliye, bir de irade-i cüz'iyye vardır. İyilik de kötülük de Allah'tandır, her şeyin ilk sebebi Tanrı'dır. Ama insan kendisine verilen irade-i cüz'iyye ile kötülükten kaçınmalı, iyiliğe yönelmelidir. Doğruluk, yumuşaklık, alçak gönüllülük, cömertlik, gönül temizliği, sabır, bütün bunlar iyi huylardır. Kötü huylar ise, yalancılık, burnu büyüklük, öfkelenmektir.

İyiliğe ulaşabilmenin yolu, Kur'an'dan ve hadislerden çıkarılmaktadır. Şeriatın dayandığı hükümler, iyi ahlâklı olabilmenin de hükümleridir. Kişi Tanrı'nın ve padişahın buyruğuna boyun eğmeli, dinin kendisine yüklediği farzları yerine getirmelidir, gerçek müslümanlık budur.

Ahlâk kitapları şunlardır: Yukarıda saydığımız iyi huyların ne olduğunu ve bunlara ulaşmanın yolları, ana ve babaya, komşuya, büyüklere karşı görevler, babanın çocuğunu yetiştirmesi, evlilik, kula karşı olan davranışlar, yurt, askerlik, çeşitli sanatlarla uğraşma ve bunlarda benimsenmesi gereken yollar, şeref, namus, sözünde durmak, hainlik etmemek, bağışlama, başka dinlere saygı v.b. (1).

Siyasetnâmelerin konuları ise şunlardır (2): Hükümdarlar Tanrının sevgili kullarıdır, halk Tanrı'nın emanetidir, saltanatın temeli adalettir, hükümdar adaletli olmalıdır, hükümdarlık şartları, hükümdarlarda

---

(1) Agâh Sırrı Levend, Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız, Belleten 1963, T.D.K. Yayınları.
(2) Bu bölüm A.S. Levend'in Siyasetnâmeler adlı makalesinden özetlenmiştir.

bulunması gereken erdemler, dinin ve ahlâkın buyrukları, kaçınılması gereken haller, hükümdarın yakınları, devlet işlerinin ehil olanlara verilmesi, tabea ve reayanın hali, timar ve zeamet erbabının durumu, hükümdarın halkın şikâyetlerini dinlemesi, memurların görev şartları, şeriatın gerektirdiği cezalar, memleket yönetiminin dayandığı esaslar, v.b.

Görüldüğü gibi, siyasetnameler, konuları açısından ahlâk kitapları içine giriyorlar. Ama ahlâk geniş bir kavramdır ve o çağda ahlâkı dinin ilkelerinden ayıramayacağımıza göre, bir eseri kesin olarak bu türe sokup sokayamayacağımızı kestirmek güçtür. Bu yüzden Kâbusname'nin, bu türler gözönüne alındığında, yerini belirlemek de oldukça güçtür.

KÂBUSNAME'NİN BU TÜRDEKİ YERİ

Bu güçlüğün, başka ürünler içinde söz konusu olduğunu belirten Agâh Sırrı Levend, ahlâk kitaplarını konularına göre on ikiye ayırıyor ve Kâbusname çevirilerini bu on ikiden biri olarak gösteriyor. Bunlardan kimisi arasındaki benzerliğe de dikkati çektikten sonra, «Kâbus-nâme'nin bahisleri arasında, fütüvvet önemle yer alır» diyor.

Gerçekten Kâbusname, konuları açısından, konularına ve amaçlarına göre yapılmış böyle bir sınırlandırma kendisi için ayrı bir madde açılmasını gerektirmektedir. Genel bir adlandırmayla ahlâk kitabıdır, ama konularına bir göz atıldığında ahlâk kitapları arasındaki yerini belirtmek güçtür.

Bir kere, kitap yazıldığı günden bu yana nasihatname olarak anıla gelmiştir ve yazarı da ona bu adı

vermektedir. Ama bir siyasetname özelliği de taşımaktadır. Keykâvus, padişahın nasıl olması gerektiğini, vezirliğin halini, nedimliği, yazıcılığı, çeribaşılığı anlatmaktadır.

Bununla da kalmamakta, çeşitli sanatları ve bunlarla uğraşanların halini, tabipliği, yıldız ilmini, bezirgânlığı, kul ve cariye alıp satmayı, mal edinmeyi, mülk satın almayı, kısaca toplum yaşayışıyla ilgili kimi kuralları da sayıp dökmektedir.

Baba ve ana, komşu hakkı, evlât yetiştirme, konuk ağırlama, sözü iyi söyleme, şarap içme, hamama girme gibi genel ahlâk konuları üzerinde de durmakta, şairler, çalgıçılar gibi sanatçılara da öğütler vermektedir. Sözün kısası ihtiva ettiği konular açısından çok yönlü bir kitaptır.

Ayrıca fakihlik, müderrislik, kadılık, tabiplik ve müneccimlik konularında çağının bilim ve felsefe görüşlerini de yansıtmaktadır.

Keykâvus'un, bütün konulardaki düşüncelerinin ve görüşlerinin daha önce sözünü ettiğimiz düşünce sistemlerinin bir sonucu olduğunu belirtmek gerekir. Kâbusname'nin önemi de buradan gelmektedir.

KÂBUSNAME'NİN NİTELİĞİ VE ÇAĞI AÇISINDAN ÖNEMİ

Kâbusname, önce İslâmî düşünüşün bir ürünüdür. İslâm inancına göre Tanrı birdir ve müslümanlığın ilk şartı tevhid, yani Tanrı'yı bir bilmek, ona ortak koşmamaktır. O kendi varlığını ve kudretinin ke-

malini bilmek için, bütün eşyayı yoktan var etmiştir. İnsanlar O'nun ancak sıfatlarını düşünebilirler ve bu yolla O'nu tanıyabilirler. O'nun öncesi yoktur (kıdem), ezelidir; sonrası yoktur (baka), ebedidir.

Keykâvus da kitabına İslâmî düşünüşün bu temel ilkeleriyle giriyor: «Ama kendinin zatı münezzehtir aklın tasavur ettiğinden.» «Tanrı, kudretiyle yüzüğünün kaşındaki nakşın kemalini insanın vücudunda nakşetti, tâ ki insan her an o nakşı görsün ve nakkaşı bilsin.» «Tanrı'nın sıfatını düşünün zatını düşünmeyin.» «Tevhidin gerçeği odur ki senin için mümkünsüz olan ne varsa onun katında gerçektir. Meselâ ölümsüzlük senin için imkânsızdır. Onun katında gerçektir.» v.b. (1. Bölüm).

İslâmî düşünüş, yalnız böyle yazarın kendi anlatımıyla iletilmemekte, düşünceler, âyet veya hadislerle veya din bilginlerinin sözleriyle pekiştirilmektedir. Yazarın ilk karşı çıktığı düşünce ise, Dehrî'lerin zamanı yaratıcı güç olarak öne sürmeleridir. Gerçekten o çağın ateistleri diyebileceğimiz Dehrîler, İslâmî inanç açısından zındık sayılıyorlardı.

Ayrıca Keykâvus'un, Aristo'nun felsefesini benimsediğini belirtmek gerekiyor. Nitekim Aristo'nun oluş (kevn) üzerine sürdüğü şu düşünceler, 44. bölümdeki düşüncelerle karşılaştırılırsa bu apaçık belirmektedir: Eşya değişmektedir, algılayabildiğimiz her şey değişiyor. Kimi zaman şu nitelikleri alıyor, kimi zaman bir başkasını. Öyleyse bu oluşu açıklarken değişiklik anında baki kalan ama çeşitli nitelikleri alabilen bir şey olması gerekiyor. Aristo bu şeye heyula adını veriyor. Bu ilk maddedir, ama elle tutulabilen bir madde değildir sabittir, yok olmaz, çeşitli görünüşlere bü-

rünebilir. Suretsiz madde yoktur, öyleyse madde, nitelik ve suret hep birlikte mevcuttur. Değişmeyi açıklamak için, kalıcı, ama değişebilen, heyula adını verdiğimiz madde ile değişmeyen, ama çeşitli görünümleriyle çevremizdeki her an değişen alemi meydana getiren sureti kabul etmek zorundayız. (1) (2)

Sonra yine 44. bölümde Aristo'nun, elemanların oluşumuyla ilgili olarak, Empedokles'in dört ana unsurundan yola çıkıp oluşturduğu düşünce sistemiyle karşılaşıyoruz. Aristo elemanların oluşum yolu için dört ana unsurdan (ateş, su, hava, toprak) başka dört ayrı vasıf kabul ediyordu: Sıcaklık, soğukluk, yaşlık, kuruluk. İşte bu dört niteliğin etkisiyle madde suretini bulabilirdi.

Keykâvus tıp ilminden söz ettiği bölümde ise, oğluna bütün anlattıklarını ayrıntılı olarak bulabileceği kitapların Calinus'un kitapları olduğunu söylemektedir. Verdiği ikinci ad ise Bukrat'tır.

Bukrat bilindiği gibi, M.Ö. V. yüzyılda yaşayan ve tıbbın babası olarak adlandırılan Hippokrates'tir. Calinus ise (M. 129—199) Bergama'lı Galenos'tur.

Kâbusname'nin dayandığı kaynakları, araştırırken bir nokta üzerinde daha durmamız gerekiyor. Önsözünde, soyunun Nuşirevân'a kadar uzandığını

---

(1) Adnan Adıvar, Tarih Boyunca İlim ve Din. 1969.
(2) Şu satırları okurken de Sokrates'i hatırlamamak elde değil: «Bilgin ve hünerin ne kadar artarsa artsın, sen bilgisizlikten dem vur, çünkü hüner sahibine, bilmiyorum, demekten daha ulu hüner yoktur.» (6. Bölüm)

belirten Keykâvus, 8. Bölümü Nuşirevân'ın sözlerine ayırmakta ve oğluna, o âdil padişahın sözlerini can kulağıyla dinlemesini, o sözlerle iş görmesini ve ömür sürmesini öğütlemektedir. Şimdi şu cümlelere bir göz atalım. «Nesturî okullarının en eski ve en büyüğü Nisibis'te olan okuldur. Ancak M. 550'de Nesturî patriği olan zerdüştîlikten dönme Mar Ahba, Seleucia'da Nisibis modelinde bir okul daha tesis etti. Biraz sonra İran Kralı Husrev Anuşirvan (Nuşirevân, 531—578), Suriye ile olan harp esnasında temas etmiş olduğu helenistik kültürün son derece tesirinde kalmış, Justinian, Atina'daki okulları kapadığı zaman kovulmuş olan Yunan filozoflarına misafirperverlik göstermiş ve Huzistan'da Cundişapur'da bir zerdüştî okulu tesis etmişti. Burada yalnız Yunanca ve Süryânice eserler değil, fakat aynı zamanda Hindistan'dan getirilmiş olan felsefî ve ilmî yazılar Pehlevî yahut eski Farsçaya tercüme edilmişti. Burada Yunan ve Hindli doktorlar tarafından yapılan tıp araştırmaları, hıristiyan okullarının teolojistik atmosferinde olduğundan daha fazla gelişmişti.» (1)

İşte Kâbusname, temelinde İslâm düşüncesinin olduğu, başarılı bir bileşimin gerçekleştirildiği, ilim ve sanatın doruğunda bulunduğu bir çağın ürünüdür. Yazarının, çağının düşünce sistemini çok iyi bildiği, üslûbunun yalınlığından, meseleyi basit olarak ortaya koymasından bellidir. Kendisinin de belirttiği gibi az ve öz söylemiş, ama çağını toplum yapısı, ilim, sanat açısından bütünüyle yansıtabilmiştir.

---

(1) De Lacy O'Leary, a.g.e.

Okuyucu, eserin bütününü okuyacağı için, yazarın düşüncelerini uzun boylu aktarma yolunun gereksizliğini düşündüm ve yalnız, temel bir iki özelliğini belirterek, dayandığı düşünce birikiminin kaynaklarına dikkati çektim. Eserin, toplumumuz açıcından değerlendirilmesi ise bundan sonraki bölümde, Türkçe çeviriler üzerinde durulurken yapılacaktır.

KÂBUSNAME'NİN TÜRKÇE ÇEVİRİLERİ VE TÜRK KÜLTÜRÜNDEKİ YERİ

Kâbusname XIV. yüzyıldan başlayarak beş kere Türkçeye çevrilmiştir. Sonuncusu Mercimek Ahmet çevirisinin gözden geçirilmesi ve zamanın diline uygulamasıdır. Bunlardan ilki, kitapçı Raif Yelkenci'de bulunan yazma nüshadır, ve tektir.

Agâh Sırrı Levend, bu nüshanın diline, deyişine, kâğıdına ve yazısına bakılırsa Kâbusname çevirilerinin en eskisi olduğunu belirtmektedir (1). Sadettin Buluç da, «Eski Anadolu Türkçesiyle yapılmış olan bu üç çeviri dışında, tanımak istediğimiz Kâbus-nâme tercümesi, eskilik bakımından, Germiyan oğlu Süleyman Şah adına yapılmış olan çeviriden, gerek imlâ karakteri, gerekse ses ve şekil yönlerinden ve nihayet kelime hazinesi bakımından, biraz daha eski görünmektedir. Ancak hangi tarihte, kimin tarafından çevrildiğine dair bir kayıt yoktur. Germiyan oğlu Süleyman Şah adına yapılan çeviriyi, incelediğimiz metinle karşılaştırınca, birincisinin, cümle yapısı bakımından,

---

(1) A.S. Levend, Ümmed Çağında Ahlâk Kitaplarımız.

yer yer bozuk denecek kadar, Farsça'nın etkisi altında kaldığını, ikincisinin ise, Türkçe yönünden daha başarılı bir tercüme olduğunu gördük» demektedir (1.)

Germiyanoğullarından Süleyman Şah (1368—1388) adına yapılan çevirinin ise, son yıllara kadar, Sadreddin adlı biri tarafından çevrildiği biliniyor, ama Sadreddin'in kimliği bilinmiyordu. Zeynep Korkmaz bir incelemesiyle, yine Kâbusname gibi ahlâk kitabı olan ve hayvan hikâyelerine dayanan Marzuban-name'nin de, Şeyhoğlu tarafından çevrildiğini ortaya koymuştur. (2)

Kahire Kral Kitaplığı'nda, bu çevirinin tam bir nüshasının bulunduğunu bildiren Zeynep Korkmaz, bu sonuca, adı geçen nüshayı inceleyerek varmıştır. Bu nüshada Şeyhoğlu, Kâbus-name'yi de Süleyman Şah adına çevirdiğini şu satırlar ile belirtmektedir: «Çün (ne zamanki) Marzuban-name tercümesinden fariğ olduk, beğler beyi, cömertlik kânı, kerem madeni, adl çerağı, ihsan bağı, yoksul yüreği yağı Germiyanlar Sultanı, melikler hanı al-müeyyed min indi'r-Rahman Muhammed Bey oğlu Süleyman —harresallahü memleketehu an nevazili'l-hadesan— şövle işaret kıldı ki, Kâbusname dahi tercüme oluna. tâ onun iyi adı cihan yüzünde taze ola. Ümittir ki Hak Teâlâ kenez (kolay) ve müyesser kıla, lâzım değildir ki bir bir lâfz tercüme oluna, belki ondaki hoş söyleyeler.» (3)

---

(1) Sadettin Buluç, Eski Anadolu Türkçesiyle Bir Kâbûsnâme Çevirisi, Belleten 1969, T.D.K. Yayınları

(2) Zeynep Korkmaz. Kâbus-nâme ve Marzuban nâme Çevirileri Kimindir? Belleten, 1966, T.D.K. Yayınları.

(3) Daha önce Orhan Şaik Gökyay'ın da belirttiği bu parçayı, günümüzün imlâsıyla aktardım ben, bağışlana.

Ayrıca bu nüshanın sonuna eklediği ve kendi şiiri olan manzum parçada adını söylemektedir. Zeynep Korkmaz'ın bütününü verdiği bu parçanın yalnız ilgili beyitlerini alıyorum:

Yp. 97a—14—ki Şeyhoğlu acep söz söyleyübdür
sanasın sihr-i mutlak eyleyübdür

***

Yp. 97p—6—göresin kim hâyal imiş bu â'lem
temam it Sadr'üd-din vallahu â'lem

Üçüncü çeviri Akkadızade'nindir. Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman'ın (1403—1410) hâslarından Hamza Bey'in buyruğuyla çevrilmiştir. Elde bulunan nüshanın istinsahı 1668'de Hasan b. Ali tarafından yapılmıştır. Orhan Şaik'in verdiği bilgiye göre bu çeviri, ötekilere göre aslına daha uygundur (1).

Dördüncü çeviri Mercimek Ahmet'indir. Mercimek Ahmet, önsözünde şunları söylemektedir: «... bir gün Filibe yolunda padişahın hizmetine vardım, baktım ki, cihanın sultanı, zamanın galibi, sultan soyundan Sultan Murad Han, elinde bir kitap tutar. Bu hakîr hasta gönüllü, o âlicenap padişaha, «Bu, ne kitabıdır?» diye sordum, o tatlı sözüyle «Kâbusname'dir» diye

---

(1) Bu yargı doğrudur. Agâh Sırrı Levend'in bildirdiği ve Sadettin Buluç'un örnek parçalar yayınladığı ilk çeviriyle, Akkadızade'nin çevirisini, Said Nefisî'nin yayınladığı metinle karşılaştırdığımızda biz de bu sonuca vardık.

cevap verdi ve dedi ki, «Hoş kitaptır, içinde çok yararlı şeyler ve öğütler vardır, ama Fars dilincedir, bir kişi Türkçeye çevirmiş, ama anlaşılır değil, açık söylememiş, bundan dolayı hikâyelerden tat bulmayız. Ama bir kimse olsa, bu kitabı açık ve anlaşılır bir biçimde çevirse, tâ ki anlamından gönüller haz alsa.» Bunun üzerine Mercimek Ahmet, II. Murad'ın buyruğuyla çeviriye başlar. Yine kendisinin söylediğine göre hicrî 835'de (1431—1432) çeviriyi bitirir.

Son olarak Nazmizade Murtaza, hicri 1117'de (1705) III. Ahmed devrinde, Bağdad valisi vezir Hasan Paşa'nın buyruğuyla, Mercimek Ahmet'in çevirisini zamanın diline ve anlatımına uydurarak yeniden kaleme alır.

Ayrıca Saîd Nefisî, Mercimek Ahmet çevirisinin Abdülkurun Şirvanî vasıtasıyla hicri 1298 (1880) yılında Kazan'da basılmış olduğunu söylemektedir.

Agâh Sırrı Levend ise, Kazan'da 1898'de yapılan bir Abdülkayyum çevirisinden söz etmektedir.

Yukarıda sıraladığımız çeviriler, Kâbusname'nin Türkçede oldukça rağbet kazandığını göstermektedir. Bu rağbetin sebebi, daha önce üzerinde durduğumuz ve bir görünümünü çizmeye çalıştığımız tarihî dönemle ilgilidir.

Türk düşünce dünyasının, iki büyük kültür çevresinin, Arapça ve Fars kültürünün etkisinde kaldığı bilinmektedir.

Sebepleri üzerinde daha önce durduk. Kuşkusuz Arapça, ibadet dili olarak önceleri daha çok etkide bulunacaktı.

Arap egemenliğinin gücünü yitirmesi Fars edebiyatının gelişmeye başlaması sonucunu doğuracaktır. Çünkü Araplar, aldıkları yerlerde Arapçayı devlet dili olarak kabul ettiriyorlardı, ama Abbasîlerin merkezi otoritesinin zayıflaması, merkeze bağlı valilerin güçlenmesini, giderek merkezden kopmalarını sağlayacaktır. İran'daki ilk hareket de Horasan valisi Hüseyin oğlu Tahir'in, bu bölgede hükûmet kurmasıyla başlar. Bunu Saffârîler ve Mâverâünnehir'de Samanoğulları izler, (IX., X. yüzyıllar). Kâbusname'de de adı geçen Ebü'l-Müeyyed-i Belhi'nin (Söze Giriş Bölümü) Samanoğulları döneminde yetiştiğini belirtelim (1).

Yine de Fars edebiyatının gelişmesinde asıl rol Türklerindir. Fars şair ve yazarları Karahanlılardan destek gördükleri gibi, bütün İran'ı egemenliği altına alan Gazneli Sultan Mahmut da ilim ve sanat adamlarını korumuştur. Gazne şehrinin, o çağın ilim, kültür ve sanat merkezi olduğunu söylemek yanlış olmaz (2). Bu büyük devletin merkezinde, Hindistan, İran, Arap ve Türk düşüncesi bir bileşime varıyordu. Ama özellikle İran edebiyatının, bu dönemde geliştiğini belirtmek gerekir. Konuyu daha fazla dağıtmadan şunu söyleyelim. Bu dönemde Türkçe adına direnmeler yalnız dil açısından olmuştur, önce de andığım gibi, İslâm felsefesi bütün kaynaklarıyla yerleşmişti ve edebiyata da Fars mitolojisi egemendi.

Anadolu için de aynı etki söz konusudur. XII. yüzyılın sonuna kadar etkisini sürdüren Arapçanın yeri-

---

(1) A.S. Levend. Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri.

(2) Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi.

ni Farsça alır. Anadolu Selçuklu Devletinin parçalanma sı sonucu kurulan Anadolu Beylikleri dönemi ise, yine egemen kültür dilinin Farsça ve Arapça olduğu çeviri faaliyetlerinin alabildiğine yoğunlaştığı bir dönemdir. Bunun sebebini anlamak o kadar güç değildir. Merkezî otoritenin dağılması üzerine, kendi güçlerini sağlamak isteyen beylerin İslâm düşüncesinin birleştiriciliğinden faydalanmak için Arapça ve Farsça yazılmış ürünlerini çevirtmek istemeleri tabiiydi. Çünkü asıl büyük güç olan ve toplumsal teşkilâtlanma nın kendisine dayandığı halk, yukardan beri sıraladığımız kültür kargaşalığının dışındaydı. O yine Türkçe konuşuyor, Türkçe söylüyordu. Bu çağda, beyler çevresinde oluşan edebiyatın, Fars mitolojisinin kahramanlarını işlemesine karşılık, halk edebiyatının ürünü olan Dede Korkut hikâyelerinin İslâmî unsurlar taşımakla birlikte, Türk kültüründen oluştuğunu söylemek yeter sanırım. Zaten, konumuz gereği asıl dikkati çekmek istediğim nokta, Kâbusname çevirilerinin ya beylerin, ya vezirlerin ya da padişahların buyruğuyla yapılmış olmasıdır (1).

Merkezi Kütahya olan Germiyanoğulları Beyliği de (1300—1428) Konya'dan sonra, Anadolu'nun kültür merkezlerinden birisidir. Şeyhoğlu, Ahmedî, Şeyhî gibi şairler Germiyan sarayına mensupturlar. Şunu da hatırlatmakta yarar var: Şeyhoğlu, Hoca Mes'ud'un öğrencisidir ve Kenz'ül-Kübera adlı eseri ile Kâbusna-

---

(1) Bu çağdaki çeviri faaliyetleri için şu kitaba başvurulmalıdır: Fuat Köprülü, Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış, Yeni Türk Mecmuası, s. 1.

me'de, Hoca Mes'ud'un Süheyl ü Nevbahar ile Ferhenkname-i Sa'di çevirisinden alıntılar yapmıştır (1). Kenz'ül-Kübera da siyasi karakterde bir ahlâk kitabıdır ve düz yazıdır. (2)

Bu kısa açıklamadan sonra, asıl konumuza, Mercimek Ahmet'in çevirisine geçebiliriz.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi ve toplum düzeni üzerine gerekli bilgi verilmişti. Konuya bağlanmak açısından şunu ekleyebiliriz ki, Osman Bey, kendi uç beyliğini genişletmek için, Bizans'ın egemen olduğu topraklara doğru bir fetih faaliyetine girişmişti. Elbette, bir uç beyinin, timarlı sipahilerden oluşan atlı güçlerinin, genişlemenin gerçekleşebilmesi için teşkilâtlanmış bir fetih ordusu haline gelmesi gerekirdi. Daha önce üzerinde durduğumuz mirî toprak düzeninin ise böyle teşkilâtlanmış ve güçlü bir orduyla ilişkisi açıktır. Bu sebeple, kuruluş döneminde İslâmî şeriat kurallarının, toplumun yönetim mekanizmasına yön vermesi de kaçınılmaz olacaktı. Nitekim devlet teşkilâtı, yürütme organları ve vergiler, şer'i ve örfî olmak üzere iki kaynağa dayanıyordu. Tabii olarak, siyasi teşkilâtlanma, Hz. Muhammed döneminin aynı olamazdı. Geçen süre içinde, aynı dini benimseyen değişik milletler büyük devletler kurmuşlardı, zamana göre yeni uygulama biçimleri yaratacaklardı. Fıkıhta

---

(1) Zeynep Korkmaz, a. g. y.

(2) Amacımız Türk Dili ve Edebiyatının gelişimini anlatmak değildir. Bu sebeple kaynaklara temas edip geçiyoruz. Bu dönemde bilimin gelişimi için A. Adnan Adıvar'ın Osmanlı Türklerinde İlim adlı kitabına başvurulabilir.

bile, şeriat hükümleri, uygulamada ortaya çıkan yeni durumları çözmeye yetmeyince kısas kabul edilmemiş miydi? Ama temelde İslâmi öz egemendi. Kanunlar nereden çıkarılırsa çıkarılsın, onları koyan padişahın kendisiydi, teşrii yetki padişahta toplanmıştı (1). Padişah ise Mercimek'in söylediği gibi, «padişah-ı İslâm ve Gıyasü'd-dünya ve'd-dindir (İslâmın padişahı, dinin ve dünyanın yardımcısıdır)».

II. Murad devrinin ise, yaşanılan tarih dönemi açısından özel bir durumu vardı. II. Murad, bilim ve sanatla uğraşan bir padişahtı. Mercimek Ahmet'e verdiği buyruk düşünülürse, onun, çağının ilim ve sanatıyla şuurlu olarak ilgilendiği öne sürülebilir. Çelebi Mehmed'in, Anadolu'da bozulan birliği yeniden kurmak için yaptığı çalışmaların, oğlu tarafından tamamlandığını söylemek de yanlış olmaz.

Çünkü bir zamanlar, Moğol istilâsı, nasıl merkezî otoritenin gücünü kırarak, Anadolu'nun beylikler halinde parçalanmasına ve karışıklıklara sebep olmuşsa, Timur'un 1402'de Yıldırım'ı yenmesi ve Anadolu'yu istilâ etmesi de, Osmanlılarca sindirilen beylerin yeniden bağımsızlık peşinde koşmalarına, şehzadelerin taht kavgasına başlamalarına ve Anadolu'nun, yani halkın benzeri bir kargaşa içine yuvarlanmasına yol açmıştı. Çelebi Mehmed on iki yıl süren bu saltanat kavgasından galip olarak çıktığında, tek bir merkezî otoriteye bağlı olduğu sürece aksamadan işleyebilecek olan

---

(1) Mustafa Akdağ, Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş Devrinde Esas Düzen, Tarih Araştırmaları Dergisi, c. *III*, s. 4—5.

toplum düzeninin zenbereği yine kırılmıştı. Şeyh Bedrettin ayaklanması bu döneme rastlar.

Önce bu otoritenin yeniden kurulması gerekiyordu. Çelebi bunu yaptı, teşkilâtlanmayı ise II. Murad sağlayacak, oğlu Fatih tamamlayacak (1). İlk iş elbette askerî gücü sağlayan ve fetih ekonomisinin temeli olan toprak rejiminin yeniden teşkilâtlanmasıydı. Daha önce de açıklandığı gibi mirî toprak sisteminin bir ürünü olan timarlı sipahiler ordunun askerî gücünü oluşturuyorlardı.

Kendisi de şair olan II. Murad toplum düzenini teşkilâtlandırabilmek için, ilk savaşın gönüllerde kafalarda kazanılmasının önemini, toplumun yapısına uygun düşecek ahlâk, sanat gibi üst yapı kurumlarının oluşturulması gerektiğini biliyordu. Ekonomik düzen, toplum yapısı ve insan bütünleşmeliydi ki başarıya ulaşabilsin. İşte onun, Mercimek'e Kâbusname'yi açık ve anlaşılır bir dille çevirmesini buyurması, bu öngörüşün sonucudur. Şimdi bu açıdan Kâbusnameye bir göz atalım (42. Bölüm).

«Padişah, sipahi ve raiyyet arasındaki fark odur ki, padişah hâkimdir ve onlar mahkûm, hâkim mahkûma hükmünü geçiremezse arada düzen bozulur ve hürmet kalmaz.» «İmdi bir padişahın hükmü ilinde geçerli değilse, o, padişahlığa lâyık değildir. Çünkü

---

(1) II. Murad'ın, Kâbus-name'ye benzeyen bir eseri olduğunu, tıpkı Keykâvus'un oğlu Gilân Şah'a öğütleri gibi, Fatih'e öğüt vermek için yazıldığını, adının Nasihat-ı Sultan Murad olduğunu önemle belirtelim. (A.S. Levend, Siyasetnameler.) Topkapı Kitaplığı'nda bulunan bu eserin Kâbusname ile karşılaştırılması ilginç olacaktır.

nasıl kendisiyle kalan halk arasında fark varsa, kendi hükmüyle başkalarının hükmü arasında da fark gerektir, çünkü âlemin düzeni, hükmünün geçmesi iledir.»

Yalnız, yanlış anlaşılmasını önlemek için, bir noktanın açıklanması gerekiyor. Osmanlı padişahları, Selçuklu sultanlarının tersi bir devlet görüşüne sahiptirler. Yükselişten sonra etkisini yitiren bu görüşe göre, kendilerini devletin (mülkün) sahibi değil, başı sayıyorlardı. «Kendisini, bu şekilde, devletin başında vazifeli olarak telâkki eden padişah, halk kitlelerinin idaresine ait görüşünü de, kritik zamanlarda çıkan adalet fermanlarında, sık sık tekrarladığı şu cümle ile ifade ediyordu: «Reaya, Tanrı'nın hükümdara bir vediasıdır.» Padişah bu suretle, halkı adalet ve şefkat ile idare etmenin kendisine bir vazife olarak verilmiş bulunduğunu kabullenmiş olmakta idi. (1)» Kâbusname'ye gelince (42. Bölüm):

«Sonra sipahi raiyyet üzerine havale kılma, yani güç etmeye bırakma, tâ ki memleketin mamur, ilin şen olsun. Çerinin işini nasıl gözlersen, raiyyetin işini de öyle gözlemek gereksin. Gerçi raiyyete çeriyle boyun eğdirilir, ama çeri de raiyyet kaimdir, çünkü raiyyetten tahıl elde edilir, sihapi (onu) harcar. Raiyyetin şenliği ise yerinde adaletten olur. İmdi adalet dışı olan düşüncenin gönlüne girmesine yol verme ve ulu Tanrı'nın kulları zulüm derdine uğrayıp sana yardım isteyerek gelseler sabırlılık gösterme, tez adaletle (dertlerini) iyi et, onları sabra görümlü etme.»

---

(1) *Mustafa Akdağ a.g.e.*

Görüldüğü gibi bu satırlarda, kısa bir özetini verdiğim Osmanlı düzeninin felsefesi yatmaktadır. «Padişah bütün halktan uludur» ve şu özellikleri taşıması gerekmektedir: «Önce adalet, ikincisi kerem, yani vermek, üçüncüsü heybet göstermek, dördüncüsü meşru olmayan işlerden sakınmak, beşinci aceleciliği terketmek ve her işin fırsatını kollamak, altıncısı ise gerçek söylemek.»

Bunlar, aynı zamanda bütün kulların da niteliği olmalıdır. Herkes kendinden küçüğüne aynı biçimde davranmalıdır. Beyin beyliği kul iledir, zenginin zenginliği de yoksul iledir. Çünkü Tanrı kullarını iki bölük eylemiştir, nafaka verici ve nafaka alıcı, yani biri zengin biri yoksul, biri bey biri kul. İşte insanlar bunu bilmeli, Tanrı'nın buyruğuna uymalı, verdiği rızk için şükretmelidirler. O, bu dünyayı hikmetinden yaratmıştır, ama kudreti hikmetinden ziyadedir, hangisi iyiyse onu yaratmıştır, öyleyse İslâm dininden devletli din, İslâm hükmünden yeğ hüküm yoktur.

İslâmiyetin ilkelerini temel olarak alan Kâbusname'nin konuları, bu öz çevresinde gelişmiştir. Yaradılıştan, bilimden, sanattan, günlük yaşayışa kadar (meslekler, ticaret, yemek yemek, şarap içmek, cinsel münasebet, aşıklık gibi) her çeşit konudan söz edilir ve öğütler verilir. Konuya iki yönden yanaşılmaktadır: Önce İslâmî düşünüşe uygun olarak bilgi verilmekte, âyetler, hadisler veya din ulularının sözleriyle bu düşünceler pekiştirilmekte, sonra buna bağlı olarak küçük hikâyelerle, bu hikâyelerden çıkarılan sonuçlarla yahut anılan âyetlere, hadislere, ulların sözlerine dayanan öğütlerle, nasıl davranılması gerek-

tiği söylenmektedir. Amaç, belli bir insan tipini yaratmaktır. Bu insanın nitelikleri, kitapta yer alan 44 bölüme serpiştirilmiştir. Nitekim aynı ilkeler, bu defa şiirleştirilmiş olarak Divan Edebiyatının özünü oluştururlar. Bunlara bir göz atmakta yarar var.

Âlem bir hikmetler kitabıdır, kul bu âlemin hakikatini bilemez. «Tanrı bilir ama siz bilmezsiniz.» (Ayet)

Bu âlem bir kitab-ı hikmetendûz-ı hakaayıktır.
Meâlin her kim istihrac iderse aferin bâdâ (Nabi)

Tanrı, birbirine zıt olan şeylerle onu doldurmuştur, ondan başka herşey çifttir, ondan başkası hep ikişerdir.

Hâl-i âlem ezelî böyle perişan ancak
Kimi handan kimi giryân kimi nâlân ancak (Bakî)

★

Kimisi renc ile daim inilder
Kimisin derdine dermân Hüdâyâ (Sadri)

★

Halâk cihan-ı âleme kıldıkta tecellî
Her şahsı bir hâl ile kılmış müteselli
(Bursalı Cenani)

Tanrı kerimdir, lûtuf bağışlayıcıdır, herkese miktarınca vermiştir. Herşeyin sebebi odur, yerin tane bitirdiğinden haberi yoktur. «Çünkü rızk Tanrıca bölüştürülmüştür, ezelde kısmet olan erişmedikçe olmaz.» (Kab.)

Teveccüh eyle muradın ne ise Mevlâya
Eğer mukadder ise ol kadar amel yetişür (Nabi)

★

Gıdasın herkesin şâyânı üzre eylemiş ta'yin
Kimin itmiş pelâs-ı cehle müstağrak kimin dânâ (Nabi)

★

Gelecek nesne gelür çâre yoktur
Gerek sen yaş yerine ağlagıl kan (Ahmet Fakih)

★

Bu cümle mahlûkatın rızkı senden
kılursın daima ihsân Hüdayâ (Sadri)

★

Yok sende kanaat gözün aç olduğu oldur
Rızkın irişür yoksa eğer subh-u eğer şam (Ruhi)

İnsan elindekiyle yetinmelidir, hakkı olandan fazlasını istememlidir, açgözlülük kulu yok eder, kul kullukla meşgul olmalıdır. Kısmet neyse odur. «Hem Araplar da der ki, bi'l-ciddî lâ bi'l-keddi. Yani kişi talihiyle artar, ille emeğiyle ve çalışmakla artmaz. O halde gereken odur ki ulu Tanrı sana ne kaderlediyse ona şükredici olasın. (Kab.)

Tevekküldür fakirin kıblegâhı
Kanaat hod hemen altın oluktur
(Şeyhülislam Yahya)

★

Nan ü huşk ile kanâ'at gibi bir ni'met mi var
Künc-i istiğna gibi bir kuşe-i râhat mı var
(Şeyhülislam Yahya)

★

Çare yok şive-i takdire rızadan gayrı
Fehmolunmaz hikem-i sırr-ı hafıyy-i Bârî (Sami)

★

Fakirüz gerçi amma eylerüz gerdûna istiğnâ
Bu istiğnâlar ey Rûhî tevekkül cânibindendir
(Ruhî)

★

Tîz olma, teemmül kıl, her hâle tahammül kıl
Allah'a gönül kıl, tedbiri bozar takdîr
(Kemalpaşazâde)

Âlemin hâli budur etme şikâyet ol hâmûş
Gâh nasîbi ayş olur halk-ı cihânın gâh nûş
Geçme teslîm ü rızâdan varise başında hûş
Hâline şükret Cenânî'den bu pendi eyle gûş
Vuslata handân olup hicrân içün çekme elem
Böyledir ahvâl-i âlem gâh şâdî gâh gam
(Bursalı Cenanî)

Kim olur zûr ile maksûduna reh-yâb-ı zafer
Gelür elbette zuhûra ne ise hükm-i kader
Hakka tefvîz-i umur et ne elem çek ne keder
Kıl sözüm ârif isen gûş-ı kabûle gevher
Mihneti kendüye zevketmedir âlemde hüner
Gam ü şâdî-i felek böyle gelür böyle gider
(Fuzulî) (1)

Bu örnekleri, elbette sadece Kâbusname'nin Türk edebiyatındaki etkisini göstermek için değil, İslâmî

---

(1) Divan edebiyatındaki bu çeşit örneklerle ilgili olarak Agâh Sırrı Levend'in, «Divan Edebiyatı» ve «Ümmet Çağı Türk Edebiyatı» adlı kitapları ile, adı geçen «İslâmî Edebiyatın Esasları ve Kaynakları» makalesine başvurulabilir.

düşünüşün Osmanlı edebiyatını nasıl etkilediğini göstermek için de verdik. (1)

Kâbusname'nin önemi ise, baştanberi anlatmaya çalıştığımız bir gelişimin öncüleri arasında olmasından gelmektedir. Bu öncü, gerek düşünce gerek uygulama alanında doruğuna çıkmış İslâm felsefesinin bir ürünü ve çağına göre çok ileri bir üretim düzeyinde bulunan Osmanlı toplumunun kültürünü hazırlamıştır. Onda, toplumları yüzyıllarca yönetmiş olan bir düşünüş sisteminin, akla gelebilecek her alanda öne sürdüğü çözümleri, açıklamaları bulmak mümkündür. Üstelik de yazarının deyimiyle az ve öz, Mercimek'in deyimiyle açık ve anlaşılır olarak.

MERCİMEK AHMET VE KÂBUSNAME

Kâbusname'nin şiyasi ve ahlâki bir eser olduğunu daha önce belirtmiştik. II. Murad'ın buyruğu üzerine bu yapıtı çeviren Mercimek Ahmet b. İlyas, çeviride tuttuğu yolu şöyle açıklamaktadır: «İşte ben hakîr de çalıştım, gerçi bu kadar gücüm yoktu, ama onun him-

---

(1) Yine de insan, Şeyhülislâm Yahya'nın «Kanaat hod hemen altın oluktur» mısraıyla, «Elinde olanla yetin ki kanaat ikinci zenginliktir.» (21. Bölüm) cümlesini karşılaştırmakla, etkinin derecesini gösterebiliyor. Ayrıca şu satırlarla şu beyti de karşılaştırmak doğru olacaktır:

«Bir de ey ciğerköşem, sabahleyin kaktığında senden yukarılara bakıp üzülmemeye çalış, senden aşağılara bak sevin.» (5. Böl.)

Senden ednâyı görüp şükr ile demsâz olmak
Senden â'lâlara reşk eylemenin merhemidir. (Nabi)

metinin bereketiyle Kâbusname'yi Türkçeye çevirdim, şöyle ki bir sözü aralayıp geçmedim, aklımın erdiğince kimi anlaşılması güç sözleri de basit olarak açıkladım, tâ ki düşünerek okuyanlar anlamından haz alsınlar ve bu güçsüzü hayır dua ile ansınlar.» (1)

Şimdi bu tutumu belirten bir iki örnek üzerinde duralım.

Farsça metin, (32. Bölümden):

«Misafir (bezirganın) hangisi olduğunu söylemiştim. Her iki durumda da bezirgân yiğit olmalı ve malı konusunda korkusuz olmalı.»

Mercimek'in çevirisi:

«Geldik... misafir bezirgânı bekleyen tehlikenin ne olduğunu yukarda bildirdimdi, imdi bu iki türlü bezirgânın da yiğit olması gerek, korkmamalı, başını ve malını önemsememeli. Çünkü, korkaklık yüzünden gerçi zarar etmez, ama kâr da etmez. Nitekim ulular demişlerdir, korkak bezirkân ne kâr eder en ziyan.

(Buna) uygun Türkçe şiir;

Tacir ki mal ve baş ele ala revan ola
Korkaklık etse assısı cümle ziyan ola
Korkak ne assı ve ne ziyan ede dediler
Hâşâ sözünde anların kim yalan ola.

Görüldüğü gibi Mercimek, Keykâvus'un sözlerini yorumlamakla kalmamakta, bir atasözü ve bir dört-

---

(1) Ne yazık ki, adını bile bu çevirisi dolayısıyla öğrendiğimiz Mercimek Ahmet'in hayatı hakkında hiçbir bilgimiz yok. Sadece babasının adının İlyas olduğunu, kitabını 1431/32'de bitirdiğine göre, XV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığını biliyoruz.

lükle anlatımı daha çekici kılmaktadır. Bu yorumlama ve kimi atasözleri veya deyişlerle anlatıma canlılık ve içtenlik kazandırma bütün çeviri boyunca görülmektedir. Nitekim, «Danışıkçı bulamazsan börkünle danış» sözünü de Mercimek eklemiştir.

Konuşma dilinin içtenliğini taşıyan şu sözler de onundur: «Ko, ne belâ imiş o sabah içkisi dedikleri, şükür ki vaki olmadı Mercimek'e.» (11. Bölüm)

Sonra Mercimek Ahmet'in, çağının düşünce ve bilim dünyasından haberli bulunduğu, hattâ bu konularda oldukça bilgi sahibi olduğu görülmektedir. İslâm felsefesinin, ilm-i kelâmın ve ilm-i fıkhın ana dâvâlarını Türkçeye aktarırken, oldukça rahat bir anlatım tutturmuştur. Daha da önemlisi, Keykâvus'un 33. Bölümde tıp ilminden söz ederken saydığı kitaplara, Kitabü'l-Bevle ve Hiletü'l-Bür adlı iki tıp kitabını eklemesidir ki, onun, Orhan zamanında kurulan İznik Medresesi'nin çalışmalarından ve o çağda, özellikle çeviride tıp alanında yoğunlaşan araştırmalardan haberli olduğu anlaşılmaktadır (1). 31. bölümde ise ilim ve mesleklerin sınıflandırılmasında, Keykâvus'un kısaca yaptığı bir sınıflamayı açıklamak amacıyla söze karışarak: «İmdi kitabı çeviren Mercimek'ten bir soru geldi. O soru şudur: Tabiplik ve onun benzerleri meslek olur da nalbantlık ve benzerleri nasıl ilim olur, (bunun) sebebi nedir?» demekte ve kendince açıklamaktadır. Sırası gelmişken, onun daha önce

---

(1) A. Adnan Adıvar, Osmanlı Türklerinde İlim.

Keykâvus'un sınıflanmasını genişlettiğini ve ilimle ilgili meslekleri kendisinin saydığını da belirtelim. (1)

Başlangıç bölümünde II. Murad için yazdığı övgü, Mercimek'in şair olduğunu da göstermektedir. Yukarıda aldığımız dörtlük de onundur ve metinde geçen öteki şiirleri de, yine Mercimek sade bir Türkçeyle şiir olarak çevirmektedir. Yine 35. Bölümde şairlerin terbiyesinden söz ederken, Keykâvus'un gazel, mersiye, hiciv ve medih için söylediklerini yorumlayarak, üstelik örnekler vererek açıklamaktadır. İki metin arasındaki farkı göstermek için, olduğu gibi aktarmakta yarar var:

Farsça metin,

«Dostların ve büyüklerin için mersiye söylemek vaciptir. Ama gazel ve mersiyeyi bir yoldan söyle, hiciv ile medhi de bir yoldan. Eğer hiciv söylemek istiyorsan ve bilmiyorsan, medihte nasıl birini övüyorsan o medhin tersini söyle ki medhin zıttı neyse o hicivdir. Gazel ve mersiye de böyledir.»

Mercimek Ahmet çevirisi;

«Dostlarının ve arkadaşlarının ölümünde mersiye söylemeyi kendine boyun borcu bil, şöyle ki halk senin dostluğuna rağbet etsin. Hem gazel ve mersiye söylersen bir yolda söyle, hiciv ve medih bir yolda, yani gazel ve mersiye, hiciv ve medih birbirlerinin

---

(1) Biz, Said Nefisi'nin yayınladığı Farsça metine dayanarak bu sonuçlara varıyoruz. Mercimek, çeviriyi bir başka nüshadan yapmış olabilir. Ama yine de iki nüsha arasındaki tarih farkı düşünülürse (H. 750—835) böylesine önemli farklılıklar olduğu öne sürülemez.

tersidir, eğer nasıl söylenmesi gerektiğini bilmiyorsan (açıklayayım), medihte birisini öğmek gerek, hicivde yermek gerek; meselâ medihte iyi huylu dedin, hivicde kötü huylu de, işte medhin karşıtı oldu. Gazel ve mersiye de şöyle, Birinin sağlığında olgunluğunun güzelliğini öğrendin ve anlatırdın, öldükten sonra eksikliğini anmak o olgun kişinin mersiyesi olur. Kalanını bununla kıyas et.»

Şu bir iki örnek, Mercimek'in çevirisinin neden bunca rağbet kazandığını göstermeye yetiyor. Ona gelinceye kadar, Kâbusname başkalarınca yeniden çevrilirken, ondan sonra onun çevirisinin dil açısından elden geçirilmesiyle yetinilmiştir. Çünkü Mercimek, yalnız çeviricilikle kalmamış, işe kendi bilgisini de katmış, yoruma gitmiş, açıklamış, eklemiş, sözün kısası neredeyse telif sayabileceğimiz bir eser koymuştur ortaya. Atasözleri ve deyimlerle açık bir anlatımı yeğlemiş, herkesin anlayabileceği bir dille içinde yaşadığı çağın düşüncesini yansıtmıştır. Zaten üstünde durulması gereken bir konu da Mercimek'in dili, başka bir deyişle dil tutumudur.

XIV. ve XV. yüzyıllarda Türk nesir dili, Farsçanın etkisiyle bozulmaya başlamıştı. İlim dilinin Arapça olması, yazarlar karşılıklarını vermeye çalışsalar da, bu tür eserler Arapça terimleri kaçınılmaz kılıyordu. Yine de bu yüzyıllarda çeviricilerin Arapça terimlere karşılık bulma çabaları övgüye değer. Çünkü sonraları, bu karşılıklar da Türkçeden atılmış, yerine Arapçaları konulmuştur. Ayrıca Hasan Paşa'nın, Nazmizade'ye, Mercimek'in çevirisini zamana uydurmasını buyurması bu gidişin sonucudur. Orhan Şaik'in bu düzeltmeden aldığı şu parça bu bakımdan dikkate de-

ğer: «Hak Sübnanehu ve Taâla'dan reca ederim ki bu fakire ve bu kitabı tahrir edene ve okuyana ve bir kez görene ve bazı ibârâtın ıslah edene ve herkesin fehmine göre zemane lûgat ve istimaline göre suret-i cedit verene...» (1)

Gerçi Mercimek Ahmet'in çevirisinde de kimi Farsça edatlar bol bol kullanılmıştır, Arapça terimlerin bir kısmına karşılık verilse de büyük bir kısmı olduğu gibi bırakılmıştır, ama Farsça tamlamaların sayısı üçü beşi geçmediği gibi, konuşma dilinin akıcılığı, kısa cümleye dayanma özelliği korunmuştur. Mercimek'in dilinin özeliği anlatımındadır.

İlk çeviri:

«Ey oğlanım, geleçi bilici ve geleçi söyleyici çoktur. Zinhar sen gerçek söyleyici olgıl ve gendüzüni halk içinde gerçekçilerden eyle. Eğer bir zaruret vaktında yalan söyleyesi olur-isen, gerçeğe geçüreler. Ve dahi yalana benzer gerçeği söyleme kim kabul olunmuş yalan, yeğrekdür kabul olınmaduk muhâl gerçekten; yani muhâl söz kim inanılacak degüldür, söyleme.» (2)

Mercimek Ahmet'ten:

«Dükeli halka vaciptür ki sözi eyü söyleyeler ve hem yahşi anlayalar. İmdi iy oğul, sen dahi sözün yahşisin söyle. illa yalan söyleme, yalancı olma; cehdeyle ki sözi girçekliğiyle maruf ve meşhur bilinsin. Şöyle ki eğer zaruret olup bir gez yalan söylersen gerçeğe

---

(1) Orhan Şaik Gökyay, a.g. e.

(2) Sadettin Buluç'un «Eski Anadolu Türkçesiyle Bir Kâbus-name Çevirisi» adlı yazısından aldığımız bu parçanın yalnız vokal özelliklerini koruduk.

geçe. Pes ne söylersen doğru söyle, yalan söyleme. Ve şol gerçeği dahi söyleme ki yalana benzer ola. Zira bir gerçek ki yalana benzer ola, ol, heman yalan olmış olur. Eyle olsa gerçeğe benzer yalanı söylemek yeğdür yalana benzer gerçekten ise. Zira gerçeğe benzerse yalan makbul olur. Veli ol gerçek ki yalana benzeye makbul olmaz; pes bunun gibi gerçeği, yani ki yalana benzer ola, söyleme; gey sakın.»

Yukarıdaki satırlarda konuşma dilinin bir başka özelliğine, tekrara da rastlamatayız.

Bu özelliğinin yanında, Mercimek Ahmet'in çevirisi, Eski Anadolu Türkçesinin bütün özelliklerini taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı bir dil incelemesi değildir. Üstelik metin, günümüzün Türkçesiyle verilmiştir. Ama biz yine de kimi özelliklere değinelim.

1 — Eski Anadolu Türkçesinde ekle kök arasındaki ünlü uyumsuzluğu benzer özelliğini sürdürmektedir. işüni, devletsüzligün, kendüzüni, yitüği, dinleyenün gibi.

2 — Geniş zamanın birinci şahıs olumsuzu, bilmezem, biçimindedir.

3 — Sana melul oltuptur, cümlesinde görüldüğü gibi —up gerundiumu, —muş yerine kullanılmaktadır.

— Yine sana kelimesinin sonundaki —a (yönelme eki) sebep bildirmektedir (senin için).

5 — —de (bulunma) eki —e (yönelme) eki yerine kullanılabilmektedir (önüne kodum).

6 — Üçüncü şahıs iyelik ekinden sonra akkuzatif (yükleme) eki —n'dir (kankısın).

7 — Emir kipinin ikinci teklik şahsı için seyrek olarak —gıl, —gil kullanılmaktadır (olgıl, olgil).

8 — Gelecek zaman eki —ısar, —iser'dir (olmayıser).

9 — —e, —a eki dilek kipi olarak kullanıldığı gibi, emir ve şimdiki zaman (seyrek olarak) için de kullanılmaktadır.

10 — Gereklilik kipi (—malı, —meli) gerek kelimesiyle yapılmaktadır.

11 — —icek, —ıcak, gerindium eki —ınca, —ince yerine, —ince, —ınca ise —dikçe, —dıkça ya da —e kadar anlamında kullanılmaktadır (gelmeyicek, geçtüğince).

12 — İşaret sıfatı olan o, ol biçimindedir.

13 — —rak, —rek karşılaştırma eki özellikle bir iki sözcükte yaygındır (yigrek, yaşırak).

14 — Söylemek yerine, eydür, eyitti kullanılmaktadır.

Mercimek Ahmet'in Kâbusname çevirisi hakkında biri yarım, üç çalışma vardır (1): Sırasıyla, Ahmet Cevat Emre'nin «Ondördüncü Asır Yazmalarından Nümuneler» başlığı altında bir dizi yayınlanan çalışmalarından «Kâbusname'den» adlı seçmeleri, Orhan Şaik Gökyay'ın yeniden gözden geçirerek yayımladığı Mercimek Ahmet Çevirisi ve Tipi Akçalı'nın (Işık özlü) İst. Üni. Edb. Fak. Türkoloji Bölümü mezuniyet tezi..

Mercimek Ahmet çevirisini yeni harflerle Türk okuruna kazandırma şerefi Orhan Şaik Gökyay'ındır.

---

(1) Mercimek Ahmet'in çevirisinin ya da öteki Kâbusname çevirilerinin sözünün edildiği kaynakların bibliyografyası ayrıca verilecektir.

Gökyay bir önsöz de yazdığı bu çalışmasında, dört nüshayı karşılaştırmış, eserin diline dokunmamış yalnız kelimelerin söylenişlerinde, günümüzdeki söyleyiş biçimini esas almıştır. Ayrıca kitabın sonuna oldukça geniş bir sözlük eklemiş, bununla da yetinmeyerek metinde geçen kimi terimleri, kavramları; günümüzdc kullanılmayan kimi ifade biçimlerini açıklamak için ayrıntılı bir «Notlar» bölümü eklemiştir.

Tipi Akçalı (Işıközlü) adı geçen mezuniyet tezinde, Mercimek Ahmet'in çevirisinin edisyon kritiğini yapmıştır. Beş nüshayı karşılaştırarak, nüsha farklarını göstermiş, ayrıca şu bölümleri içine alan bir önsöz yazmıştır: İslâm Edebiyatında «Ahlâk ve Siyaset» türü, Kâbusname'nin Bu Türde Yeri, Türkçe Çeviriler, Mercimek Ahmet Çevirisi ve Nüshaları, İmlâ Özellikleri ve Dili. (1)

Ahmet Cevat Emre ise 7—8—9—10—11—12—14—20 ve 21. bölümleri, kimi kelimelerin anlamını vere rek ya da kimi söyleyiş biçimlerini açıklayarak (Türk Dili, Belleten, Seri II, sayı 5—6, sonteşrin 1940) yayınlamıştır.

İşe giriştiğimizde hiç de kolay olmayan bir çalışmayla karşı karşıya olduğumuzu gördük. Amaç, bugünün okuruna iletmekti, bu yüzden de işimiz eski bir metini okumaktan öte bir çalışmayı gerektiriyordu. Nüsha farklarını göstermemize gerek yoktu, ama doğru anlam verebilmek için hiç değilse, metinle adı ge-

(1) Karşılaştırmada metin olarak yararlandığımızı belirtelim.

çen çalışmalar arasında bir karşılaştırmaya girişmeliydik.

Sonra bugünün diline aktarma da bir güçlükle karşılaştık. Serbest bir anlatımı mı yeğlemeliydik yoksa, Mercimek'in anlatımına bağlı mı kalmalıydık. Bu konuda düşüncesini sorduğumuz kişiler ikinci yolu seçmemizi önerdiler.

İşte bu çalışma bütün yukarıda sıraladıklarımızın bir sonucudur. Denilebilir ki hepsinin toplamıdır (1). Bir metin esas alınmış, sonra karşılaştırmaya gidilmiştir.

Üslûbda elden geldiğince Mercimek Ahmet'in edası korunmaya çalışılmıştır. Günümüzün cümle yapısına aykırı olan, düşük yahut bozuk izlemini veren cümlelere rastlanıldığında, bunun, sözünü ettiğimiz kaygıdan ileri geldiği bilinmelidir. Uzmanlığı gerektiren tıp, nücum ilmi gibi konularda anlam ön plânda tutulmuştur. Kimi cümlelerin daha iyi anlaşılması için de parantez açılarak ya kelime eklenmiş ya da eş anlamlı bir kelime konulmuştur.

Ayrıca kitabın sonuna metinde geçen kimi terimlerin, kavramların daha iyi anlaşılması için alfabetik bir açıklama bölümü eklenmiştir. Tabiplik bölümünde geçen kitaplar hakkındaki açıklamalar Said Nefisî'den aynen çevrilmiş, yıldız ilmiyle ilgili bölümde ise Orhan Şaik'in açıklamalarından yararlanılmıştır (2).

---

(1) Sait Nefisi'nin yayımladığı metni ise bir şans eseri elde ettik. Böylece asıl kaynak da bize yol gösterdi.

(2) Ayrıca İslâm Ansikl. Ali Nihat Tarlan, Abdülbaki Gölpınarlı, Agâh Sırrı Levend, M. Nihat Özön, Ferit Develioğlu'ndan da yararlandık.

Metinde geçen âyetlerin, Kur'an'ın hangi sûresinin hangi âyeti olduğu sayfa altında gösterilmiş, bunun için Orhan Şaik'in notlarıyla, Said Nefisî'nin notları karşılaştırılmıştır. Metinde geçen ve açıklanması gereken noktalar için de, çok az olmakla birlikte yine sayfa altından yararlanılmıştır.

Özel adlar. Farsça tamlama biçiminde olanlar hariç, bir ikisi dışında Türkçede söylendiği gibi yazılmıştır. Abdü'l-Cebbar: Abdülcebbar gibi.

Kimi cümlelerin bitiminde nokta kullanılmamış, Mercimek Ahmet'in yaptığı gibi virgülle yürünmüştür. Paragraflandırmada ise Orhan Şaik'in yayımı göz önünde tutulmuş, ama büyük ölçüde, anlama dayanarak paragraf açılmıştır.

Eski Anadolu Türkçesinin bir döneminde çok kullanılan «Eyle olsa» cümle başı edatı günümüzdeki anlamıyla karşılanmış, «Pes ve dahi» gibi edatlara ise gerektiğinde anlam verilmiş, kimi zaman ise hiç alınmamıştır.

Metinde geçen âyetlerin Arapçaları eğer Mercimek Türkçesini vermişse alınmış, yalnız zikretmişse alınmamış, Türkçeleri verilmiştir. Şiirlerin ise Farsça asıllarına değil, Türkçe çevirilerine yer verilmiştir. (1)

Son olarak belirtilmesi gereken şudur: Bu çalışma eksiksiz, hele yanlışsız olduğu iddiasında değildir. Yal-

---

(1) «Kâbusname Bibliyografyası»nda, sadece Kâbusname ile uzaktan yakından ilgisi olan kitaplar veya yazılar verilmiştir. Nüshalar, çeviriyi yapanın adıyla belirtilmiş, sıralamada yazarların ilk adı göz önünde tutulmuştur. Bizim yararlandığımız kitaplar ise, Önsöz'de dipnot olarak gösterildiği için, bu bibliyografyaya alınmamışlardır.

nız elden geldiğince eksiksiz ve yanlışsız olmasına çalışılmıştır. Gözden kaçan kimi noktalar olduğu gibi, yanlış yorumlanan ya da yanlış anlaşılan yerler olabilir. Okuyucunun ve işin ustalarının bizi bağışlayacağını umarız.

Sözü burada keserken kendisi için ayrıca bir paragraf açılması gereken dostum Yusuf Azmun'a, karşılaştığım bütün güçlüklerde yardımcı olduğu, Kâbusname'nin Farsça aslını bana verdiği, benimle oturarak satır satır karşılaştırdığı, çevirileri yaptığı için minnet duygularımı belirtmeliyim.

KÂBUSNAME BİBLİYOGRAFYASI

Abdülkayyum çevirisi,
Kazan 1898.
Agâh Sırrı Levend,
Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız, Belleten 1963 T. D.K. Yayınları.
Ahmet Cevat Emre,
Kâbusname'den, Türk Dili, Belleten, Seri II, S. 5—6 sonteşrin 1940.
Akkadızade çevirisi,
Ank. Genel Ktp., No. 303 (üstünde yanlış olarak Mercimek Ahmet yazılı).
Akkadızade çevirisi,
İstanbul Belediye Ktp. M. Cevdet Kitapları No. 187
Ak Kadı Oğlu Çevirisi,
Ank. Maarif Ktp., J. 3/3 (Orhan Şaik İnkılâp Müzesi'ndeki nüsha ile bunun aynı olduğu kanısında).
Ak Kadı Oğlu Çevirisi,
British Museum, Or 7320.
A. Tevhid.
Kütahya'da Germiyan Beyleri, Tarih-i Osmani Encümeni Mecm. S. 8, S. 508.
A. Querry,
Le Cabous Namè, 1886, Paris.
British Museum'daki nüsha,
Or. 1181 (41 baplık anonim bir Kâbus-name. Orhan Şa-

ik bunun Süleyman Şah adına yapılmış çevirinin bir kopyası olabileceğini söylüyor. Zeynep Korkmaz ise Kahire nüshası ile karşılaştırdığını, iki nüshanın aynı asıllı bir esere bağlanamayacağını belirtiyor).

Bursalı Tahir Bey,

Osmanlı Müellifleri, c. III, S. 152 (Kayyum Nâsırî'nin Osmanlıcasından kısaltarak Kazan lehçesine, Gülnar Hanım'ın (Madam Delebedev) da Rusça'ya çevirdiğini belirtmiştir).

Çağatayca Çevirı,

British Museum, Or. 9661.

Edward G. Browne,

A Literary Historiy of Persia , c. II

E.J.W.Gibb,

A. History of Ottoman Poetry, Vol. III, London 1904, p. 334.

Fuat Köprülü,

Enzyklopadie des İslâm, IV: Die Osmanisch-Türkcshe Literatür, S. 1013; İngilizcesi, p. 941

Fuat Köprülü,

Milli Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri

Fuat Köprülü,

Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, S. 180.

Fuat Köprülü,

Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış, Yeni Türk Mecmuası, S. 1.

H.F. von Diez,

Buch des Kabus, 1811, Berlin.

Hıfzı Tevfik, Hasan Ali, Hamamizade İhsan,

Türk Edebiyatı Nümuneleri.

İhsan Sungu,
Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, 1938.
Mercimek Ahmet çevirisi,
Ank. Genel Ktp., J. 5/37
Mercimek Ahmet çevirisi,
Bibliothegue Natıonale, Paris, Supplément Turc. 530, Catalogue Manuscripts Turks, II, s. 102 (H. 954/M. 1547'de yazılmıştır).
Mercimek Ahmet çevirisi,
Brisith Mus. Or. 3219 (H. 990'da istinsah edilmiş).
Mercimek Ahmet çevirisi,
British Mus. Or. 4130.
Mercimek Ahmet çevirisi,
Bodleian Ktp. Oksford, H. Etné, Catalogue of Persian, Türkish, Hindustan and Rushti Manusoripts of Bodleian Library, I, s. 310.
Mercimek Ahmet çevirisi,
Faik Reşit Unat'taki nüsha (1586'da istinsah edilmiş).
Mercimek Ahmet çevirisi,
İstanbul Belediye Ktp. M. Cevdet Kitapları, No 87 (Harakeli, sonu eksik).
Mercimek Ahmet çevirisi,
Kazan, 1880. (Bastıran Abdülkurun Şirvani).
Mercimek Ahmet çevirisi,
Nuruosmaniye Ktp., No. 4096.
Mercimek Ahmet çevirisi,
Milli Kütp., H—941.
Mercimek Ahmet çevirisi,
Topkapı Ktp. nr. 2815, 2816
Mioritz,
Deutsch-Türkishe Chrestomethie 1863, Wien.

M. Owens,
Temporary Handlist of Turkish Mss. in the British Museum (1888—1958), Or. 7320, Or. 11281.
Nazmizade Murtaza çevirisi,
İst. Üni. Ktp., 1 — Halet Ef. No. 2739; 2 — Rıza Paşa 2314.
Orhan Şaik Gökyay,
Keykâvus, Kâbusnâme, çeviren: Mercimek Ahmet, M. E. B. 1966.
Raif Yelkenci'deki nüsha,
(Yazarı bilinmiyor.)
Reuben Levy,
Kâika'us İbn İskender, A mirror for Prince, Trans. b. 1951 London.
Reuben Levy,
Kâika'ûs ibn İskender — The Nasihatnâme Known as Kâbûsnâme, Ed. By. 1951, London.
Rieu,
Catalogue of the Turkish Mss. in the British Museum, London 1888, or. 3219.
Sadettin Buluç,
Eski Anadolu Türkçesiyle Bir Kâbûs-nâme Çevirisi, Belleten 1969, T.D.K. Yayınları.
Said Nefisi,
Kitab-ı, Nasihatnâme Ma'ruf bi: Kâbûsnâme, Azer 1342 şemsi, Tahran.
Şeyhoğlu Sadrettin (Sadrüddin),
Kahire Kral Kitaplığı. (Raif Yelkenci'de ve Türk Tarih Kurumu'nda fotokopisi var.)
Tıpi Akçalı (Işıközlü)

İst. Üni. Edb. Fak. Türkoloji Bölümü *Mezuniyet Tezi*. Türkiyat Enstitüsü.

Wickerhauser,

Wegweizer zum Verstandniss der Türkisher Sprahe, 1853 (Yalnız 35. Bölümün metni ve çevirisi.)

Zeynep Korkmaz,

Kâbus-name ve Marzuban-Nâme Çevirileri Kimindir? Belleten 1966, T.D.K. Yayınları.

KÂBUSNAME

BAŞLANGIÇ

Esirgeyen ve Bağışlayan Tanrı'nın Adıyla

Alemlerin yaratıcısı olan Tanrı'ya şükürler olsun, salât ve selâm yarattıklarının en ulusu Muhammed'e, soyuna ve arkadaşlarına olsun.

Şöyle bilmek gerekir ki, insanlar arasında Tanrı'nın yarattıklarının en güçsüzü olan ben Mercimek Ahmed ibn İlyas — Tanrı o ikisini bağışlasın— bir gün Filibe yolunda padişahın hizmetine vardım, baktım ki cihanın sultanı, zamanın galibi, sultan soyundan Sultan Murad Han —Tanrı, mülkünü daim, devletini ebedi etsin— elinde bir kitap tutar. Bu hakîr hasta gönüllü, o âlicenap padişaha, «Bu, ne kitabıdır?» diye sordum, o tatlı sözüyle «Kâbusname'dir» diye cevap verdi ve dedi ki, «Hoş kitaptır, içinde çok yararlı şeyler ve öğütler vardır, ama Fars dilincedir, bir kişi Türkçeye çevirmiş, ama anlaşılır değil, açık söylememiş, bundan dolayı hikâyesinden tat bulamayız. Ama bir kimse olsa, bu kitabı açık ve anlaşılır bir biçimde çevirse, tâ ki anlamından gönüller haz alsa.» İşte bu hakir gayret gösterdim, «Buyurursanız ben çevireyim» deyince, o temiz görüşlü padişah, «Senin ne haddine» demedi, «Hemen çevir» diye buyurdu.

İşte ben hakîr de çalıştım, gerçi bu kadar gücüm yoktu, ama onun himmetinin bereketiyle Kâbusna-

me'yi Türkçeye çevirdim, şöyle ki bir sözü aralayıp geçmedim, aklımın erdiğince kimi anlaşılması güç sözleri de basit olarak açıkladım, tâ ki düşünerek okuyanlar anlamından haz alsınlar ve bu güçsüzü hayır dua ile ansınlar.

Geldik imdi, gerçi bu kitap güzel yüzlü bir delikanlınındır, ama süsü yoktur, üryandır, yani çıplaktır, öyleyse onu donatıp bezemek gerektir, ne ile bu cihan padişahını överek ve ululayarak, çünkü onun özü âlemin ölü cismine ruhtur, sözü yaralı yüreğin merhemidir, vücudu ise âlem halkına fetihlerin hazinesidir.

İslâmın Padişahı, Dinin ve Dünyanın Yardımcışı Sultan Soyundan Sultan Murad ibni Muhammed Han.

(Tanrı mülkünü daim etsin)

İçin Övgü

Nakşbend-i ezel nukuş izhar
Etti bi-renk ü resm ü bi-perdâr
Ecelin nakışçısı nakışlar gösterdi
renksiz ve pergelsiz resimler
İptida nakş-i suret-i insan
Bağladı tâ biline nakş ü nigâr
Önce insan suretinin nakşını
bağladı, tâ bilinsin nakş ve nigâr
Alemi etti resm ü âdem renk
Şüste etti bi-küllî âhır-i kâr
Alemi etti resim ve insanı ona renk
Yıkadı (yok etti) hepsini işin sonunda
Tâ ki revnak bula nukuş-i zemin
Nitekim devr-i şehriyâr-i diyâr

Tâ ki parlasın yeryüzünün nakışları
Padişahın devrinde olduğu gibi
Şeh Murad Han ibn Osman kim
Adl ü bezl oldu ana şiar ü disâr
Osman oğlu Murad Han ki
adalet ve ihsan oldu ona nişan ve kaftan
Özü vü sözü cümle sertaser
Menbaı lûtf ü mahzen-i esrar
Özü ve sözü hepsi baştanbaşa
lûtuf kaynağı ve sırların mahzeni
Gül görüp hüsnünün taravetini
Döktü yüzünden âb-ı rûy-vekâr
Gül görüp güzelliğinin tazeliğini
dötü yüzünden vakarın yüz suyunu
Lebi âb-ı hayata komadı ırz
Arzededen şeker gibi güftâr
Dudağı âbı hayata bırakmadı ırz
sunalı beri şeker gibi söz
Sevr kaddine benzedi lâkin
Bulmadı itidâl ile reftâr
Servi, boyuna benzedi lâkin
bulamadı mutedil bir yürüyüş
Şehler içinde bir hünerperver
Leyse fi'd-dari gayruhü deyyar
Padişahlar içinde hünerperver
yok ondan başkası dünyada
Ebrveş döktüğünce keffi kerem
Gaysını gavtalar olur dü bâr
Bulutların döktüğü kadar avuçları iyilik
yağmurunu dökünce dalgalar olur inci
taşıyıcı

Ömr uzunluğuna dâl dedi
Adl ü bezl ile hilmini ahyâr
Ömür uzunluğuna tanıktır dediler
adalet ve ihsanla, yumuşaklığını iyi
kişiler

Eşiğine gelen garip değil
Ger ere beyliğe garib-i diyâr
Eşiğine gelen garip değil
beyliğe ulaşmak için (gelmişse) bir
yabancı

Maksat edinse kapısın şeksiz
Ere maksuduna kibâr ü sigaar
Kuşkusuz maksat edinse kapısını
erer amacına büyük ve küçük
Himmetinde türab Ahmed'e şükr
Baht oldu karin ü devlet yâr
Şükür ki toprak gibi (hakir olan)
Ahmed'e
himmetiyle talih arkadaş, devlet dost
oldu

Dehr elinden ki saht sarhoştum
Etti lûtfu tabib hoş timâr
Zaman elinden ki çok kötüydüm
baktı lûtfu tabip gibi iyice
Durduğunca zemin-i pir-i hamul
Döndüğünce acuz-ı çarh-medar
Yüklü, ihtiyar yeryüzü durdukça
bu devreden dünya döndükçe
Yâ ilâhi amânın içinde
Sakla bu nevcevanı leyl ü nehâr
Yâ ilâhi güvenliğin altında
sakla bu nevcivanı gece ve gündüz

SÖZE GİRİŞ

Şöyle rivayet ederler ki, halifeler devrinde, Kûhistan mülkünde bir padişah vardı, adı Keykâvus ibn İskender ibn Kâvus ibn Veşmgir idi, İslâm padişahlarındandı. Bu melik yaşlanmıştı, ama genç bir oğlu vardı, adına Gilân Şah derlerdi, yetenekli, akıllı bir gençti. Bir gün padişah oğlunun yüzüne baktı ve anlayışla halini gözledi, her ne kadar onda akıl ve devlet olgunluğu gördüyse de yiğitlik gururunu ve gaflet uykusunu da birlikte gördü.

Padişah düşündü ki eğer oğlunu kendi terbiye eder ve mutluluk sahiplerinin yoluna kılavuzlarsa ola ki buna ömrü yetmez, çünkü uzak görüşlü kişiler eceli kendilerine pek yakınken bilirler. Eğer kendi terbiye etmezse kendi cevherini balçığa atmış olur. İşte şöyle uygun buldu ki oğluna ölümsüz olan bir yol gösterici bulsun, bunun üzerine ona doğru yolu göstermek için bu kitabı yazdı, sonra oğlunu katına çağırdı ve dedi ki, «Ey oğul bilmiş ol ki ben kocadım, işte zayıf ve azıksız yol ağzına geldim, çünkü ölüm nâmesini elime sundular. O nâme sakalın ağarmasıdır. Adamın sakalı ağarırsa Tanrı'dan yana bir ses gelir: Ey kulum, hazırlan bu dünyayı bırakıp öbür dünyaya varmaya.

Şimdi ey ciğerköşem, bu ma'zullük (1) gelince savmanın çaresi yoktur, çünkü ben kendimi ma'zuller dairesinde gördüm. Akıl bana şu yolu gösterdi ki, ölmeden seni iyilik yoluna ve devletlilerin izine kılavuzlayacak, zamanın tecrübelerinin doğurduğu birkaç öğüdü sana yadigâr diye bırakayım, bunlarla iş görürsen, her işinde murada erersin ve iyi ad kazanırsın, zamanın elinden sille yemezsin, çünkü baba, şefkatinin çokluğundan oğlunun zaman elinden azar yemesini istemezdi. Öyleyse sen de gönlünün kulağını bu öğütler için açık tut, sonra pişman olmayasın.

Eğer sen gençlik gururu yüzünden bu öğüdü kabul etmezsen, hele ben babalık şefkatini yerine getirmemiş olayım. Tutalım ki sen tutmayasın, kişi olur ki tutar. Gerçi zamanımızda her oğulun babasının sözünü tutmaması âdettir, ama ben senin kabul edip etmemene bakmam, yalnız kabul edeceğini umarım, inşallahütaâla.

Ayrıca bilmiş ol ey oğul, yiğitler gaflet yüzünden şöyle düşünürler ki kendilerinin bilgisi yaşlıların bilgisinden yeğdir, bu düşüncenin yanlış olduğunu bildiğim halde, sana yol göstermek için susarsam doğru olmaz.

İmdi o ki kendi tabiatımın hasılıdır, her yönden bu kitapta andım, ve yazdım, ama az ve öz yazdım, çünkü her şeyin azı ve özü daha iyidir.

Sonra bilmiş ol ey oğul, insanların bir âdeti vardır, değerli bir nesnesi olursa onu saklar, değerli bir kimsesine vermek için. İşte bu dünyadan elde ettikle-

---

(1) İşten çıkarılma, azledilme.

rimin en değerlisi bu öğütlerdir ve en değerli kimsem sensin, imdi son günlerimde bu değerli öğütleri sana veriyorum, umuttur ki sana yararı dokunsun, inşallahütaâla, sen de kabul edesin ve bunlarla iş görürsen kendini beğenmiş olmayasın.

Sonra ey oğul, cihanda ömür sürersen kendi aslın gibi temiz sür, çünkü senin soyun ulu bir soydur, cihanın padişahlarıdır. Deden Şemsüîl-Maâli Kabus ibn Veşmgir ibn Ağus'tur, henedânı Gilân'ın beyleriydiler, Ebu'l- Müeyyed-i Belhî senin dedelerinin zamanında olanları (anlatmak için) bir şehname düzmüştür, şimdi Gilân'da o hikâyeler yadigâr kalmıştır. Gayret et ki senin de adın tarihlerde yadigâr kalsın.

Ayrıca benim babam —senin dedendir— on üçüncü göbekte Keykâvus ibn Kubad'a ulaşır, o da Nuşirevan-ı Adil'in kardeşidir. Senin anan gazi padişah Sultan ibn Mahmud Nasırüddin'in kızıdır. Benim babamın anası, Deylem meliki Emir Hasan Firuzan'ın kızıdır. Öyleyse ey oğul, akıllı ol ve kendi soyunun hürmetini iyi gözet, tâ ki şerefsizlerden olmayasın. Gerçi yüzüne ne denli baksam akıl ve hüner görürüm, ama öğüt aklın süsüdür, benim yapacağım onu sana hediye vermektir, sen saklamazsan ziyankâr olursun.

Sonra bilmiş ol ki, benim ölümüm yakındır, benim ardımca senin de gelmen yakındır, öyle çalış ki bu dünyada bir azık hazırlayasın, o yola da yararı olsun, çünkü bu dünya öteki dünyanın ekinliğidir. Öyle kendini ver ki senin yerine başka biri ekmesin, çünkü başkasının ektiğinden senin yararın olmayacak.

Bu ölümlü dünyayı o ölümsüz dünyaya değişmek ardınca ol, bu dünyada iki kişiler aslan gibidir, kötü kişiler ite benzer, çünkü it ne avlarsa avladığı yerde

yer, arslan avını kendi yerine götürür, sonra yer. Bunun anlamı budur ki it nefsinin tutsağıdır, ne avlarsa burada yer ve arslan akıl sahibidir, burada ne avlarsa o aleme tutar götürür.

İmdi ey oğul gayret et ki, senin avın iyilik olsun, o cihanda gerek olur. İyilikten murad, Tanrı'nın ibadetidir, kul için ibadetten daha iyi av yoktur. Çünkü ibadet yoluna gidenlerin misali, ateşe benzer, ateşi ne denli alçak yerde yaksalar alevi ve himmeti yücelmek yolundadır. İbadet yoluna varmayanların misali, suya benzer, suyu ne denli yukarı kaldırırsan kaldır, o aşağı düşer. İmdi ey oğul ibadeti üzerine boyun borcu bil, tâ ki alevin daima yücelmekte olsun.»

Birinci Bölüm

ULU TANRIYI BİLMEK BEYANINDANDIR

Melik Keykâvus oğlu Gilân Şah'a der ki: Ey oğul, bilmiş ol ki ulu Tanrı'nın birliğini bilmek için birkaç sözü kitabın başına aldım, tâ ki itikadının yolu sağlam olsun, çünkü birçok kişi onu bilmekte yoldan çıktılar, eğer onlar ince ve uzak görüşlü olurlarsa ulu Tanrı'yı bilmekte hata elde etmezler.

İmdi ey oğul, şöyle bilmiş ol ki, Tanrı —onu her türlü kusur ve eksiklikten tenzih ederim— ne yarattıysa, açık ve gizli, yani yerde ve gökte, bu dünyada ve öteki dünyada, hepsi akıl düşünce sahiplerince bilinmektedir. Ama kendinin zatı münezzehtir aklın tasavvur ettiğinden.

Ama eğer Tanrı'yı bilmeyi dilersen, hodşinas ol, yani kendini bil, çünkü her kim kendini bildi, Tanrı'yı bildi. Bu sözle anlatılmak istenen şudur ki, sen bilinensin, o bilicidir, yani sen nakışsın o nakkaştır. İmdi sen gayret et, kendi nakşın yoluyla düşün O'nu bilmek için, O'nun nakkaşlığı yoluyla düşünme, şunu da bilmiş ol ey oğul, nakkaş kendi nakşının kemalini, çizmeye elverişli olmayan yere çizmez, bu, mumla taş örneğine benzer, taş elverişli olmadığı için kimse ona mühür basmaz, mum elverişlidir, yüzükte ne türlü nakış varsa olduğu gibi mumun üzerine o nakşı

çizerler. Bu sebeple bir sultan yüzüğüyle bir parça mumun üzerine mühür bassa, ona sultanın yüzüğüdür demezler, ama bu sultanın mührüdür derler.

İmdi ey oğul bilmiş ol ki insan ile hayvan benzerliği mumla taş gibidir, Tanrı —O'nu her türlü kusur ve eksiklikten tenzih ederim— kudretiyle yüzüğünün kaşındaki nakşın kemalini insanın vücudunda nakşetti, tâ ki insan her an o nakşı görsün ve nakkaşı bilsin. Artık kuşkuyu bırakmak gerek, yani bu nakış nasıl bir nakıştır, de, ama o nakkaş nasıl bir nakkaştır deme, yarattığını gör ve yaratanı bil, yoldan sapmışların, inancının yolunu elinden kapmalarından çok sakın, yani seni dehrî (zındık) yapmasınlar, çünkü onlar zamandan bilirler, sen bu düşüncesini dehrîlerin, yanlış kabul et. Çünkü zaman, bir gelir geçer nesnedir, bir zamanın öncesi gelmek, sonrası geçmek olursa, öngörüşlü kişiler ona nasıl olup da fail diyebilirler.

İmdi ey oğul, zaman insanın ayak bağıdır yaşadığı sürece, öyleyse gafil olma, bu bağ bağlı kalmayacak. Ulu Tanrı'nın yaratışının niteliğini düşünürsen, doğrudur, ama kendinin zatını düşünmek yanlıştır, çünkü yol uğramaz (geçmez) yerde yol gözlemek azgınlık nişanıdır, bu azgınlıktan korktuğu için Peygamber ümmetine öğüt olarak hadis buyurmuştur ki Tanrı'nın sıfatını düşünün zatını düşünmeyin.

Ayrıca bilmiş ol ey oğul, eğer bizim yaratanımız, şeriat ulularının diliyle kullarına kendini külfetsiz olarak bildirmekte bir çağrıcık göstermeseydi, onun sıfatını bilmekten dahi dem vurmak cesaretini kimse gösteremezdi. Öyleyse ulu Tanrı'nın sıfatlarından olan her adı söylediğinde O'nun niteliğini kendi acizliğin

ve çaresizliğin kadar bil, Tanrı'yı kendi büyüklüğünün gerektirdiği kadar bilme, yani kendi acizliğim ölçüsünce bildim de, onun ululuğu miktarınca bildim deme, çünkü sen ulu Tanrı'yı asla gerektirdiği gibi öğemezsin, öyleyse bilmekte onu nasıl bilebilirsin.

Ama sen tevhid gerçeğini (bilmek) istersen, tevhidin gerçeği odur ki senin için mümkünsüz olan ne varsa onun katında gerçektir, meselâ ölümsüzlük senin için imkânsızdır O'nun katında gerçektir, kalanını da buna göre kıyas et. Sonra senin bu âleme gelmenin sebebi O'nu bir bilmektir. Nitekim birisi birisini hakikat bilse, kâfirlikten beri olur, işte hakikat kuşkusuz yalnız ulu Tanrı'dır, başkası hep çifttir, yani başkası ikişerdir ve bu iki birbirine düşmandır, nitekim cism ve can, dağılmak ve derilmek, suret ve sıfat, akıl ve nefis, kök ve dal, zaman ve mekân, zan ve nişan, kuşku ve kesin bilgi gibi, bunların hepsi ikilik alâmetidir, bunlara bir demek olmaz, birdir demek ulu Tanrı'ya yaraşır. Ama asıl tevhid odur ki, ulu Tanrı'yı görünce neye benzetirsen, O, benzettiğinden münezzehtir, yalnız gönlünden geçirdiğin nesnenin yaratıcısıdır, ikilikten ve kuşkudan uzaktır, ululuğu ve büyüklüğü sonsuzdur ve ondan başka tapacak yoktur.

İkinci Bölüm

PEYGAMBERLERİN YARATILMASININ ERDEMİNİ VE ÖVGÜSÜNÜ BİLDİRİR

Bilmiş ol ey oğul, ulu Tanrı bu âlemi kendi arzusu için yaratmadı. Sebepsiz yere de yaratmadı, kendinin adaletini ve fazlını bildirmek için, hikmetinin gereğince yarattı. Çünkü ulu Tanrı bilir ki, varlık yokluktan, oluş bozuluştan, artıklık eksiklikten ve güzellik çirkinlikten yeğdir. Gerçi bunlar birbirine göre küçüklü büyüklüdür, ama ulu Tanrı ikisinde de kadirdir ve onların zamirlerinden haberlidir, hangisi daha iyiyse onu yapar. O, kendinin bilgisine aykırı davranmadı. Mesela yaptığının, adaletinin gerektirdiği biçimde olduğunun nişanı budur ki, insana insan sıfatını verdi, hayvana hayvan sıfatını verdi, bunların tabiatına koyduğunu hikmetle koydu, her bir vücuda eşyadan bir hâsiyet (özlük) koydu, tâ ki o hâsiyetle adlandırılsın ve bu nitelikten onun hikmeti anlaşılsın.

Ama kudreti hikmetinden daha ziyadedir, meselâ şöyle kadirdir ki, güneşsiz aydınlık verir, bulutsuz yağmur yağdırır ve öyle bir terkip yaratır ki onun tabiatını hiç kimse bilemez. Yıldızların etkisi olmadan, âlemde iyilik ve kötülük gösterir, ama mademki ortada hikmet nazarı var, işte arada vasıta, sebep gerek oldu. Nitekim bulut bir vasıtadır yağmur için, yıldız-

ların etkisi vasıtadır âlemde iyiliğin ve kötülüğün olması için, oluş, bozulma için vasıta ve sebeptir. Aradan vasıta kaldırılınca tertip bozulur, tertip bozulunca âlemde düzen kalmaz, çünkü bu vasıtadan bir iş ortaya çıkar ki, âlemin düzeni onunla kaimdir, O, bu sebeple araya biri kahredici ve biri kahır götürücü olan iki vasıta koydu, yani biri yük götürücü olsun, öbürü yükletici ve biri rızk verici olsun, öbürü rızk yiyici, ama ikisi de ulu Tanrı'nın birliğine tanıktır.

İmdi ey oğul, sakın sen vasıtaya bakma, ama vasıtanın amacı neyse onu gözet, yani yer vasıtadır tane (buğday v.b.) bitmesi için, eğer eksen ve bitmezse onu yerden bilme, eğer talihin yaver gitmezse, onu da yıldızdan bilme, çünkü etki bunlardan gelmektedir, ama bunların o eserden haberleri yoktur, ne yıldızın etkilediğinden, ne de yerin tane bitirdiğinden haberi var. Mademki yerin tiryak eksen ağı bitirmeye haddi yoktur, yıldızın da onun gibi kendi uğurluyken uğursuz etkide bulunmak elinden gelmez.

İşte mademki bu cihan hikmet ile araste oldu, yani düzüldü, bu düzgüne elbette bezek gerektir, bak cihana, tâ ki süsünü göresin, bitkiden, hayvandan, yemekten, giymekten, güzelden ve çirkinden, bunların hepsi cihanın süsüdür, ulu Tanrı'nın hikmetinin görünür olması için. Nitekim ulu Tanrı buyurur ki, yeri ve gökleri, ikisinin arasındakini oyuncak olsun diye yaratmadık, onları ancak hakikatı göstermek için yarattık. (1)

---

(1) Dühan Sûresi, âyet 38, 39.

Öyleyse ulu Tanrı'nın bu cihanı oyuncak olsun diye yaratmadığını, bir maksat için yarattığını bildin, maksadı odur ki, rızk yaratınca bu rızka bir yiyici yaratmayı diledi, eğer yiyici olmazsa o rızk adaletsizlik olurdu ve şöhret kazanmazdı. İşte ulu Tanrı insanı yarattı ve o nimeti insanla tamamladı. Mademki nimetin tamamlığı insanla oldu, insanın tamamlığı da siyaset iledir, yani ölümledir, eğer ölüm olmazsa insan da adaletsiz kalırdı, yani bu rızkı verip kendini yaratandan habersiz olurdu .İmdi siyaseti tertipledi, ama bu siyaset tertibi de kılavuzsuz olursa o da adaletsizlik nişanı olurdu, yani insanı kaim etse, birdenbire yok etse insan gafil kalırdı maksattan. Bundan dolayı insanın önce ölenini, sonra kalanına kılavuz verdi, tâ ki nimetinin şükrünü bilsin, eğer bu tertip böyle olmasa insan nankör olurdu, ulu Tanrı'nın nimetlerinden habersiz olurdu. Bu, ayıp olurdu yaratana, rızkını bilgisiz ve nankörlere yedirdiği için, mademki ulu Tanrı ayıptan münezzehtir, öyleyse kullarını bilgi yoluna kılavuzladı, şu âyetin mânâsında olduğu gibi: Ben cinleri ve insanları yalnız tapsınlar diye yarattım. (1)

Bunu yaptıktan sonra kullarının arasına peygamberler gönderdi, tâ ki adalet, bilgi, şükür ve minnet yolunu göstersin, ulu Tanrı'nın kullarına verdiği bu nimetlerin şükrünün şartlarını nasıl yerine getirmek gerek bildirsinler. Çünkü bu cihan bir düzendir, bu düzenin tamamlığı hikmetledir, hikmet nimetin eseridir ve yiyici olmadıkça nimet de tamam olmazsa, bu

---

(1) Ez-Zâriyat Sûresi, âyet 56.

nimeti yiyenlerin tamamlığı ise peygamberler iledir ki, Tanrı'dan yana yol göstersinler.

İmdi bu düzen üzerine bakmak gerek, ulu Tanrı eksik hiç bir şey yaratmadı ve gerçeği şöyle bilmek gerek ki, rızk Tanrı tarafından verilmiş bir fazilettir insana ve hayvana. Ama insanın fazileti, ne yolda rızktan ve rızk yiyen hayvanlardan fazla ise doğru yolu gösteren peygamberlerin de fazileti öteki insanlardan öyle fazladır, Öyleyse gerektir ki kişi kendi yol göstericisinin hakkını bilsin, kendine rızk verenin minnetini canında saklasın ve bütün peygamberleri hak bilsin. Şöyle ki Adem'den Muhammed Mustafa'ya kadar hiçbirini peygamberlikte ayırmasın, böylece kişinin dini bütün olur, ulu Tanrı'nın şükrünü yerine getirir ve âlemde iyi ad elde eder, inşallahütaâla.

Üçüncü Bölüm

ULU TANRI'YA MİNNETTAR OLMAYI BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul, âlemde kimin nimeti bolsa, bütün halkın ona şükretmesi gerek, ferman gereğince değil. Çünkü sen hakikat ölçüsünce şükredersen bedeninin bir parçasını bin edersin de o binden bir parçanın şükrünü edemezsin. Ama ferman ölçüsünce, yani ulu Tanrı'nın buyruğu gereğince şükredersen senin az olan şükrün çok yerine geçer. Nitekim Tanrı, din içinde beş türlü ibadet buyurdu, eğer gece gündüz çalışsan, acizlikten başka bir şey elde edemezdin, ama o ölçüyle beş türlü ibadet buyurdu, onun da ikisini seçkin varlıklılara, yani zenginlere, kalanını da cümle halka verdi.

Bunlardan biri ulp Tanrı'nın birliğini ve Muhammed Mustafa'nın peygamberliğini söylemektir dil ile ve inanmaktır gönülle, öteki namazdır beş vakitte, öbürü de yılda otuz gün oruç tutmaktadır.

Şahadet sözü, Tanrı'ya sığınmaktır bâtıl nesnelerden, namaz o kabullenişi gerçekleyip kulluğunda kaim olmaktır, oruç tutmak da, o kabullenişin ve kulluğun gerçekliğini ulu Tanrı'ya bildirmektir. Çünkü mademki sen, ben kulunum, dedin öyleyse o kullukta sağlam durmak gerek ki senin kulun varsa o da senin kulluğunda sağlam dursun, sen ulu Tanrı'nın buyruğuna uymadıkça kulundan da senin buyruğuna uyma-

sını bekleme, çünkü sen kuluna ulu Tanrı'nın sana ettiğince iyilik edecek değilsin. Öyleyse Tanrı'nın buyruğundan kaçma ki kulun da senin buyruğundan kaçmasın, yani kulluğundan yüz çevirmesin, çünkü bir kul, kullukla meşgul olmazsa, ululuğa tamah etmiş olur, bu doymazlık böyle kulu çabuk yok eder. Farsça şiir:

(Türkçe çevirisi)
Boğazla aman vermegil o kulu
Ki beyliğe sunmak isterse kolu

Sonra bilmiş ol ki, namaz kılmak ve oruç tutmak, yani namaz ve oruç Tanrı'nın has nimetidir, onları has kullarına nasip kılmıştır, ikisini de yerine getirmekte kusur etme, eğer bu ikisinde kusur edersen avamdan olursun, seçkinlerden olmazsın. Çünkü şeriat beyi Muhammed Mustafa namazı dinle beraber tutmuştur, bir kişi elini namazdan çekse, tamam dinden elini çekmiş olur, öyleyse o kişi dinsizdir demek gerek, dünyada kötü adlılıkla eziyet çekmeyi hak etmiştir.

Ey oğul, sakın bu söylediklerim üzerine gönlünden kötü düşünceler geçmesin, yani namaz kılmakta eksiklik revadır, deme, din açısından gözetmezsen bari akıl yoluyla bak, ne denli yararlı olduğunu gör. Önce namaz kılanın b e d e n i ve elbisesi daima arıdır, arılık murdarlıktan yeğdir, biri bu, biri de bu ki, namaz kılan kişide büyüklenme olmaz, çünkü namazın aslı alçakgönüllülüktür, sen tabiatını alçakgönüllülüğe alıştırırsan, bedenin de tabiatına uyar, alçakgönüllülük kazanır, sen bu şekilde alçak gönüllülüğü gözetince, ulu Tanrı makamını yüceltir.

Ayrıca bilmiş ol ey oğul, bir kişi bir tayfanın huyunu huylanmak isterse, o kavim ile arkadaş olur, onların huyunu huylanır, yani bir kişi bedbaht olmak istiyorsa, bedbahtlarla düşüp kalksın, hemen bedbaht olur, ama o kişi iyi talihli ve devletli olmak istiyorsa, devletlilerle ve iyi talihlilerle düşüp kalksın, devletli ve iyi talihli olur. Bütün marifet sahiplerinin katında İslâm dininden devletli din, İslâm hükmünden yeğ hüküm yoktur. İmdi eğer daima devletli olmayı dilersen dinin devletlileri ile sohbet et ve din ulularına karşı çıkma, tâ ki Tanrı'ya baş kaldıranlardan olmayasın. Ayrıca ey oğul, sakın namazda yeyincek olma, rükûda ve sücûdda namazı maskaralığa alma, yani rükûyu ve sücûdu çabuklaştırıp birbirine karıştırma, tâ ki Tanrı'ya baş kaldıranlardan olmayasın, dini ve dünyayı harap kılmayasın.

Fasıl. Şunu da bilmiş ol ki oruç tutmak yılda bir ay olan bir ibadettir, yılda bir ay olan kulluğu dahi eksiklikle geçiren gayet namert olur, akıllı olan namert olmayı kendine reva görmez.

Sonra oruç tutmakta bağnaz olma, yani şehrin kadısı, hatibi ve bütün güvenilir kişileri ne zaman oruç tutarlarsa sen de o zaman tut, ne zaman onlar yerlerse sen de ye, cahillere uyma. Bilmiş ol ki, ulu Tanrı ganidir, senin açlığından, tokluğundan. Ama orucun amacı, Tanrı'nın kulun ağzını mühürlemesidir, bu mührü bütün bedenine vurmalısın. Yalnız bu mühür senin katında zulme uğramasın, yani ağzına mühür vurunca, diline, gözüne, ayağına, eteğine de vurmalısın ki oruç senden razı olsun.

Sonra bilmiş ol, oruç tutmanın yararı odur ki, sabahlevin yiyeceğini bir yoksula veresin, tâ ki açlık zahmetini çekmenin sana yararı dokunsun.

İmdi avama buyurulmuş olan bu üç ibadette eksiklik göstermekten sakın, çünkü namazın, orucun ve Tanrı'yı bir bilmenin hiç özrü yoktur. Ama zenginlere buyurulmuş olan iki ibadet için, zekât ve hac gibi özre imkân var, yani malım yoktu, gücüm yoktu, gücüm yetmedi dersen özrün var demektir. Bu konuda söz çoktur, ama kısa olarak seçilmişini söyledim, vallahüâlem bissevab.

Dördüncü Bölüm

GÜCÜ YETİNCE YAPILAN İBADETİN SEVABININ ÇOKLUĞUNU BİLDİRİR

Ey oğul bilmiş ol ki, ulu Tanrı iki farz buyurdu müminlere, yani zenginlerden seçkin kullarına, İslâm zenginlerine. Bu iki farzın biri hactır, biri zekâttır. Her kimin o yola yarar hazırlığı varsa, ulu Tanrı ona, varıp Kâbe'yi ziyaret etmesini buyurmuştur, o yola yarar hazırlığı olmayanlara ulu Tanrı güçlük buyurmadı. İmdi gücü yeten varmak gerek gücü yetmeyen varmamak gerek. Görmez misin, dünya padişahlarına da silâhsız olan sipahi hizmet edemez, hele bu kulluğun yerine gelmesi için sefer gerek, sefere de hazırlıksız çıkmak tehlikelidir. Ama kişi gücü yettiği halde sefere çıkmıyorsa, dünya nimetlerinden tat alamaz, çünkü dünyanın bütün lezzeti seferde bulunur, kişinin görmediğini görmesi bir nimettir, yemediğini yemek, işitmediğini işitmek ve buna benzer ne varsa, hepsi nimettir. Bir kişi ki gücü yetsin ve sefere çıkmasın, o kişi bu tatlardan mahrum olur, ayrıca seter ehli dünyayı gezip görmüş, görgülü, yani dünyadaki iyi ve kötü tecrübelerden haberli olur. Öyleyse gücü yeten biri Hicaz seferine çıksa hem Tanrı buyruğunu tutanlardan, hem de dünyayı gezip görmüşlerden olur.

Seferin bir yararı da budur ki, dünyada nereyi görmüsse, oranın varlığını kuşkuya düşmeden bilir,

ama onu görmeyen acaba nasıl bir nesnedir dive kuşkudan kurtulamaz, görmek hayırlıdır işitmekten, nitekim Arap der ki, leyse'l-haberü ke'l muayene. yani kulağıyla işitmek gözüyle görmeye benzemez. Acem şairleri de bir beyitte demişler ki,

(Türkçe çevirisi)

Cihanı gezip gören ve görmeyen
Değildir beraber dediler eren

Bundan dolayı ulu Tanrı seferi gerekli kıldı zengin kullarına, tâ ki maldan yarar görsünler, Tanrı buyruğunu yerine getirsinler, onun evini (Kâbe'yi) ziyaret etsinler. Ama bunu yolsul kullarına buyurmadı, çünkü o yola yarayacak hazırlıkları yoktur, öyleyse ulu Tanrı yoksul kullarını esirger, onlara güçlerinin yetmeyeceği kulluğu buyurmaz. Ama Hacca varan yoksul kendini tehlikeye atmış olur, biri bu, bir de bu ki değer bilmezlik etmiş, kendi yoksulluğuyla yetinmeyip zenginlere öykünmüştür. Zenginlere öykünen yoksul, sağlam insanların işlediği gibi kuvvet gerektiren işi işlemeye kalkışan hastaya benzer. İmdi bu, biri zengin öteki yoksul iki hacının hikâyesine benzer, ikisi de çölde gidiyorlardı, zengin mahfede, rahat içinde, yoksul yayan ve sıkıntı içinde, ikisinin birlikte giderlerken söyleştikleri gibi,

Hikâye: Şöyle rivayet ederler ki, Buhara'da bir reis vardı, gayet mal sahibi bir kişiydi, ulu Tanrı hacca gitmeyi bu reisin gönlüne düşürdü. Reis yüz deve hazırlattı, iki devenin arasına bir mahfe koydurdu, su ve yiyecek bol, kendisi yerleşti mahfeye, çölde rahat, dinç gidiyordu ki, sanırsın, hâlâ kendi evinde oturur.

Reis bu bolluk ve ululukla giderken, Arafat'a yaklaştığı sırada, Hicaz'a doğru yola çıkmış bir yoksul gördü, yayan yürümekten ayağı kabarmış, o sıcak günde susuzluktan bağrı pişmiş. Bu yoksul gayet yorgun ve biçare yürürken, ansızın gözü, bu bolluk ve ululukla dinç ve rahat giden reise rastladı, yüzünü ona çevirdi ve sordu, «Ya hoca, sana bir sorum var, Tanrı aşkına cevap ver» dedi. Reis, «Sor eğer biliyorsam doğru cevap veririm» dedi. Yoksul dedi ki, «İkimiz de Tanrı'nın evine gideriz, ziyaret etmeye, sen böyle rahat, sanırsın ki hiç evinden ayrılmadın, öyle dinç gidersin. Ben böyle yayan ve çıplak, yalın ayak ac ve susuz yürürüm, şimdi ulu Tanrı ikimizin de sevabını aynı mı yazdırır?» Reis, «Tanrı adına böyle değil,» dedi, «benim sevabım senin sevabınla bir olmaz. Eğer bilseydim benim sevabım senin sevabınla birdir, hiç hacca gelmezdim». Yoksul, «Neden böyle söylersin?» diye sordu. Reis, «Ulu Tanrı beni buyruğunu tutanlardan etti, sen buyruğunu tutmayanlardansın» diye cevap verdi. Yoksul, «Neden?» diye yeniden sordu. Reis cevapladı, «Şöyle ki, ulu Tanrı, gücü yetenlere: Yol için hazırlığı olanlara Tanrı yoluna haccetmek gerektir, dedi (1), ve gücü yetmeyen yoksullara: Kendinizi kendi elinizle tehlikeye atmayın, (2) diye buyurdu. Bu sebeple ben O'nun evini ziyaret ederim. Buyruğunu tutmuş olurum, sen kendini tehlikeye attın, O'nun buyruğunu tutmamış oldun.» Yoksul, «Tehlike diye can için korkulu olan yere derler, hacca gelenlere can için

---

(1) Âl-i İmran Sûresi, âyet 91. Farsça metinde yok.
(2) Bakara Sûresi, âyet 191.

korkulu yer var mıdır?» dedi. Reis, «Azığı yoksa, bu yolda açlıktan ölebilir, biniti yoksa yorulup yolda kalıp çölde ölebilir, kısaca kalanını buna göre kıyas et» deyince, yoksul, Tanrı «kendinizi zahmete sokmadıkça oraya eremezsiniz (3) diye buyurdu, o halde bu hac amacına ancak nefsi zahmete sokmakla ulaşır (4) buna ne cevap verirsin?» dedi. Reis dedi ki, «Şıkk'ın ve nefs'in mânâları ikişerdir, şıkk demenin bir mânâsı yarım, nime demektir, bir mânâsı da zahmet. Nefsin de bir mânâsı budur ki nefs'tir, biri de ten, yani insanın baştan ayağa kadar bedenine nefsün-vahid derler. Geldik imdi bu sözün açıklanmasına, zaten malûmdur ki, illâ bişıkki'l-enfüs, yani nefis zahmeti olmazsa bu seferin amacı yerine gelmez. Ama şeyhlerin gözünde şıkk'tan murat budur ki nefis bir tertiptir, iki bölükten oluşmuştur, bir bölüğü ruhanî (içle ilgili), bir bölüğü nefsanî (dışla ilgili). O ki ruhanîdir, akıl, ilim, yumuşak huyluluk, doğruluk, alçak gönüllülük ve günahtan sakınmadır. O ki nefsanîdir, delilik, bilgisizlik, sertlik, yalan, bozgunculuk ve burnu büyüklüktür. Öyleyse hacca gidenler nefis bölüğünü kendilerinden ayırmakla haccın sevabını bulamazlar. Sözün kısası Tanrı, bu yolda amacınızı zahmet çekmekle bulasınız, yoksa yok olmakla demedi.» Yoksul bunun üzerine sordu, «Öyleyse zahmet neye derler?» Reis cevap verdi, «Zahmet odur ki bedeni incitsin,

---

(3) Nahl Sûresi, âyet 7. Farsça metinde yok.

(4) «İllâ bişıkki'l-enfüs, sözünü âyetten alıp kelime oyunu yapıyor. Bu âyet Farsça metinde olmadığı gibi hikâye de böyle uzun değildir. Mercimek kendice hikâyeyi yürütüyor.

ama yok etmesin.» Yoksul, «Sen ne zahmet görürsün bu yolda» deyince, reis «Salt göçmek ve konmak zahmettir, bundan fazlası yok olmaktır.» dedi. Yoksul, Reis, «Bu sercümlesini bir yana bırakalım, bir kişi birisini ağırlamak istese, evine davet etse, bir başkası da çağırılmadan asalak olarak gitse ev sahibi hangisini daha çok ağırlar?» diye sorunca, yoksul, «Çağrılan daha çok ağırlanır» diye cevap verdi. Bunun üzerine reis, dedi ki, «O halde çağrılan konuk benim, ulu Tanrı beni kendi lûtfuyla evine davet etti, gel diye. Sen ise haddini bilmezlikle asalak olarak O'nun evine gidiyorsun, şimdi benim sevabım nasıl seninkiyle bir olur?» Yoksul konuşup konuşmayacağına pişman oldu.

İmdi ey ciğerköşem, eğer hacca gitmeye gücün yeterse, kusur etme, git, eğer gücün yetmezse o yola yeltenip kendini tehlikeye atma. Çünkü o yol için beş nesne gerek ki tehlike olmasın, bu beş nesnenin biri maldır, yeterince, ikincisi kuvvettir ki o yola dayanabilsin, üçüncüsü yol güvenliğidir, dördüncüsü bedensel dilekleri bırakmak ve beşincisi haccın hürmetini saklamak. Ne zaman ki beş şartı yerine getirdin, haccın bütün tatlılığını buldun, vesselâm.

Fasıl: Geldik zekâta, bilmiş ol ey ciğerköşem, farzın biri de zekâttır, ama bu farz daha önemli olduhacdan, niçin, şunun için ki, kişi gücüm yettikten sonra hacca gideyim dese ama o yıl kolay olmasa, gelecek yıl dese, bu özrünün kabul edildiği bir farzdır hac. Ama zekât böyle değildir, çünkü hac ömürde birdir, zekât ise her yılda birdir, gücünün yettiği yıl malının zekâtını vermeyen günahkâr olur, nimete küfredenlerden sayılır. Çünkü ulu Tanrı, zekât verenleri kendi

yakınlarından saymıştır, onları bir beye benzetmiştir raiyyet içinde, yani bir padişaha benzetmiştir kulları (1) içinde, zenginleri de ulu Tanrı padişah kılmıştır yoksullar içinde. Nitekim beyin beyliği kul iledir, zenginin zenginliği de yoksul iledir. Padişah kuluna elbiselik vermeyince, kul gider bey yalnız kalır, bundan dolayı bey de bütün zenginlerden birisi olur, beylik gider. Zenginler de yoksula nafaka vermezlerse, bütün yoksullardan birisi olurlar, zenginlik adları gider.

İmdi bilmiş ol ki ulu Tanrı'nın kullarını iki bölük eylemesinin sebebi budur ki bir bölüğü nafaka verici olsun, Bir bölüğü nafaka alıcı, yani biri zengin biri yoksul, biri bey biri kul. Kul, padişahın ululuğu belli olsun diyedir, yoksul da, zenginlerin şerefi onlarla artık olsun diyedir, onlar, ulu Tanrı'nın beylere ve zenginlere ne mertebe verdiğini bilsinler. Ama ne zaman ki bir bey kuluna elbiselik vermezse, bir kulu çok padişahın korkusundan emin olmaz, zenginler de yoksula zekât vermezlerse, ulu Tanrı'nın korkusundan uzak olmazlar.

İmdi ey ciğerköşem, yılda bir zekât vermek gerek. Gerçi farz değildir, ama ne kadar gerekiyorsa o kadar sadaka da ver, bu civanmertliğe ve cömertliğe bağlıdır, ne kadar çok sadaka verirsen o kadar iyidir,

---

(1) Mercimek Ahmet nöker (nökör) kelimesini kullanmış. Nökör, ücretle tutulmuş askerlere denirdi. ya da sultanın dışkapı halkına bu ad verilirdi. Ben, daha önce geçen raiyyetle anlam bağı olsun diye «kul» kelimesini kullandım.

çünkü sadaka veren insan ulu Tanrı'nın güveni altında olur, mademki sadaka veren insan ulu Tanrı'nın koruyuculuğu altında oluyor, öyleyse gücü yetene ve elinden gelene bundan daha iyi ganimet olabilir mi? İmdi belli oldu ki, kişi sadakayı çok verirse cömertliğinin çokluğu belli olur.

Ondan sonra ey ciğerköşem, zekâttan ve hactan ötürü, sakın gönlüne kuşku düşmesin ve kuşkulu olmayasın, yani demeyesin ki kişi hacca niçin yalınayak gitsin ve koşsun, niçin yolda tırnağını kesmesin ve saçını kestirmesin? Ya da zekâtta niçin yirmi altında yarım altın ayırsınlar? Öküzle ve koyunla ne işi var ulu Tanrı'nın ki kurban kesmeyi buyurur deme. Bu kuşkuların gönlünde dolanmamasına çalış, Tanrı'nın işine kuşku düşürme, çünkü bunu, ulu Tanrı bilir, biz bilmeyiz. Nitekim Kur'an'da buyurur ki, Tanrı bilir ama siz bilmezsiniz (1), öyleyse ulu Tanrı'nın buyruğunda olmaktan başka bir şey gözetme öyle böyle demekte senin hiç işin yoktur.

Öyleyse mademki bu hakkı boynuna borç bildin, gerektir ki ana ve baba hakkını da saklayasın, çünkü ana ve baba hakkını gözlemek de ulu Tanrı'nın buyruğudur, vesselâm.

---

(1)Kur'an'da sık sık geçen bu âyet. Farsça metinde yok.

Beşinci Bölüm

BABA VE ANA HAKKINI YERİNE GETİRMEYİ BEYAN EDER

İmdi bilmiş ol ey oğul, ulu Tanrı diledi ki dünyayı şenelte, nesle sebep olması için şehvet yarattı ve onu Adem'in beline kodu, tâ ki dünyada Adem'in dölü üremeye sebep olsun. Öyleyse baba ve ana hakkının birbiriyle çiftleşmesinin sebebi oğul ve kız vücuda gelmesi içindir. Bundan dolayı oğulun da boynunun borcudur ki, babasının ve anasının hakkını, saygısını saklasın ve aslını ululasın, çünkü aslını ululayan kendisini ululamış olur ve uluzade olur. Şimdi oğula şöyle ant gerek: Kendi soyunun saygısını sıkıca saklasın. Çünkü akıllı oğul o dur ki, kendisini hor düşürmeye, yani babasını ve anasını horlamaya, tâ ki kendi de hor olmaya.

Ondan sonra, sakın ey oğul, deme ki babamın ve anamın amacı beni doğurmak değildi, belki kendilerinin arzularını yerine getirmekti, sakın benim üzerimde ne hakları var da demeyesin. Çünkü baba ve ananın oğul üzerinde pek ednaca, yani çok azıcık hakkı vardır, bu da senin dünyaya gelmene sebep olmalarıdır. Baba ve ana olmasa, oğul dünyaya gelmezdi. O halde bu sebep, seninle seni yaratan arasına düşmüştür, bir bu. Bir de, baba ve ana senin için ölmeye

razı olurlar, tâ ki sana bir elem değmesin diye. İmdi nasıl ulu Tanrı seni baba ve ana katında sevgili, hürmetli kıldıysa, ki kendileri ölmeye razı olurlar tek sana elem gelmesin, senin de kendini, nasıl sever ve hürmetlersen, seni yaratan Tanrı'yı da sevmen ve sayman gerekir. Nasıl ki, ulu Tanrı'yı seversin ve hürmetlersin, babanı ve ananı da öyle sevesin ve hürmetleyesin. Çünkü (kişi) böyle etmeyince ulu Tanrı'yla kendisi arasındaki hakkı bilmemiş olur. Öyleyse aklın yoldaş, yeterliğin kılavuz olduğu hangi oğul, baba ve ana sevgisinin, saygısının hakkını yerine getirmekten uzak olur. Nitekim ulu Tanrı buyurur ki, Tanrı'yı, O'nun elçisini ve kendi büyüklerinizi sayınız (1). Bu âyetin yorumunu türlü türlü yaparlar ama bir tefsirde şöyle okudum: ile'l-emr (2) dediği baba ve anadır. Çünkü «size buyruğu geçene» dediğinde de iki türlü anlam var. Biri bu ki güç ile hükmünü geçirir, biri de bu ki lutf ile. Yani dilediği ve dilemediği hükmünü geçirir. O halde oğul da baba ve ana hükmünde böyledir: (Onlar) dilerlerse iyilikle terbiye ederler, dilerlerse kötülükle.

İmdi ey oğul, babanı ve ananı hor görmekten çok sakın, ulu Tanrı babasını ve anasını incitenlere senet tutmak için, (yani) ben size öğretmedim mi demek için Kur'an'da buyurur: Onlara üf deme, onları azarlama ve hep iyi, güzel söyle. (3)

Rivayet ederler ki, emirülmüminin (hâlife) Ali'ye sormuşlar: Oğul üzerinde babanın ve ananın hakkı

---

(1) Nisa Sûresi, âyet 62.
(2) Âyette geçen ile'l-emre minküm, sözü kastediliyor.
(3) İsra Sûresi, âyet 24.

kaç türlüdür? Cevap vermiş ki, ulu Tanrı bu edebi, yani baba ve ana hakkının ne olduğunu Peygamberin babasının ve anasının peygamberlik gelmeden ölmüş olmalarıyla bildirir. Yani eğer onlar peygamberlik zamanına erselerdi, peygambere onları kendinden ulu görmek, oğulluk tevazuunu göstermek vacip olurdu. Öyle olunca da hadîs zayıf olurdu: Ben ademoğullarının efendisiyim, ama öğünmem. Bundan kıyas et ki, Tanrı Peygamberi kendisini ululamazdı, eğer babası ve anası yaşasa. Şimdi (onların) öbür haklarını da buna göre kıyas etmek gerek. Öyleyse bilmek gerek ki, babanın ve ananın hakkı ulu mertebededir.

Baba ve ana hakkını, eğer din yüzünden gözetmezsen, hiç değilse akıl ve bilgi açısından gözet. Baban ve anan senin meydana gelmene, bakımına, büyümene sebep oldular, bu şekilde onlar, senin bunca iyiliklerine sebep oldular, eğer sen onların hakkını gözetmede kusur edersen öyle görünür ki hiç iyiliğe yarar adam değilsin. Çünkü bir kişi soyunun hakkını bilmez, uçtan bucaktan olanın hakkını zaten hiç bilmez, böyle olana nankör derler. Öyleyse nanköre iyilik eden ahmaktır. İmdi sen nankörlerden olmamaya çalış, tâ ki iyiliklerden yoksun olmayasın. Sen oğlundan nasıl saygı umarsan, baban anan da senden öyle umar, imdi eğer sen onların iyiliğinin hakkını yerine getirirsen, oğlun da senin iyiliğinin hakkını yerine getirir, çünkü oğul babasından, anasından gördüğünü işler. Çünkü oğul yemiştir, baba ve ana ağaçtır. Yemişli ağaca ne denli çok bakarsan, yemişi hem bol olur, hem tatlı. (Bu sözden) amaç, babana ve anana ne denli çok hizmet edersen, onların hayır duası da çok olur

ve hem de kabul edilmeye yakın olur. Böyle olunca ulu Tanrı'nın hoşnutluğuna da yakın olursun.

Ondan sonra ey çiğerköşem, sakın mirastan ötürü, yani malından bana kalsın diye babanın ve ananın ölümünü isteme. Çünkü (mal) baba ve ana ölmeden de, bu ki mukadderdir, sana yetişir. Çünkü rızk, Tanrıca bölüştürülmüştür, ezelde kısmet olan erişmedikçe olmaz. Öyleyse babanın ve ananın ölümünü istemekte, kendini incitme. Çünkü kişinin kendi dileğiyle rızk hasıl olmaz. Nitekim şair der:

(Türkçe çevirisi)

Rızk arttırmaya değil çare
Bin hüner öğrenirsen yâre (1)

Hem Arap da der ki, bi'l-ciddi lâ bi'l-keddi, yani kişi talihiyle artar, ille emeğiyle ve çalışmakla artmaz. O halde gereken odur ki ulu Tanrı sana ne kaderlediyse ona şükredici olasın.

Bir de ey ciğerköşem, sabahleyin kalktığında senden yukarılara bakıp üzülmemeye çalış, senden aşağılara bak sevin. Tâ ki şükredicilerden olasın. Ve de çalış ki mal bakımından yoksulsan, akıl ve bilginde zengin olasın, çünkü akıl ve bilgi, mal ve servetten yeğdir, şunun için ki, akıl ve bilgiyle mal elde edilir, ama mal ile, akıl ve bilgi elde edilmez.

Bir de bu ki, mal cahilden gidebilir, ama akıl ve bilgi kişiden gitmez. Ayrıca mala hırsızdan, harami-

---

(1) Farsçası da verilen bu şiir, Keykâvus'un metninde yoktur.

den, od'a yanmaktan ve bunlara benzer şeylerden zarar vardır (erişir). Ama akıl ve bilgiye hiç (bir şeyden) zarar yoktur.

İmdi ey ciğerköşem, eğer aklın ve bilgin varsa hüner öğren. Çünkü akıl ve bilgi olsa da hüner olmasa, o bir tene benzer ki çıplak olur ve bir surete benzer ki canı olmaz. Kısaca, ne zaman ki aklın, bilgin ve hünerin oldu, sakın edebi de elden koma. Nitekim Arap der: El-edebü suretü'l-akl, yani edep, aklın görünen güzelliğidir.

Altıncı Bölüm

HÜNER ARTTIRMANIN CEVHER ARTTIRMAKTAN YEĞ OLDUĞUNU BEYAN EDER

Ey oğul bilmiş ol ki, hüner cevherden (1) yeğdir. Öyleyse cehver arttırma, hüner arttırmaya çalış. Çünkü hünersiz kişinin hiç kimseye yararı dokunmaz, belki kendisine de yararı dokunmaz, deve dikeni gibi, gölgesi yoktur, ne kendine yararı var, ne de gölgesinde başkasına rahat var. Hünersiz kişi de onun gibidir. İmdi elbette kişiye hüner gerek, hüneri yoksa bari cevher gerektir, yani asılzade olmalı. Çünkü hüneri olmasa da, soyu sopu olduğu için, halk arasında saygı görür. Zor olan odur ki, ne soylu olur (kişi), ne de hüneri olur, onun gibi kişiye ha var, ha yok derler.

İmdi ey oğul, çalış ki, eğer soydan gelme cevherin yoksa, sonradan elde edilmiş hünerin olsun. Çünkü hüner, ten cevheridir. Ten cevheri de soy cevherinden iyidir. Nitekim demişlerdir: Eş-şerefü bi'l-akli ve'l-edeb la bîl-aslı ve'n-neseb, yani kişinin ululuğu akıl ve edepledir, soyla sopla değildir.

---

(1) Cevher kelimesinin iki anlamından, yani «asıl, öz» ve «elmas, değerli taş» anlamlarından yararlanılmış. Cümlelerden anlaşılıyor bu.

Ondan sonra ey oğul, çalış ki babanın ananın kazandığı ad ile kişilenmeyesin, kendi kazandığın ad ile öğünesin. Çünkü baban anan senin için bir ad kazandı, ya Ahmet ya Mahmut, ya filân ya da falan. Oysa senin kazandığın ad, ya bilgin ya bilge ya üstat ya öğretici ya da becerikli olacaktır. Böyle olunca, öteki adın, babanın ve ananın katında makbul olduğunun delili ve nişanıdır, bu sonraki adlar da halk arasında makbul olduğunun nişanıdır. O halde cümle halk katında makbul olmak yeğdir, yalnız baba ve ana katında makbul olmaktan. Kısaca, hiç değilse cevherden ya da hünerden, yani soyla ilgili cevherden ya da sonradan kazanılmış hünerden elbette birisi gerektir ki senden olsun. Çünkü bir kişide soyla ilgili cevher olmasın, sonradan kazanılmış hüneri olmasın, o kişi hiç kimseye yaramaz, onun gibi kişiden sen de uzaklaş ki sana da eksikliği bulaşmasın. Ama bir kişi ki hem asılzade olsun hem de hünerli olsun, onun gibinin eteğine sıkı yapış, elden koma, çünkü o, sana ve cümle halka yarar kimsedir, yararından yoksun kalmazsın.

Geldik imdi, hünerlerin hangisi en iyisidir? Şöyle bilmiş ol ey oğul, bütün hünerler içinde söz söylemekten daha iyi hüner yoktur. Çünkü Tanrı-O'nu her türlü eksikliklerden tenzih ederim—, insanı bütün eşyayı yarattığından daha iyi yarattı, onu bütün hayvanların üzerinde seçkin (bir yaratık) kıldı. On nesne sebebiyle ki bunlar insanın tenindedir. Bu onun beşi (insanın) içindedir ve beşi dışındadır. İçindeki özelliklerden biri fikirdir, ikincisi öğrenmek ve öğrendiğini akılda tutmak, üçüncüsü hayal etmek, dördüncüsü gönülde iyiyi ve kötüyü ayırdetmek, beşincisi gö-

nülde sözü, hemen doğru birleştirip söylemek. Dıştaki beş özellik te şunlardır: İşitmek, görmek, koklamak, elle dokunup nesnenin sertini ve yumuşağını bilmek ve tatmak. Gerçi bunların bazısı hayvanda da vardır, ama insandaki gibi değildir. Öyleyse bu sebeple insan, bütün canlılar üzerine ulu padişah oldu. Ama bu on özelliğin özü sözdür. Çünkü öbürleri de söz için alettir, nitekim anlayış, sözün niteliğine ermeye alettir, akıl, sözü saklamaya alettir, hayal, sözün iyisini kötüsünü ayırdetmeye alettir. Kalanını da böyle kıyas etmek gerek.

İmdi ey oğul, mademki öğrendin insanda sözden yeğ hüner yoktur, o halde çalış ki, dilini söz hüneri ve uzdillilik cevheriyle bezeyesin, halka tatlı dille söylemeyi alışkanlık edinesin. Nitekim demişler: Her kimin dili tatlı olursa dostları da çok olur, bu hadîsde gelmiştir ki, Tanrı'nın elçisi doğru söyledi.

Ondan sonra, nice tatlı sözlüysen de sözün yerini bilmedikçe söyleme. Çünkü her söz ki yerinde söylenmesin, tatlı ve güzel olsa da acı ve çirkin görünür. Bir de, zahmetini arttıracak olan sözü söyleme. Onun gibi sözden, ki zahmet arttırır yararı olmaz, susmak daha iyidir. Çünkü bilgeler sözü şaraba benzetmişlerdir. Nasıl ki, şarap hem baş ağrısı verir hem de baş ağrısı giderir.

Sonra senden söz istenmeden söyleme, yani senden bir nesneyi sormadan, sen hemen onunla ilgili bir sözü ortaya getirme, bu gibi şey boşunadır, boşuna olandan çok sakın. Ondan sonra ey ciğerköşem, bir kişi senden öğüt istemedikçe sen ona öğüt verme. Hele bir kişiye verme ki sen ona öğüt verirsin o seni işit-

mez, böylesini zamana bırak ki, o her düşüşünde ister istemez öğütlensin.

Bundan başka, kalabalık arasında kimseyi öğütleme. Çünkü halk içinde bir kişiye öğüt vermek, onun bütün ayıbını başına kakmış gibi oldu. Ama kimse yokken olursa zararı yoktur. Nitekim demişlerdir: Ennushü beyne'l-melâ'u takri'u, yani halk arasında öğüt vermek başa kamçıyla vurmaktır.

Sonra bir kişi görürsün ki eğridir, sen onu doğrultmaya çalışma, başaramazsın. Çünkü bir ağaç eğri bitti ve kalınlaştı, yine o da doğrulmaz, onu kesip keserle yontmadıkça.

Ondan sonra sözün yerini bildiğinde cimrilik etme, özellikle onun gibi zamanda söylemek güzeldir. Eğer elinden gelirse malına da cimrilik etme, çünkü halk maldan ve tatlı sözden başka nesneye aldanmaz. Ama mala sözden çok aldanırlar.

Ayrıca töhmetli yerde oturma ve yaramaz yere kılavuz olan kişiye koldaş olma ki sana kötülük öğretmesin. Onun gibiden gayet ırak kaç.

Sonra sakın kendini kaybetme, bir yerde ko, sen seni ki istediğin zaman seni (kendini) bulasın, yani yaradılışın iyiyken, yaramazların yaradılışına girme, böyle olunca özünü kaybetmiş olursun. Önceden sen seni nerede gösterdinse yine oradan görün, yani yine seni o görünüşte görsünler, tâ ki utanmayasın. Kendini nerede korsan yine orada iste, tâ ki özünü bulasın.

Bundan başka kimsenin kaygısına sevinme, böylece kimse de senin kaygına sevinmez. Senden aşağı

olanlara zulmetme, adalet göster, böylece sen de, senden ulu olanlardan zulüm görmezsin, adalet bulursun. Hem halka güzel sözler söyle ki güzel cevaplar işitesin.

Ayrıca çorak yere tohum ekmeyesin ve ağaç dikmeyesin, çünkü ürün vermez, yani nankör kişiye iyilik etme, çorak yerde tohum nasıl boşa giderse, nankör kişide de iyilik öyle boşa gider. Ama iyiliği, lâyık olandan sakınma. Eğer iyilik etmek büsbütün elinden gelmezse, bari halkı iyiliğe kılavuzla, demişlerdir ki, ed-dâllü ale'l-hayri ke-failihi, yani bir kişi bir kişiyi hayra kılavuzlarsa, o hayreden gibidir kılavuzlayan da. Şöyle bilmiş ol ki iyilik eden ve iyiliğe kılavuzlayan iki kardeş gibidir, zamane ehli bunların kardeşlik andını bozamaz, işte iyilik edenle kılavuzlayanın iyiliği de böyle sağlamdır.

Ondan sonra yaptığın iyilik için pişman olma ve kötülükten çok sakın, çünkü iyiliğin ve kötülğün cezası, yani karşılığı, bu cihanda, sen henüz yerini değiştirmeden (ölmeden) erişir. biri de bu ki, iyilik ettiğin kişinin gönlü ne denli rahat olursa, senin de o kadar rahat erer gönlüne. Ama eğer bir kişiye kötülük edersen, o kişinin gönlüne ne denli zahmet ererse, senin de gönlüne o kadar zahmet erer, belki tasası ve ağırlığı sende daha çok olur. İmdi birisine kötülüğün dokunmaz, tâ sen de darlanmadıkça ve sen iyi yürekli olmadıkça birisine iyiliğin dokunmaz. Doğrusu budur ki, iyi ve kötü ne yaparsan cezasını hemen bu dünyada görürsün, bu sözü hiç kimse inkâr etmez. Bir kişi ki ömrü boyunca iyilik yapmış olsun, kötülük gerçeğini görsün ve ona fikir eriştirebilsin ki sözüm ger-

çektir. Öyleyse gücünün yettiğince iyilik yap, tâ ki bir gün iyilik tohumunun ürününe erersin. Tıpkı Bağdad'da Başmakçı (ayakkabıcı) Muhammed Hasan'ın erdiği gibi, iyiliği yüzünden.

Hikâye: İşittim, şöyle rivayet ettiler ki, Bağdad şehrinde halife emirülmüminin Mütevekkil'di, Tanrı ondan razı olsun, bir kulu vardı, dileğine kavuşmuş ve çok talihli, devlet ehlinin edep babında ne hüneri varsa hepsini öğrenmişti, adına Fetih derlerdi. Halifeye edebini ve kulluğunu o kadar beğendirmişti ki, halife Mütevekkil, onu oğul edinmişti ve belki de oğlundan sevgili tutardı. Takdir şöyle düştü ki Fetih dediğimiz bu kul yüzmeye heves etti. Halife bundan haberdar olunca, buyurdu, gemiciler geldiler, Fetih'e yüzme öğretmeye başladılar. Kısa bir sürede öğrendi, ama henüz küçük bir çocuktu, iyi yüzemiyordu ama oğlanlık yaradılışından kuvvetlice yüzerim sanıyordu. Bir gün kendi başına, ustasız, su kenarına geldi. soyundu, Şat ırmağına girdi. Su sert akıyordu. Fetih çabalayıp durdu ki kenara çıka, başaramadı. Gördü ki su sert akar diretmek olmaz, çaresiz suyun akarınca kendini bıraktı. dik aşağı revan oldu. Su, bunu şehirden oldukça aşağıya, kıyıya götürdü, bir ılgın ağacına yapıştı, durdu, ancak orası yar idi, yukarı çıkamadı. Hem o yer insan gelecek yer değildi, sersemlemişken baktı, yarda bir delik gördü. su oymuştu, o deliğin içine girdi oturdu, düşündü ki, sonu ne olacaktır? Hele şimdi can korkusundan kurtuldum, dedi, orada kaldı.

Beri yanda su kenarında duran kimseler, Fetih'i oynar sanıyorlardı. Ne zaman gördüler ki gözden kay-

boldu, seğirttiler su kenarınca çok aradılar. Ne olduğunu bilemediler. Hemen boğuldu diyerek geri döndüler. Halife Mütevekkil'e haber verdiler, Fetih suda boğuldu, siz çok yaşayın, dediler.

Halife bunu işittiği anda, ah eyledi, tahtından aşağı indi, kendini toprağa vurdu, çok ağladı, yas tuttu. Yedi güne değin ağladı. Sonra istedi ki onun ölüsünü buldura, gördüğü zaman ateşi biraz sakin ola. Gemiciler ve dalgıçlar getirtti ve dedi ki:

— Her kim Fetih'in ölüsünü bulup getirirse ona bin altın veririm.

Hemen gemiciler gemilerine bindiler, suyun aşağısına doğru aramaya başladılar, ansızın bunlardan birisi o yara yaklaştı, gördü ki Fetih bir delikte sağ ve esen oturur. Bunu kimseye söylemeden gemisini çevirdi suyun yukarısına, halifeye geldi ve dedi;

— Yâ emirülmüminin, Fetih'in ölüsünü bulana bin altın adadınız, diri olduğunu muştulayana ne verirsiniz?

Halife dedi,

— Beş bin altın veririm.

Der demez hemen gitti, Fetih'i getirdi. Halife Fetih'i sağ ve eser gördü, çok sevindi, şükretti ve dediğini hemen verdi gemiciye.

Ondan sonra vezirine buyurdu halife ki:

— Var hazine kapısını aç, ne ki vardır, ikiye böl, yarısını sadaka olarak üleştir, sonra yiyecek getirin, Fetih'im yedi gündür yiyecek yememiştir, dedi.

Fetih,

— Yâ emirülmüminin, dedi ben aç değilim.

Halife,

— Öyleyse Dicle ırmağının suyunu yedin.

Fetih,

— Yok yâ emirülmüminin, dedi, ama benim o yarda oturduğum bu yedi gün, her gün bir sofra içinde yirmi kadar tandır ekmeği gelirdi. önümden geçerdi, ben (o sofrayı) kavrayıp tutar, tandır ekmeklerinden birini, ikisini alırdım, bu yedi gün içinde geçimim ondandı.

Halife:

— Acaba kim bırakır o ekmeği suya? diye sordu.

Fetih:

— Kimin bıraktığını, bilmiyorum diye cevap verdi. Yalnız her bir tandır ekmeğinin üzerinde, Muhammed ibn el-Hasan el-İskâf diye yazılıydı.

Halife dedi:

— Tez tellâl çağırtın şehirde, her kim ise gelsin.

Tellâl çağırttılar, o kişi geldi ve dedi:

— Tabak ile ekmeği su aşağı salıveren benim Adım ayakkabıcı Hasan Muhammed'dir.

Halife Mütevekkil sordu:

— Nişanın nedir?

Ayakkabıcı,

— Her bir tandır ekmeğinde benim adım yazılıdır dedi.

Halife,

— Malûm oldu ki o ekmeği suya atan senmişsin. Ama sen bu ekmeği ne zamandan beri suya atıyorsun, dedi.

Muhammed b. Hasan,

— Bir yıl var, diye cevap verdi.

Halife,

— Senin bu işten amacın neydi?

O kişi dedi,

— Yâ emirülmüminin, ben bir kez işittim birisinden, «İyiliği yap, suya bırak, bir gün sana karşı gelir» derdi. Ben onun söylediğini denemek için yaptım bu işi, bakalım suya ettiğim iyilikten bana da nesne gelir mi, dedim.

Halife,

— O sudan sana hoş iyilik karşılığı oldu, derviş, dedi. Hemen Bağdad'ın kapısının önünde, beş parça köyü ona mülklüğe verdiler. Beratını aldı, eviyle o köylere vardı, yerleşti. İyiliği yüzünden yoksulluktan kurtuldu, varlıklı oldu. Henüz onun Bağdad şehrinde oğlu ve çocukları vardır.

Ey oğul, ben halife El-Kaaim Billah zamanında hacca giderken Bağdad'a ulaştığımda bu hikâyeyi yaşlılardan işittim. Hem de o ayakkabıcı Muhammed b. Hasan'ın oğlunu ve çocuklarını gösterdiler, gördüm.

İmdi ey ciğerköşem, gücünün yettiğince iyilikten yana ne denli zahmet çekersen çek, zararı yok, çünkü sonu rahattır. Öyleyse iyilik yapmakta ve karşılığını beklemekte dinlenmemek gerek, amacı elde edinceye kadar.

Sonra, kendini halka iyi göstermeye çalış, çünkü bir kişi halka iyi gözükürse Tanrı'ya da iyi gözükür, böyle olunca, dünyada halk katında makbul olursun ve öteki dünyada Tanrı katında. Ama sakın yüzünü değiştirmeyesin, yani sen seni halka iyi göstermişken, yaramaz da görmesinler, kendümnüma ve cevfüruş

olma, yani buğday gösterip arpa satma, yani halka kendini açıkca iyi gösterip gizlice yaramaz işler işleme ki bunun gibilik iki yüzlülük nişanıdır. İmdi iki yüzlülük nişanını vurunmamak için bütün gayretini göster.

Ayrıca her işe ki el atasın doğrulukla el at, zulüm ile el atma, yani bir kişi iyi bir iş işlerse doğruluk etmiş olur kendine ve yavuz bir iş işlerse zulmetmiş olur kendisine. Kendisine doğruluk edenlere ulu Tanrı'nın rahmeti bol olur.

Ondan sonra, ey oğul, insanın iki hâli vardır, hiç bir zaman bu iki halden birinden uzak değildir: Biri sevinçlilik ve öteki kaygılılık. Sakın, ister kaygılı ister sevinçli ol, kaygını ve sevincini öyle bir kişiye söyle ki kaygılandığın zaman o da seninle birlikte kaygılana, sevindiğin zaman o da seninle birlikte sevine. Ama en iyisi odur ki, kaygının ve sevincinin belirtisini halka bildirmeyesin, her biri bir türlü söyleyp seni (içinde bulunduğun) durumdan ayırmasınlar.

Sonra, iyiliğe ve kötülüğe tezcek sevinme ve üzülme, bu çocukların işidir. Hem çalış ki, olmayacak şeyle kendinden geçmeyesin, yani olur olmaz şey için kendini güçleme, durumunu değiştirme, çünkü akıllı kişiler, hep bir olur olmaz şey için kendilerinden geçmezler ve değme yel ile deprenmezler. Söz gelimi sana bir üzüntü geldi, sen sevinçliydin, hemen ayrıldın sevinçlilikten, üzüldün. Akıllı kişiler bu hâli hoş görmezler, çünkü her sevinç ki sana gelsin, ona sevinme ve onu sevince sayma, elbette onun kaygısı vardır, her üzüntü ki gelsin, sevin, onu üzüntüye sayma, sonunda sevinci vardır.

Ummadığın bir yerden ne gelebilir diye umudunu kesme ve bir nesne umduğun yerden de sakın umutlu olma. Çünkü kişiye ne hasıl olursa çoğun ummadığından hasıl olur, umduğundan değil. Mademki kişinin umudu ummadığına bağlıdır, öyleyse umudunu daha çok ummadığın yerden bekle. Ondan sonra sen seni öyle bil ki âlemde tamam ne muradın varsa elde ettin ve gördün say.

Ömrünce hakka münkir olma, yani bir nesne ki birisi onun için iyi desin ve o dediği şey gerçekten iyidir, sen ona kötüdür deme, kötüdür derlerse, sen de kötü olduğunu biliyorsan, ona iyidir deme, münkirlik böyle olur, ama iyiye iyi, kötüye kötü dersen hak tanır olursun. O halde hak tanır olmak yeğdir, hakka münkir olmaktan ise.

Bir de, öfkelenenlerden olma. Eğer bir kimse sana öfkelenip söylerse sen ona yavaşlıkla cevap ver. Ama ahmaklara cevap verme, susmaktan başka. Nitekim derler: Cevabü'l-ahmaki es-sükut, yani ahmak kişiye verilecek cevap susmaktır.

Ondan sonra senin üzerinde emeği olan bir kişinin emeğini elden çıkarma. Eğer o emeğin karşılığını ödemiyorsan bari nankör de olma. Hele senin için emek çeken yine senin hasmın olsa. İmdi ne denli elinden gelirse o denli hasımlarına iyilik eyle.

Ayrıca, bir obanın, bir köyün ya da bir şehrin içinde durusan, o durduğun yerin yaşlılarına saygı göster. Hele o yaşlılar kendi kabilenden olursa. Çünkü her kabilede yaşlılar muazzezdir (değerlidir). Nitekim Tanrı'nın elçisi buyurur: Eş-şeyhü fi kavmehi ke'n ne-

biyyi fî ümmetihi, yani peygamber kendi ümmeti içinde ne ise, bir yaşlı da kabilesi içinde öyledir. Yani bir ümmed arasında bir peygamber olsa, (o ümmetin) umur-ı dünyevîden ve hem uhrevîden, yani dünyadan ve ahiretten ne güçlükleri varsa, o peygamberin katında hallolur, bir yaşlı da bir kabilede öyle güçlükleri çözücüdür. O halde yaşlıları hor görüp onların erdemlerinden yoksun olma, onlarda kusur görsen bile o kusura bakma, onun hünerini gözle. Çünkü yaşlı kişi ne türlü yaşlanmış bunak olsa da yüzüne hikmet nazarıyla bakınca ibret hasıl olur, böyle olunca sana yararı dokunmuş olur. İmdi onun gibi yaşlı kişileri görünce onlara karşı küstah olma, tâ ki yarardan hâli olmayasın.

Ondan sonra ey ciğerköşem, yabancı bir kimseyle arkadaş olsan da gönlün ondan ürkse, tez ayrıl, tâ ki emniyette olursun, çünkü gönül kuşkuya düşse, zahmetli olur. Söz gelimi bir kişi sana yiyecek ya da içecek bir nesne verdi, sen kuşkulandın, bunda ağu olabilir, diye. Böyle olursa içme, çünkü kuşkulu (bir halde) ağu içmek akıllı kişilerin işi değildir.

Ondan sonra, halkın adını, sanını, malını ve mülkünü gözleme, bilgisini ve hünerini gözle. Çok kişi vardır ki hem adı var hem sanı ama ne bilgisi vardır ne hüneri. İmdi sen de bilgisizlik ve hünersizlikle ad ve ekmek kazanırsan, bununla öğünmek olmaz. Öğünç odur ki adı ve ekmeği hünerle kazanasın. Öyleyse açlıkla gün geçirmeye razı ol, çünkü açlıkla günler geçirmek Tanrı'nın elçisinindir ve onun ardından gidenlerin; bilgisizlikle gün geçirmek Ebucehl'indir ve onun ardından gidenlerin. O halde bilgisiz ve hünersiz ol-

mamaya çalış. Bundan bana ne yarar olabilir deyip bilgisiz ve hünersiz kalma, eğer alçak bir kişide hüner görürsen öğrenmek ardınca ol, bunun gibi alçak kişiden bir şey mi öğrenebilirim diye utanma.Senin için o zaman utanç olur ki onun gibi göze hor görünen kişi bilgide ve hünerde yeğ ola senden. Görmezmisin ki, hazine viranelerde olur ve inci sedefte. İmdi sen sedefi gözleme, incisini alagör. Bu alçak, ama hüner ve bilgi sahibi kişiden hüner ve bilgi öğrenmekten utanma, tâ ki hünerli ama görünüşü horca olan kişinin (yanında) hünersizlik utancından kurtulasın.

Ayrıca ayıp ve hüner halka nereden gelir, gözle. Bilgisinin artması ve eksilmesi nedendir? Yararın ve zararın sonucu nereye kadar erer. İşte sen yararı gözlemek ardınca ol. Çünkü o nesne ki, halka yararı vardır, onu iste, sana da yararı dokunur; o nesne ki halka zararı eser, sana da dokunur, ermeyince olmaz; onun gibiden kaç, tâ zarara düşkün olmayasın. Tenini öğütle, yani bütün tertibatını al, tâ ki hüner öğrenmeye hazır tutar? Birisi budur ki, bir hüneri öğrenmişsin ve bilirsin, harcayasın (yeni) öğreneceğin hünere. Biri de odur ki bu öğreneceğin hüneri ezgi edinip öğrenesin, yani gece ve gündüz, vakitli vakitsiz demeyesin, çalışasın, o hüneri elde etmedikçe durmayasın. Çünkü hüner öğrenmenin belli bir zamanı olmaz, vakitli vakitsiz öğrenmeye çalış, hiç bir anı boş geçirme, ille bir hüner öğrenmekle (geçir). Eğer o sırada hünerli birini bulamayacak olursan bir hünersizden öğren, çünkü hüneri hünersizlerden ve bilgiyi bilgisizlerden öğrenmek de olur. Şöyle ki, gönül gözüyle görüp akıl ve feraset gözüyle bakarsan, hünersiz kişinin işlediği bir iş sana hoş gelmez, sen iyisini işlersin. Böyle olun-

ca bir hünersizin yaramaz işini görüp de iyisini işlemekle hünerli olursun. Nitekim Ali el-Murtaza'ya sormuşlar: Edebi kimden öğrendin? Edepsizden, demiş. Kalanını buna göre kıyas etmek gerek.

İmdi kişi olana gerektir ki, ululuk ve kişilik gözlemeye, hüner arttırmayı gözleye. Çünkü kişi kendi miktarınca olan, yani kendi gibi (değerinde) kişilerin üzerine ulu olmaz, hünerle ve erdemle olmadıkça. Öyleyse, ne zaman kendinde senin yoldaşlarında olmayan bir hüner görürsen, daima sen seni onların nazarında ulu göresin. Halk da birkaç kişinin arasında sende erdem ve hüner olduğunu görür, seni o bağdaşlarından (akranlarından) ulu ve saygıdeğer bulur. İmdi akıl ve bilgisi olan, halk içinde hünerle saygı ve ululuk bulduğunu görür, o halde çalışmak gerek, hünerini arttırmaya, daha hünerli olmaya. Kişi böyle hüner arttırmak ardınca oldukça kısa bir süre sonra kendi yanındaki insanların ulusu olur, şimdi belli oldu ki kişinin dünyada istediği bir çok şey vardır, ama hiç biri erdem ve hüner istemekten yeğ değildir, çünkü kişi hüner arttırmak istiyorsa, bu kendi başdaşlarından yeğ olayım demektir. Kişi erdem ve hüner öğrenmekten el çekerse, acizliğe, horluğa razı olmuştur, bu himmetsizlik nişanıdır, himmetsiz kişi asla ululuğa eremeyecektir.

Ondan sonra çalış ki vücudunu tenbelliğe alıştırmayasın. Çünkü teni örselemek ve hüner yolunda araştırma (yapmak) gayet yararlıdır. Eğer vücudun tenbellik ederse sen onu kendi kendine bırakma, örsele, iş yaptır, dinlendirme, çünkü (vücut) dinç olunca artık buyruğunu tutmaz olur. Çünkü vücudun hareke-

ti kendi iradesiyle değildir, o senin buyruğunla hareket eder, söz senin elindedir, ulu Tanrı onu senin buyruğuna verdi, bundan dolayı sen (tene) hareket etmesini söylemedikçe o hareket etmez. İmdi tenini buyruğun altına almaya çalış, eğer (onu) tenbelliğe bırakırsan, sen tene boyun eğersin, ten sana boyun eğmez. O halde bir kişi kendi tenine boyun eğdiremiyorsa, başkasının tenine nasıl boyun eğdirebilir? Eğer sen türlü zahmetle vücudunu kendi buyruğun altına alırsan, başkalarının da vücudunu buyruğun altına alırsın. İmdi ne zaman ki vücuduna buyurdun, hüner öğrettin öyle bil ki iki cihanda kurtuluşunu elde ettin. Öyleyse hüner öğrenmeyi ve vücudu iraden altına almayı iki cihanda ganimet bil.

Sonra ey ciğerköşem, birkaç iyi iş vardır, kişi onları huy edinip sürdürürse hem insanların katında, hem de Tanrı katında itibar görür: İlim, edep, alçakgönüllülük, zâhitlik, doğruluk, sözde ve fiilde dini arı tutma, etek arılığı, yani namusululuk, halkı incitmemek, halkın güçlüğünü götürmek. Bunların hepsinin sermayesi hâyâdır. Nitekim Tanrı'nın elçisi buyurur: el-hayâü mine'l-iman, ne zaman hayâ varsa iman da var. Ne zaman iman var, o iyi işlerin hepsi de olur. Ama zaman adamı olmak gerek, yani zamanını gözlemek gerek, şöyle ki, eğer hayâdan sana yarar olduğunu görürsen utanmak vaciptir; yok eğer zararının dokunacağını görürsen, utanma. Öyleyse sakın utangan olma, kendi işinde kusur edersin, endişe ve karışıklık elde edersin, yararlı (olan) işini zarara döndürmüş olursun, böyle olunca da geçiminin temeli bozulur. O halde çok yer olur ki orada hayâsızlık etmek gerek, tâ ki amacına ulaşasın, çünkü utanırsa kişi

yaramaz şeylerden utanmak gerek. Boş lâftan, cimrilikten, hıyanetlikten, yalancılıktan ve bunlara benzer ne varsa hepsinden utanmak gerek. Ama kendi iyiliğine yarayan şeylerden utanmak iyi değildir, utanma. Çünkü kişinin utanması yüzünden nice amaçlarından geri kaldığı çok olur. Nitekim demişlerdir:

(Türkçe çevirisi)

Utanmağ ile elim hiç işe erişmez
N'olaydı olmasa kâşki bana bu hayâ (1)

Eğer sorarlarsa, hayâ olmasa imanın hâli nice olur?. Cevap budur ki bu şikâyet dine olan bağlılıktan ötürü değil, dünya işlerinin iyi gitmesi içindir. (Kişide) hayâ olup da utanırsa dünya işlerinden ne isteği varsa elde edemez, nasipsiz kalır, çünkü imandan hayâ ve hayâdan nasipsizlik doğar ki, utanma kişinin rızkını engeller. İmdi utanma rızkı engelleyince, utanacak yeri ve utanmayacak yeri bilmek gerek, ki sevaptır ve yarar vardır, onu üstün tutmak gerek, tâ ki akıllıca davranmış olasın.

Sonra ey ciğerköşem, bilgisiz kişi ki marifeti olmasın, sen onu insan yerine sayma, bilgisiz ve marifetsiz kişiyle arkadaş olup birlikte oturma, hele kendini âlim sayan bilgisiz cahil ile. Bilgisizlikle ve cahille hoşnut olma, eğer sohbet edersen iyi kişilerle sohbet et, çünkü iyilerin sohbeti yüzünden senin de adın iyi olur .Görmez misin ki şırlağan bir yağdır, aslı susâmdır, ne zaman gülle hemsohbet olur, artık ona su-

---

(1) Bu beytin Farsçası, Keykâvus'un metninde yok.

sam yağı ya da şırlağan demezler, gül yağı derler, eğer menekşeyle hemsohbet olursa menekşe yağıdır derler. İmdi o iyi adlıların sohbetlerinin bereketi yüzünden, kık gün onlarla düşüp kalkınca, susam ve şırlağan adı unutuldu, gül ve menekşe adı anıldı. Onun için Tanrı'nın Elçisi buyurur: Min asbaha kavmen erbaine sabahen fe-sarâ minhüm, yani, her kim bir tayfayla kırk gün düşüp kalkarsa onlardan olur.

İmdi iyilerin işini inkâr edici olma ve (onların) iyiliğini unutma. Senden bir şey umana sitem edip benden bir şeyler umuyorsun diyerek başına kakma, çünkü senden umudu olana sitem etmek ben de umucuyum demek olur, böylesi himmetsizlik olur.

Ondan sonra iyi huyu ve (iyi) kişiliği meslek edin, yaramaz huylardan ırak ol. Kimseye zararın ve azarın değmesin, zarar verici olmak iyi değildir, çünkü zarardan eksiklik doğar ve eksiklikten şerefsizlik. Öyleyse halk içinde şerefsiz olmak iyi değildir.

Sonra çalış ki seni akıllı kişiler öğsün, cahil kişiler öğmesin, çünkü akıllılar ileri gelenlerdir, cahiller ayak t a k ı m ı d ı r. Bu iki tayfa birbirinin zıttıdır. Akıllının bilgilice işini cahil beğenmese gerek, cahilin bilgisizce işini akıllı zaten hiç beğenmez; çünkü akıllı olan kendi tabiatına lâyık bilgilice iş görür, seni onun için beğenir, cahil de kendi tabiatına lâyık ve uygun iş görür, seni onun için öğer. İmdi cahilin öğdüğü işten sakınmak gerek, tâ kim akıllıların eğlencesi olmayasın, çünkü sıradan kişilerin katında öğülen ileri gelenlere maskara olur. Bu sözün doğruluğunu bildirmek için bir hikâye vardır.

Hikâye: Şöyle getirmişlerdir ki, Yunan bilginlerinden biri (1), birgün odasında otururken şehir halkından bir kişi bunu selâmlayarak geldi, sohbet ederek, söyleşerek dedi ki,

— Ey bilgelerin hocası, filân kişi seni beğenmiş nerede otursa seni öğer ve iyiliğini söyler.

Meğer o (öğen) kişi ayak takımındanmış. Bilge bu sözü işittiği an üzüldü, ağladı. Bunu (söyleyen) kişi şaşırdı ve sordu,

— Ey hoca, ben sana ne yaramaz söz söyledim ki sen üzüldün ve ağlıyorsun. Eğer bizim zahmetimiz değdiyse, özürünü dileyelim.

Bilge,

— Senden bana zahmet ve elem hiç erişmedi. Beni bir cahil kişi öğüyor. Bana bundan beter horluk ne olabilir? Ben bir iş işlemiş olayım ki cahil bir kişi beğenmiş olsun. O cahilin beğendiği nice bilgisizce iş işlediğimi bileydim, tövbe ederdim, artık onun gibi iş işlemezdim. İmdi malûm oldu ki ben henüz cahilmişim, cahillerin beğeneceği iş işledim, çünkü cahili yine cahil öğer.

Aynı anlamda bir hikâye daha (aklıma) geldi.

Hikâye: Bu da şöyledir ki, ulu adlı bilgelerin birisi Muhammed Zekeriya Râzî'dir, yani Râz şehrinden çıkmıştır. Bir gün bu Muhammed Zekeriya bir bölük öğrencisiyle mahalle arasında yürüyordu, ansızın karşılarından delice bir kişi çıka geldi, bu topluluktaki kimseyle ilgilenmedi ama Muhammed Zekeriya'nın

---

(1) Keykâvus'un metninde, «Yunan bilgelerinden biri» diye değil, Eflâtun olarak geçmektedir.

yüzüne baktı ve güldü. Muhammed Zekeriya çabucak döndü evine geldi, matbuh etfimun kaynattı ve içti, öğrencileri sordular:

— Ey bilge, niçin matbuh kaynattın, içtin?

— O deli yüzüme bakıp güldüğü için, dedi. Eğer kendi deliliğinden bende nesne görmese, gülmezdi. Nitekim demişlerdir: Küllü tairin yatirü maa şeklihi, yani her bir türlü uçan kuşlar vardır, uçmazlar, ille kendi cinsleriyle uçarlar. Kalanını da bununla kıyaslamak gerek.

Ondan sonra tezliğe adet edinme, daima halim ol, yani yumuşak ol, yavaş ol, ama ölçüyle. Pek yumuşak olma ki (seni) sömürmesinler, pek de katı olma ki halk seni pişirip halletmesin. Öyleyse ikisinin arası, ılımlı ol, bu iki bölüğe de yararsın, yani dosta da düşmana da yarayasın. Ne zaman uygun oldun yaradın, ne ihtiyacın olsa dost ve düşman katında kabul olunur, ne muradın, yani ne dileğin varsa hasıl olur.

Sonra kimseyi kötü öğretme, yani kötü işe kılavuzlama, çünkü sen kılavuzlarsın, o işler, öyleyse, gerçekte o işin temelini sen atmış olursun. İmdi bu gibi (bir durumdan) ırak ol. Ayıplı söze kulak verme ve ayıplı söz söyleme. Çünkü ayıplı söz işitmekte de bir günah hasıl olur, söylemekle günah hasıl olduğu gibi

Bir de ey oğul, çaban o olsun ki kimseyi incitmeyesin. Eğer bir kişi seni boş yere incitse de sen onu incitme, civanmertliğin ve büyüklüğün asıl nişanı budur. Aynı zamanda gönül incitmeyen kişilerin evi âdemiler mahallesinde olur, bu, yeri kişilikli adamlar arasında olur demektir. Hem kişiliğin de aslı odur ki kimseyi azarlayıcı olmaya.

Sonra, sınanmış, şefkatli dostların sana öğüt verirlerse, kabul edici ol, her zaman, öğüt veren böylesi dostların yanına yalnız olarak git ve öğütlerinden nasibini al. Çünkü yararlı olan öğüt odur ki yalnızken verirler, halk arasında öğüt kulağa girmez olur ve hem de sitem gibi olur. O halde dostlarının yanına öğüt almak için yalnız git, tâ ki istediğin öğüdün sana yararı olsun.

Bunların hepsi tamam olduktan, bütün erdemleri ve hünerleri öğrendikten sonra, —bu söylediğim sözleri okuyup aklında tutasın diye sana hatırlattım— hünerinle mağrur olmayasın, yani âlemde olan bütün hünerleri öğrendim deme, böyle demek bilgisizliğin ta kendisidir. İmdi eğer bilgisizlik ayıbından ırak olayım dersen, bilgin ve hünerin ne kadar artarsa artsın sen bilgisizlikten dem vur, çünkü hüner sahibine «bilmiyorum» demekten daha ulu hüner yoktur. Öyleyse sen de kendine bilgisizler mertebesinden bakarsan o vakit hüner sahibi olursun. Şöyle bir hikâye getirirler, Nuşirevan zamanında Büzürcmihr'den:

Hikâye: Şöyle işittim ki Nuşirevan zamanında Büzürcmihr'in vezirliği sırasında Rum'dan bir elçi geldi. Nuşirevan'a arzeylediler, izin verildi, elçi içeri girdi. Adet nasılsa, öyle ağırladılar, Acem beyleri töresince. Tâ ki gönderecek (uğurlayacak) zaman geldi, Nuşirevan elçiyi katına çağırttı, cevap mektubunu verdi ve (mektupla) ek olarak bir şey daha göndermeyi diledi, yani Nuşirevan mektupda (yalnız) kendi ahvalini yazdı ve hoca Büzürcmihr'in (ahvalini) eklemek istedi, yani Rum melikinin elçisinin yanında hocanın ilmini, hünerini ve akıllılığını bildirirse elçi oraya va-

rınca bunu melikine haber verir. İmdi Nuşirevan elçinin yanında hocaya,

— Ey hoca, âlemde ne varsa, sen bilir misin, dedi. Umardı ki hoca, evet bilirim, diyeydi. Ama hoca çok akıllı olduğu için,

— Yok (bilmem) âlemin padişahı, dedi.

(Hocadan) Nuşirevan'ın umduğu cevap gelmedi, (Nuşirevan) utanılacak bir duruma düştü. Kızdı, öfkelenerek,

— Ya kim bilir her şeyi âlemde, dedi.

Hoca,

— Bütün âlem gibi olan bir kişi bilir, imdi bütün âlem gibi olan insan henüz anasından doğmadı, dedi.

Nuşirevan, hocanın bu sözü, çok akıllı olduğu için söylediğini anladı. Hem elçi de hocanın sözünü gayet beğendi.

İmdi ey oğul, kendini bilgisizler mertebesinde say cümle halk arasında kendinden bilgisiz var sanma. Ne zaman sen seni bilgisiz nâdan bilirsen, hemen âlim olmuş olursun, çünkü gürbüz âlimin kendisini bilgisiz bilmesi gerektir. Nitekim Bilge Sokrat o üstadlık ve ululukla «Eğer benden sonra gelecek ulular ın ve âlimlerin beni ayıplayacaklarından korkmasaydım —Sokrat ulu dâvâ etti derler diye— ben hiç bir şey bilmem, derdim ve acizim derdim, ancak ne yapayım ki diyemem. Çünkü bu benim gibi kişinin söyleyeceği söz değildir, ulu dâvâdır. Alimlerden bu ulu dâvâyla bir kişi öğünmüştür ancak, ona Ebu Şekûr, yani şükür atası Selman b. Sait derler. Ama nazım ile söyledi.

(Türkçe çevirisi)
Yani ki Said ibn-i Selman
İlmiyle doludur Horasan
Dedi, şuna erdi ilmin âhır (sonunda)
Ki gördüm özüm şöyle nâdan

İmdi ey oğul, her ne kadar bilmekte eksiksiz olsan da bilginle gururlanma. Ne zaman sana bir iş düşse, iyice bilsen ki sen o işi başarabilirsin, buna güvenme, bir akıllı kişiye danışmadıkça işleme, kendi reyini beğenenlerden olma, «danışıkçı bulamazsan börküne danış», dediklerini işitmedin mi? O halde danışmayı ayıp sanma, rey benim reyimdir, başkası bana elverişli olanı ne bilir, deme, kendi bildiğine gitme. Çünkü kendi reyinle iş tutan her kişi sonra pişman olur. Öyleyse akıllı yaşlılarla ve şefkatli olanlarla danışık eyle, sonra bir işe el at. Çünkü görmez misin ki nübüvvet hikmet ile ve peygamberlik nusret (yardım) ile. Muhammed Mustafa'nın bütün işini Haktaâla başarırken, yine Allahutaâla büyüklüğüyle buyurur ki ve şavirhüm fi'l-emri (1), yani yâ Muhammed bir işin olsa bitirmek istesen ashabınla danış, sonra işle. Gerçi ulu Tanrı Resulün işini rastgetirdi, ama ümmetine sünnet ve uyarma olması için buyurdu ki, yâ sevgili kulum yarenlerinle danışarak iş görmek sizin üzerinize olsun ve o işinizi başarıp kolaylayarak yeğin etmek benim üzerime, çünkü ben Tanrı'yım.

İmdi bilmiş ol ey oğul, iki kişinin reyi bir kişinin reyi gibi değildir, nasıl bir gözle görmek iki gözle gör-

---

(1) Âl-i İmran Suresi, âyet 153.

mek gibi olmazsa. Görmez misin ki bir doktor sayrulansa kendisini tedavi edemez. Ne zaman hastalığının arttığını görürse, o zaman bir doktordan yardım ister ki, ta ki kendisini tedavi etsin. Bu hasta yatan hekimin tedavi edenden ilmi ve hikmeti fazla olsa da ne fayda çünkü o sırada kendisine yararı dokunmaz.

Eğer hemcinslerinden birinin senin katında haceti ya da bir işi olsa onun için çalış, çabala, teninin emeğinden ve malının harcından esirgeme, üşenme. Bu hemcinsin, düşmanın ve (seni) çekemeyen (biri) olsa da, sen emeğini sakınma. Düşmanın ne denli iyilik bilmese de, o sıkıntılı zamanında onun feryadına erişmen, (bu erişmenin) mihnetinden daha sarp olur, böyle olunca imkân var ki o düşmanlık dostluğa dönüşe.

Ondan sonra ey oğul, ne zaman iyi konuşan ve söz anlar kişiler sana selâm vererek gelseler onlara çok hürmet et, iyilikler ulaştır. Çünkü onların seni selâmlamaya gelmeleri seni ağırladıkları içindir. Sen de onları ağırlarsan, bu kez seni selâmlayarak gelmeye daha istekli olurlar. Ama gayet nâkes kişi, yani kişiliksiz adam odur ki hiç kimse onu selâmlamaya gelmez.

Sonra marifetin ne denli çok olsa da söz ehlinin yanında küstah olma. Çünkü bilgisiz olan kişinin küstah olması iyi değildir. Şöyle ki bir kişinin dilinden gelenin hepsi hikmet sözü olsa da, ne zaman küstah olur, hikmeti de kalmaz ve sözünün de safası olmaz. İmdi küstah olmayayım diyorsan söz söylemenin şartını saklamak gerek ve bilmek gerek.

Yedinci Bölüm

SÖZÜ İYİ SÖYLEMENİN ERDEMİNİ BİLDİRİR

Bütün halka vaciptir ki sözü iyi söyleyeler ve hem de yahşi anlayalar. İmdi ey oğul, sen de sözün yahşisini söyle, sakın yalan söyleme, yalancı olma. Sözünün doğruluğuyla tanınmış ve ünlü biri (olarak) bilinmeye çalış. Şöyle ki eğer zorunlu olarak bir kez yalan söylesen de gerçeğe geçsin. O halde ne söylersen doğru söyle, yalan söyleme ve yalana benzeyen gerçeği de söyleme. Çünkü bir gerçek ki yalana benzer, o anda yalan olmuş olur. Öyleyse gerçeğe benzeyen yalanı söylemek yeğdir, yalana benzeyen gerçekten ise. Çünkü yalan gerçeğe benzerse makbul olur, ama o gerçek ki yalana benzer, makbul olmaz. Bunun gibi gerçeği, yani yalana benzer, söyleme, çok sakın. Tâ ki sen de o nesneye uğramayasın, çünkü benim başıma geldi, Ebulesvar Emîr Şâpur b. el-Fazl katında, Tanrı'nın rahmeti üzerine olsun.

Şehzade Gilân Şah dedi:

— Nicedir baba, o destanı söyle, işitelim.

Keykâvus anlattı:

Hikâye: Ey ciğerköşem, hacdan başka ulu Tanrı'nın üzerimdeki farzlarını ödemiştim. Ulu Tanrı nasip etti, onu da ödedim. Ne zaman ki Hicaz'dan döndüm mülküme geldim, yine din uğruna savaşmayı istedim. Hindistan tarafına çok savaşa gitmiştim, ama Rum

gazasına gitmemiştim. İstedim ki Rum'dan yana savaşa gideyim. Hazırlık yaptım, Kuhistan'dan Rum'a doğru yola çıktım. O zamanlar Rum'un sınırı Gence idi. Gence'de bir bey vardı, adına Ebulesvar Şâpur b. el-Fazl derlerdi (R.A.). Bu Gence meliki Ebulesvar ulu padişahtı, akıllı, bahâdır, doğru ve iyi konuşan, dini dürüst, itikadı bütün ve aklını iyi kullanır bir kişiydi; padişahların töresince cümle erkânı yerli yerince idi, durduğu yerde hünerli, boş değildi. Ben melikin katına vardım, beni görünce gayet hürmet etti, ululadı, hoş gördü, ağırladı, benimle görüştü, söze başladı, her konudan kapı açtı. Benden bir şey soruyordu, ben de ona karşılık cevap veriyordum. Şöyle ki benim sözlerimi beğenirdi, her sözümü, her işimi beğendikçe bana çok bağışlarda bulundu. Bu lûtfile bir süre orada kaldım, birçok kez gazaya girdim ve çıktım. Sonra yine mülküme gitmek için destur diledim, beni gitmeye komadı, ben de onun bunca iyiliğini gördüğüm için desturunu almadan gitmeyi uygun bulmadım, bir nice yıl onun katında eğlendim. Beni gayet üstün ve değerli görürdü. Yemekte ve içmekte meclisinde hazırdım. Sözü ve sohbeti her dem benimleydi. Alemin hâlinden, padişahların hikâyesinden ve geçmiş tarihlerden sorardı ve ben karşılık olarak bildiklerimi anlatırdım, tâ şu (olaya) kadar. Bir gün bizim ülkemiz Kuhistan mülkü, Gürgan ve Taberistan tarafı ve her mülkün acayip (yanları) anıldı. Döndü Ebulesvar bana,

— Sizin elde de acayip (şey) var mıdır, dedi.

— Evet, vardır, dedim.

— Nicedir, açıkla işitelim, dedi .

Ben (şunu) anlattım: Gürgan rûstalarında, yani taşra elinde bir köy vardır ve o köyün bir pınarı var, köyden uzakça. Avratlar ne zaman desti götürüp suya varsalar —bu avratlar destiyi su ile başlarında taşırlar- yanlarına bir avrat daha uydururlardı. Köye gelirken —o, yanlarına aldıkları destisiz avrat— bunların yanınca yürürdü. Yeşilce bir kurtcağız olur orada. (O avrat) o kurtcağızı nerede bulsa alır, yolun kenarına atar, ta ki ötekiler o kurtcağıza basmasınlar. Eğer destiyi götürenlerden birisi o kurtcağızı görmeyip de basacak olursa, kurt ayağı altında ezilir ve o anda başındaki su kokar, murdar olur, o suyu dökerler ve destiyi yurlar, taze su alırlar, yine geri dönerler. Eğer gelirken yine o kurtcağıza basacak olursa, destideki su yine koksa gerek, yine o suyu dökseler gerek, dedim.

Vaktâki melik Ebulesvar benden bu sözü işitti, yüzünü çevirdi, bir süre benimle konuşmadı, küstü. Ama ben küsüp konuşmamasının sebebinin ne olduğunu bilmezdim. Sonunda bir gün —Ebulesvar'ın bir veziri vardı, adına Piruzân Deylemî derlerdi— benim yanıma geldi, ona sordum:

— Yâ vezir, melik benimle niçim konuşmaz?

Vezir dedi ki,

— Sana gücenmiştir ve «Onun gibi kâmil bir kişi, benim katımda, niçin oğlancıklar katında söylenecek bir söz söyler, ben oğlancık değilim. Ya da onun gibi bir kişi benim gibi bir kişinin katında niçin yalan söyler» diye üzülmüştür dedi. Ne zaman ki ben bu sözü işittim, doğruluğumu kanıtlamak için hemen Gürgan'a bir elçi gönderdim. Nameyle haber göndermiştim Gür-

gan'ın ulularına: Bana bir mahzar yazın, o mülkün reisi, kadısı, hatibi ve bütün ulularının tanıklığını ve doğrulamasını da ekleyin, «o köy ve o yeşilce kurtcağızlar benim dediğim gibi midir, yoksa değil mi? diye Tamam dört ayda yazdıkları mazhar bana ulaştı. Aldım o mazharı Ebulesvar katına ilettim ve önüne koydum. Mazharı aldı, okudu, güldü ve,

— Ben bilirim ki senin gibi adlı bir kişi benim katımda yalan söylemez. Ama bir gerçektir ki onun gerçekliği bunca tanıklarla ve doğrulamalarla dört ayda kanıtlansın, onu söylemeye ne hacet. Ya da dört ayda kabul olunan bir gerçeği niçin söylesinler.

Ondan sonra şöyle bilmiş ol ey oğul, söz dört kısımdır. Bir kısmı o sözdür ki, onu bilsinler ama söylemesinler; ikinci kısım o sözdür ki, ne bilsinler ne söylesinler, üçüncü kısım o sözdür ki, hem bilsinler hem söylesinler ve dördüncü kısım o sözdür ki, söylesinler ama bilmesinler.

Geldik imdi bunların açıklanmasına: Bir kısım söz —bilsinler ve söylemesinler— odur ki, birisinin ayıbını bilsin ama söylemesin, çünkü onun gibi sözün hasılı kavgadır, bir nesne ki hasılı kavgadır, akıllı olan kişi bunun gibi sözü bilse de söylemesin.

Geldik o söze ki ne bilsinler ve ne söylesinler. Odur ki yalan olur, dinine ve dünyasına kişinin zarar verir, öyleyse o gibi sözün bilinmesinden, söylemesinden sakınmak gerek.

Ama o söz ki hem bilsinler hem söylesinler, gerçek olan sözdür, hem dinine yarar kişinin ve hem dünyasına, öyleyse yararlı söz budur.

Ama o söz ki söylesinler ve bilmesinler, şudur: Ulu Tanrı, Kur'an'da da âyetler göndermiştir, âyetlerin mânâlarını söylesinler ve bilmesinler. Çünkü mânâları başka, sözleri benzerdir. Şöyle ki ulema bile onların tefsirinde birbiriyle uyuşamayıp ihtilâfa düşmüştür, ama mânâsının yorumunu ulu Tanrı'dan gayrı kimse bilmez. Öyleyse bunun gibi birbirine benzeyen âyetleri söylesen ve mânâsını bilmesen zararı yoktur. Ama bu dördünün en iyisi odur ki hem söylemeye hem bilmeye yarar olsun.

Ondan sonra ey ciğerköşem, söylediğim bu dört sözün her birinin iki yüzü vardır, yani iki ibâreyle söylenir: Birisi güzel ve birisi çirkin. Ne zaman halka söz arzetsen, güzel yüzüyle arzeyle, güzel ibâreyle göster, tâ ki sözün makbul olsun, halk senin sözde ne mertebede, ne derecede olduğunu bilsin, çünkü ulular akıllı kişileri sözünden anlarlar. Ancak bu demek değil ki, söz insandan bilinir, yani bir kişi makbul düşen bir söz söyledi, bildiler ki o söyleyen insandır; ama bir kişi ucu bucağı belirmeyen bir söz söyledi, o halde bilirler ki o söyleyen insandır. Yalnız bu sözün nasıl bir söz olduğu bilinmez (anlaşılmaz). (İşte) onun için söz insanda gizli değil, insan sözde gizlidir. Nitekim müminlerin emiri Ali buyurur ki, elmer'ü mâhbûün tahte lisanihi, yani kişi dili altında gizlidir. İmdi dili altında demesinden murat söz altında gizlidir demektir, yoksa dili olmayan hiç bir canlı yoktur. Ama hayvan konuşmadığı için bilinir ki hayvandır, ancak insan konuşmasa bilinmez ki insandır. Çünkü söz insana perdedir, ne zaman konuşursa perde yırtılır, içindeki aşikâr olur: Kişi midir, yoksa değil mi?

İmdi ey oğul sözü yerine uygun olarak söyle, uygunsuz (söz) söyleme, çünkü beğenilen sözün hem söyleyene yararı var hem de işitenin canına can bağışlar. Uygunsuz söz ise söyleyene zarar verir, işitenin de gönlüne hoş gelmez. Buna uygun olarak,

Hikâye: Harunurreşid halife idi Bağdad şehrinde. Meğer bir gece düşünde ağzındaki dişlerini hep dökülmüş olarak görür, sabah olur olmaz buyurur, düş yoran birini getirirler. Halife sordu (ona),

— Bu düşün tabiri nedir?

Düş yoran kişi,

— Halifenin ömrü uzun olsun, ne kadar hısmınız varsa sizden önce ölecektir, dedi.

Harunürreşid onun bu çirkin söyleyişine kızdı, buyurdu, arkasına yüz değnek vurdular.

— Gidiler gidisi sen kim olursun da benim yüzüme karşı bunun gibi söz söylersin? Benim hısımlarım benden önce ölürse benim halim nice olur?

Çabucak onu kovdular, başka bir yorumcu getirdiler. Ona da düşünü arzetti. Düşü yoran,

— Müminlerin emirinin gördüğü bu düş delildir ki, halife bütün hısımlarından çok yaşayacaktır ve onların ömründen sizin ömrünüz uzun olacaktır, dedi. Halife bunun sözünü beğendi ve,

— Tarikü'l-akli vahidün (1), yani akıl yolu birdir, tabir birdir ama söyleyiş muhteliftir. Düşü yorana yüz altun (vermelerini) buyurdu.

---

(1) Said Nefisî'nin yayımladığı nüshada, delilü'l-akli vahidün.

Gör imdi önceki düş yoranın da söylediği söz anlamda bununla birdi, ama çirkin bir biçimde söyledi, yüz değnek yedi. Sonraki iyi bir biçimde söyledi yüz altun aldı. Öyleyse söyleyiş biçiminden söyleyiş biçimine fark böyle olur.

O halde ey oğul, sözünün önünü ardını gözle, ne söylersen yüzü ile söyle ardı ile söyleme, tâ ki sözü bilerek söyleyenlerden olasın. Çünkü sözünü bilmeden söyleyen bir kişi, insan gibi açık ve anlaşılır konuşan dudu kuşuna benzer. Ancak o söylediği sözden habersizdir, bunun gibi olana söz söyler derler, ama söz bilir demezler. Öyleyse söz söyleyen ve söz bilen odur ki, konuştuğu zaman kim olursa olsun onun süzünden bir şey anlasın, eğer böyle olmazsa onun gibi kişiye insan demezler, çünkü hayvandır, insan suretinde.

İmdi bilmiş ol ey oğul, söz ulu nesnedir, sen de sözü ulu bil, çünkü söz gökten gelmiş nesnedir, onun için azizdir. İmdi bu aziz sözün yerini bulunca bildiğinden sakınma. Ve o yerde ki, söz yeri değildir, sözünü harcama, tâ ki sözün zayıf olmasın, aklına ve bilgine zarar gelmesin.

Ama ne söylersen doğru söyle. Yok yere, anlamsız iddiada bulunma. Çünkü bir anlamı olan iddiada bile yarar azdır, anlamsız bir iddiada ne olabilir. Sonra bir ilimden habersizsen, o ilimle ilgili iddiada bulunma ve o ilimden ekmek isteme. Dilediğini o bilmediğin ilimle elde edemezsin, ama bildiğin ilimle ne gerekse elde edersin.

Hikâye: Şöyle derler ki bir avrat Büzürcmihr'in katına gelmiş ondan bir mesele sormuş. Rastlantı bu ya, hoca o sırada üzüntülü imiş. Der ki,

— Hatun bu sorduğunu ben bilmem. Avrat,

— Bu denli nesneyi bilmez misin, ya padişahın bunca nimetini nasıl yersin, dedi. Hoca,

— Bana yediğimi bildiğimce verirler. Bilmediğim şey için bana nesne vermezler, dedi.

İmdi üzüntülü olduğu sırada bir kimseye soru sorma, eğer üzgün olduğun sırada sana soru sorsalar cevabını yerinde ver.

Ondan sonra her işte ulu işler gözetme, ulu işlerin ereği çoğunlukla uğursuz olur. Ne işe yapışırsan, ortasını tut, çünkü şeriat beyi Muhammed Mustafa buyurur ki, hayrü'l umûrü evsatuha, yani her şeyin en iyisi ortasıdır. İmdi orta işler hayırlı olunca, ulu işler neye yarar? İmdi işlerin ortasını seç.

Ondan sonra bir işi bitirmekte ya da söz söylemekte yeyincek olma, ağırbaşlılığı ve yavaşlığı adet edin. Ağırbaşlılıkla ve yavaşlıkla bunca vakittir o işi bitirmez deyip kınamaları yeğdir, aldatarak tez bitirdi deyip öğdüklerinden.

Sonra gizli bir sır olsa ki, onu bilmenin sana ne yararı var ne zararı, o sırrı öğrenmeye heveslenme ve kendi sırrını kimseye söyleme. Bir cemiyette, yani birkaç kişi bir yere toplanıp otursa, o sohbet içinde biriyle fısıldaşıp söyleşme, iyi dahi söylesen halk kötüye yorar, «Kim bilir ne boş söz ki fısıltıyla söylüyor» der. Çünkü halkın birbirine olan kuşkusu yavuzdur, öyleyse sözü açık söyle, ama ne söylesen miktar ile söyle, yani ne söylersen kendi değerince söyle, kendinden büyük söyleme. Her ne söylersen şöyle söyle: Sözün kendi haline gerçek tanık olsun, yalan olmasın.

Ondan sonra, halk içinde doğrulukla tanındığın takdirde, eğer kendini zorla ayıplı etmeyi dilemiyorsan olur olmaz (yere) tanık olma. Eğer bir vakit ansızın tanık olursan, tanıklığı sakın yan tutarak yapma. Birisinden işittiğin her sözü dinle, ama o sözle tezcek hareket etme. Sen de ne söylersen önce düşün ve endişe et, sonra söyle, sözüne düşünmen kılavuz olsun, tâ ki o sözünden sonra pişman olmayasın, çünkü derhal söylemenin bir kifâyeti var: Ya yarar ya zarar. Ama düşünüp söylemek iki kifâyetlidir, bir kifâyet budur ki o sözün zararlıysa düşünmekle anlarsın, o zararlı işten sakınırsın; bir kifâyet de budur ki yararlısını doğruca bilirsin, sakınmadan o yararlı nesneyi elde etmek ardınca olursun.

Ondan sonra her türlü söz işitirsen melul olma, yani gönül darlığı ile dinleme. O söz, senin işine ister yarasın ister yaramasın, sen o sözü can kulağıyla dinle. Çünkü söz bir sedef gibidir, dil onu dalgıç gibi gönül deryasından çıkarır. Gerçi her sedefte inci olmaz, ama hepsini aramak gerek, o sedef ki boştur, yabana atmak gerek, dolusunun cevherini almak gerek. İmdi kişi söz kapısını açmazsa o sözün yararını bulamaz.

Bir de ey oğul, bir işte gayet kâmil isen, ne zaman o işi bilen bir kişiye rastlarsan, sen seni bilmeze vur, eğer hüner öğrenmenin kapısı üzerine açılsın diliyorsan. Çünkü bir hünerliye rastlayınca, senin bildiğin o hüneri ben de bilirim dersen üç türlü yarardan ırak olursun, önce yararı budur ki sen bilmem deyince o hüner sahibi senden sakınmadan senin bildiğin hüneri işler, eğer senin bildiğin gibi işlerse, şükredersin, ben de

bunun gibi bilirmişim dersin. İkinci yararı, eğer senin bildiğinden daha iyi işlerse senin ayıbın örtülür ve o hüneri gizlice ondan bir tamam öğrenirsin. Üçüncü yarar odur, eğer o hüneri senden eksik işlerse, bu, senin ondan hünerli olduğunun isbatıdır. Öyleyse bu yararları yerinde gözle.

Ondan sonra işittiğin bir sözü uluorta reddedip yere depme ve tezcek öğüp arşa çıkarma, tâ ki önce ayıbını ve hünerini araştırasın, sonra ayıbına göre yeresin ve hünerine göre öğesin.

Ayrıca, ileri gelenlerin ve sıradan insanların katında sözünün bir olmasına çalış, tâ ki hikmet sınırından dışarı çıkanlardan olmayasın. Sözünü de halk diline göre söyleme, tâ ki dinleyenlere de vebal olmasın. Eğer bir topluluk içinde olursan ki sen sözüne ne kadar belge ve tanık getirsen de işitmezler, öyleyse sen de sözü onların dileğince söylemelisin, tâ ki canını onların arasından esenlikle kurtarasın.

Ne denlü söz ehli olsan da kendini, o bildiğin miktardan daha aşağı göster, tâ ki sözün muteber olsun; Kendini sözünden ulu gösterme ki sözün hor olmasın. Kısacası halkın kendi simsardır, sen seni ne denli miktarından aşağı gösterirsen hoştur, ama yukarı gösterirsen haddini bilirler. Nitekim değeri bin akçe olan bir nesne olsa, onu mezatta yarı pahasına gezdirirler, halk arttıra arttıra onu haddine (gerçek değerine) ulaştırır. Eğer değeri beş akçe olan bir nesne olsa da onu bin akçeden mezata çıkarsalar, halk bilir ki değmez, onu ayağa bırakırlar, revaçtan düşer, rağbeti kalmaz. İmdi sen seni öyle göster ki umudun atından inip yayan kalmayasın.

Ondan sonra, her nerede olursan çok bilgili ve az sözlü ol. Demişlerdir ki, susmak ikinci sağlıktır, çünkü çok kişi sağ yürürken sözü yüzünden hasta olur. İmdi az söylemek ve öz söylemek akıl nişanıdır, çok söylemek bilgisizlik nişanıdır. Çünkü bir kişi ne kadar akıllı ve kâmil olsa da, ne zaman çok sözlü olursa —sözleri hep yerinde olsa bile— ayak takımı arasında adı beyinsiz olur. Eğer cahil ve sıradan biri de olsa, ne zaman susmuştur ve konuşmaz, sıradan kişiler onu akıllı ve hünerli kişilerden sayarlar.

Bir de ne denli temiz ve arı gönüllü, ne denli arı dirlikli isen de kendini öğücü olma, kişi kendine iyiyim diye tanıklık verse tanıklığı geçmez. Çünkü tanıklığı öz nefsin için verirsen onu dinlemezler, çalış ki seni başkaları öğsünler, sen seni öğmeyesin.

Ne denli çok bilsen de hep bildiğini söyleme; işine yarayan sözü söyle, tâ ki işitenler bu söylediği sözün yeridir desinler, lâf vurur, çulhadır (bez dokuyan) demesinler. Çünkü lâf vurana bâfende derler, yani çullıa demektir, nitekim çulha ipliği birbirine ulaştırır, geveze kişi de sözü birbirine ulaştırır. Ama o ipliği bez eyler, bu ise sözü birbirine ulaştırmakla çürütür. Öyleyse bunun gibi (olanlara) beyhude sözlü derler ki beyhude konuşan delilere eş ve kardeş olur. İmdi söz söylemek istersen önce gör ki o söylediğin sözün müşterisi var mıdır, yoksa yok mu? Eğer görürsen ki dinleyen kişi sözünü alıcıdır, fırsattır sözünü sata gör; eğer görürsen ki o söylediğin sözün alıcısı yoktur, o sözü kes, dinleyenin dileğinden kapı aç, tâ ki sözünü alıcı olsun.

Ondan sonra, insan ile insan ol, kişi ile kişi. Çünkü insan başkadır kişi başka, insan çoktur ama kişi az bulunur.

İmdi her kişi ki gaflet uykusundan uyanmıştır, halkla benim dediğim biçimde geçinsin.

İmdi ey ciğerköşem, gücün yettiğince söz dinlemekten ürkmemeye çalış, çünkü halk söz dinlemekten, söz ehli olur. Bu söze delil odur ki bir çocuğu doğunca yer altında bir kubbede besleseler, süt emzirseler ve anasıyla dadısının yanında hiç konuşmasalar, o çocuk büyüdüğü zaman dilsiz ve sağır olur, çünkü dilsiz olan sağır olmayınca olmaz. Ama iki çocuk olsa ve hiç söz işitmeseler, ikisi birbiriyle söyleşmekten bir dil oluştururlar ki o dili ikisi bilir ancak, başkaları bilmez. Öyleyse halkın sözünü işit ve kabul et. Özellikle geçmiş beylerin ve bilgelerin sözlerini can kulağıyla dinlemek gerek ve itimat etmek gerek.

Bunun gibi birkaç nükte ve iyi söz bu sırada aklıma geldi. Nuşirevan Adil'in sözlerinden (bir bölüğünü) bu kitapta andım, tâ ki sen de okuyasın, bilesin ve aklında tutasın, başın sıkışınca bunlarla amel edesin. Çünkü bize o adil padişahın sözleriyle iş görmek boyun borcudur, biz onun tohumundan vücuda geldik, o meliğin soyundanız.

Bir de ey oğul (şunu) bilmiş ol, ben eski kitaplarda okumuşum: Hulefa zamanında Memun Halife, meğer Nuşirevan'ın türbesini görmek istedi, atlandı, Nuşirevan'ın türbesinin yanına geldi, içeri girdi. Gördü ki onun bütün vücudu toprak olmuş yatar taht üstünde, o tahtın üst yanında duvarda bir hat gördü yazılı,

pehlevice dilinde. Memun buyurdu, pehlevihan yazıcıları çağırdılar, sonunda o hattı okudular ve anlamını çevirdiler Arapçaya, Arapça'dan Farsça'ya ve Farsçadan Türkçeye çevirisi budur ki, «Ey zamanın meliki, bilmiş ol ki senden önceki padişah bendim. Hayattayken ben padişahlık ederdim. Tanrı'nın bütün kullarına benim adaletimin yararı dokunurdu, hiç kimse benim katıma gelip de şefkat nazarımdan yoksun olmamıştır. İmdi ecel elinde benim de acizliğimin vakti geldi, ben öldükten sonra nasıl yapayım da cihan halkına her zaman iyiliğim dokunsun deyip ne kadar düşündüysem de bundan başka çare bulamadım, bu birkaç öğüdü duvara yazdırdım. Benden sonra bir melik buradaki öğütlere rastlayıp okutup bunlarla iş görürse, bizim iyiliğimizden nasip almış olur. Nitekim diriliğimizde katımıza gelen cevahirden mahrum gitmezdi, şimdi ziyaretimize gelen de öğüdümüzün cevahirinden mahrum olmasın, ayak zahmete katlandığı için bu öğütler ayağının kirası olsun. Mutluluk onun ki öğüt verenlerden olsun.»

İmdi Nuşirevan'ın öğütlerini beyan edeyim, kuvvetim yettikçe, inşallah.

Sekizinci Bölüm

NUŞİREVAN'IN SÖZLERİNİ BEYAN EDER

Nuşirevan der:

Gece ve gündüzün birbirinin ardınca gelici ve gidici olduğunu görürsün, öyleyse gerektir ki insan olan da halden hale dönmesine üzülmesin, yani sevinç gidip kaygı gelirse, kaygı gidip sevinç gelirse önem vermesinler.

Hünersiz kişiyi dost tutunmasınlar, hünersiz kişi ne dostluğa yarar ne düşmanlığa.

Bir de insan olan, bir işi bir kez işleyip sonra pişman olmuşsa biz kez daha o işi işlemesin.

Bir kişi padişahla biliş ise gerek ki emin yatmasın.

Bir kişi ki hayatı kendi dileğince olmasın, o kişi özünü niçin diri sansın.

Niçin düşman bilmesinler o kişiyi ki en büyük bağışı halkı azarlamak olsun.

Dostlarına düşman olan birisine niçin dost diyesin.

Kendini bilge sanan bilgisizden sakın.

Kendi nefsine haksızlık etme, güç eyleme, yani nefsine elinden gelmeyecek işler buyurma, tâ ki ulu Tanrı'nın rahmetinden gani olasın.

Gerçi doğru söylemek acıdır ama sen doğru söyle.

Eğer düşmanının sırrını bilmesini istemiyorsan, dostuna da sırrını söyleme.

Ululara küçük nazarıyla bakma, çünkü ululari küçük görmek ulu ziyan getirir.

Bir de değersiz kişileri ölmüş bil, onları diriye sayma.

Eğer ilençsiz zengin olmayı diliyorsan, işlediğin işi sahibine beğendirmeye çalış.

Eğer kaygısız olmayı diliyorsan, pazarından güzafe nesne alma ki güzafe satmayasın, yani önce yararını gözleyip al, tâ ki sonra ziyana satmayasın.

Kendi hemşerilerinden, yani beraberindeki kişilerden nesne ummaktansa ölümü yeğ gör.

Aç ölmek daha iyidir, himmetsiz kişinin ekmeğini yemektense.

Bir de sınanmamış kişiye güvenme, kuşkunun yolunu yüz yerden bağlayacak olsa da.

Kendinden aşağı hısımlarına muhtaç olmaktan ulu dert yoktur.

Tevazu ehli olan ve dünyayı seven bir sapkın, burnu büyük olan ve dünyayı sevmeyen bir dindardan yeğdir.

Biri, bir kişiyi küçük mertebede görmüşse, onu ululukta görünce yine o nazarla bakarsa ondan budalası olmaz.

Kişinin, bilmediği şeyi iddia edip başaramamasından ve yalancı olmasından ulu ayıp yoktur.

Ondan daha aldanmış kişi olmaz ki elindeki hazır rızkını gaipten gelecek olana verir, o gelmez ve elindeki hazır olan da gider, alış-veriste aldanır.

Cihanda ondan daha cimri kimse olmaz ki ondan bir hacet dileseler onun elinden (o işi) bitirmek gelse ve bitirmese.

Bir kişi senin ardınca bir yaramaz söz söylese ve birisi de dostum diye o sözü sana yetiştirse, sen bu (dostunu) ondan beter düşman bil, çünkü o düşman yaramazlığı ardınca söyler ve bu yüzüne karşı söyler.

Kişiye yararsız yerlere göz kulak tutmaktan ulu dert olmaz.

Zarara uğramış bir kişiye kendi zararına gülmekten ulu zarar olmaz.

Bir kişinin bilgisi ne denli çok olsa ve yeteneği olmasa, o bilgiden ona vebal hasıl olur.

Her kim ki zaman uslandırmadı, hiç kimse onu uslandırmaya çalışmasın, tâ ki emeği boşa gitmesin. Yani her kime ki göğün dönüşü ve zamanın hareketi bir şey öğretmesin, her kim ona ben öğreteyim derse emeği boşa gider.

Kişi her şeyi bilgisizlerin şerrinden saklayabilir, ama bilgisini yine de kendi şerrinden saklayamaz.

Halkın senin iyiliğini söylemesini diliyorsan, sen kimsenin yavuzluğunu söyleme.

Dostlarının, yârenlerinin çokken az olmasını dilemiyorsan kindar olma.

Dünyada zahmet çekmemeyi, kolaylıkla ömür sürmeyi diliyorsan, yönün kendi işinden yana olsun, başkasının işine bakma.

Emeğinin yele gitmemesini diliyorsan, bir iş ki ileri varacakiş değildir, onu ileri götürmek ardınca olma.

Seni delilerden saymamalarını istiyorsan ele girmeyecek bir nesneyi isteme.

Daima yüzünün suyu ile olmak (namuslu) istiyorsan, utanmayı iş edin.

Eğer dilersen ki aldanmayasın, sınanmış işleri bırakıp sınanmamışa yapışma.

Eğer dilersen ki mahçup olmayasın, komadığın yerden nesne götürme.

Eğer dilersen ki perden yırtılmaya (lekelenmeyesin), kimsenin perdesini yırtma.

Ardından gülünmesini istemiyorsan elinin altındakileri arıca besle.

Pişmanlıktan uzak olmayı diliyorsan gönül arzusunu iş edinme.

Zeki kişilerden olmayı istiyorsan yüzünü başka birinin aynasında gör, yani bir kişinin yaşamasına bak, gör ki (yaptığı) iş iyi iş midir, yoksa yaramaz iş mídir? Eğer ondaki gibi sende de yaramaz bir iş varsa bilirsin ki bu işlediğin iş yaramazmış ve iyi işi de kendinde görürsün. Öyleyse işinin iyisini kötüsünü göstermek için o kişi sana ayna olmuş olur.

Korkusuz olmayı diliyorsan, halkla kavga etme, onları inciticilerden olma.

Sana hürmet etmelerini istiyorsan başkalarının hürmetini gözet.

Eğer halkın senin sözünle iş görmesini istiyorsan, önce sen kendi sözünle iş gör.

Eğer kâmillerden olmayı diliyorsan, o kişilerden ki kemal yüzü gözükmüş olsun, sırrını sakla, açık etme.

Eğer halk içinde herkesten ulu olmayı diliyorsan nimetini bol eyle, yani tuzunun ekmeğinin hakkı için, diyenleri çok edin.

Eğer dilersen ki civanmert olasın, vefadar ol.

Eğer dilersen ki azadelerden olasın, yani kimseye efendi demeyesin, açgözlülüğü bırak ve gönlünden gider.

Eğer âdillerden sayılayım diyorsan elinin altındakileri hoş tut.

Eğer avamın kınamasından uzak olmayı diliyorsan onlarda göreceğin her fiil belirtisini översin.

Eğer bütün gönüllerde yerinin olmasını istiyorsan sözünü bütün gönüllere uyacak biçimde söyle.

Eğer tam kâmillerden olmak isityorsan, sen sana lâyık görmediğin bir işi başkasına da lâyık görme.

Eğer yüreğine merhemle iyileştirilmesi mümkün olmayan bir yara vurulmasını istemiyorsan, cahillerle cedel etme, yani söyleşme.

Eğer halkın iyisi olmayı diliyorsan varını halktan esirgeme.

Ve eğer dilersen ki zarar senden uzak yerlere uzansın, elini kısa tut.

Vallahü alem, budur Nuşirevan Adil'in öğütleri ve sözleri ki armağan bırakmıştır.

İmdi ey ciğerköşem, bu öğütleri hor görme, bu sözlerden hem hikmet, hem saltanat kokusu gelir. Çünkü bu sözler hem padişahların sözüdür hem de bilgelerin sözüdür. Öyleyse yaşlılığında bir iş vaki olursa sıkıntı çekmemek için, bu yiğitlik çağında öğren bu sözleri. Çünkü yaşlılar çok yaşadıkları için çok tecrübe elde ederler, sıkıntılı anlarda bu kâr olur.

Dokuzuncu Bölüm

GENÇLİK VE KOCALIK HALİNİ BEYAN EDER

Ey oğul gerçi gençsin, ama kocalar gibi akıllı ve temkinli ol, ama demem ki birdenbire gençliği bırak. O ulu gibi tembel gençlerden olma, neşeli ol, çünkü gençler neşeli olursa hoş olur. Nitekim Aristetalis der ki, eş-şebabü nev'un mine'l-cünun, yani delilik türlü türlü olur, bir türlüsü de gençliktir. Ama cahil gençlerden olma, belâ dedikleri cahillerden kopar. Ömrünün lezzetini de gençlik çağında ala gör, yaşlılıkta bu lezzeti bulamazsın, bulsan da yaraşığı olmaz.

Ey oğul, gençlikte, ne olursa olsun, Tanrı'yı unutma ve ölümden emin olma, çünkü ölüm gelince genç ya da koca demez. Nitekim şair de,

Türkçe şiir

Yiğid ü pir eceldedir yeksân
Pir ölicek kalır mı yanı cevan

Öyleyse bilmiş ol, her kim ki doğdu, ölecektir ve her kim ki cihana geldi, gidecektir.

Hikâye: Şöyle rivayet ederler ki Bağdad'da bir bir terzi vardı, Meşhetler'e açılan kapıda bir dükkân tutmuştu, bir bardağı da dükkânındaki bir mıha asa komuştu, ne zaman bir ölü geçse yerden bir taş alır

o bardağa bırakırdı. Ayda bir de bardağı boşaltır, taşları sayardı. Bilirdi ki o ay Bağdad'dan ne kadar ölü çıkmıştır. Bardağı boşaldıkça yine asardı, bir aya kadar her bir ölü geçtikçe bir taş bırakırdı ve ay başında yine bardağı boşaltırdı, o ay da kaç ölü çıktığını yine bilirdi. Bu terzi bunu sürekli olarak sanat edinmişti. Tâ ki bir gün bu terzinin de eceli geldi, öldü, birinin bu terziye işi düştü, geldi ki işini bitirsin. Baktı ki terzinin dükkânı kapanmış. Terzinin nereye gittiğini komşusundan sordu. Komşusu dedi ki,

— Terzi de bardağa girdi, yani her ölü geçtikçe bardağa bir taş bırakırdı, zaman onun da taşını bardağa bıraktı.

İmdi ey oğul, gafil olma ve gençliğine güvenme, ne halde olursan ol, ulu Tanrı'yı unutma, yani ibadette de olsan günahta da olsan ulu Tanrı'yı ana dur, çünkü ibadette Tanrı'yı anarsan ibadette daha güçlü olursun, eğer günahta anarsan umuttur ki Tanrı'yı andığın için o günahtan bağışlanasın. Öyleyse her an Tanrı'yı ana dur ve bağışlanmayı dileye dur.

Sonra her an ecelini yakın bilip ölümden korka dur, tâ ki ağır günah yükler boynundayken sen de terzi gibi gafillikle ecel bardağına düşmeyesin.

Ondan sonra, oturup kalkman daima gençlerle olmasın, yaşlılarla da oturmak gerek, yani bir sohbette, arkadaşların daima gençler olmasın, çok yaşlı pirler de birlikte otursunlar; çünkü gençlikte kişi salt içkisiz sarhoştur. Ne zaman ki bir sohbette yaşlılar da olsa, gençler gençlik sarhoşluğuyla bir muhal söz, yani akıldan uzak bir söz söyleseler, yaşlılar uyarırlar

ya da gençler kendilerinin ayıp sanmadıkları ayıplı bir iş işleseler, yaşlılar bilirler ki ayıptır, yapmaya komazlar; çünkü gençler ne kadar şey bilirlerse yaşlılar daha çoğunu bilirler. Gençlerde kendilerinin bilgisini yaşlıların bilgisinden yeğ sayma alışkanlıkları vardır. Onlar her an yaşlıları şakaya getirip onların sözlerini alaya alırlar. Çünkü gençler kendi bilgilerini herkesin bilgisinden üstün sanırlar. İmdi sakın ey oğul, sen, kendini böyle sanan gençlerden olma, yaşlılara çok hürmet et ve onlarla konuşurken başıboş sözler söyleme, yani kolayına nasıl gelirse öyle konuşma, yaşlılar bir söz söylerlerse hemen cevap verme, ne denli düşünürsen onların sözüne bundan iyi cevap olmaz. Bundan iyisi yoktur ki cevabını yine siz buyurun (söyleyin) diyesin ve susasın, çünkü yaşlıların sözünün cevabı onları dinleyip susmaktır. Yoksa (onların vereceği) cevaptan utanılacak bir duruma düşersin. Nitekim meselde gelmiştir:

Hikâye: Şöyle rivayet ederler ki bir şehirde bir pir vardı, yüz yaşında idi, boynu bir tarafa eğilmişti ve beli bükülmüştü. Bir gün bu eğri büğrü kocacık bükülüp giderdi. Bir genç latife olarak bu kocaya dedi ki,

— Baba, bu taşıdığın yayı kaça aldın, haber ver, ben de alayım.

Yani belinin büküklüğünü ima yoluyla anlatır. Pir hemen cevapladı.

— Ey yiğit, eğer ömrün uzun olursa zaman bu yayı sana bedava verir, hernekadar bu yay sana lâyık olmasa da.

O genç utandı ve bu söz yadigâr kaldı.

İmdi bilmek gerek ki yaşlıların marifeti kuşkusuz gençlerin marifetinden fazladır. Ama bu dediğim o yaşlılardır ki sakallarını ulular sohbetinde ağartmış olsunlar, kolaylıkla büyütmüş olmasınlar, çünkü gelişigüzel yetişmiş yaşlıdan, ulular sohbetini dinlemiş toy oğlancığın marifeti yeğdir.

İmdi ey oğul gençliği gelişigüzel geçirme, tâ ki yaşlılıkta bilgisiz kalmayasın, çünkü marifetli gençler pir sıfatlıdır, marifetsiz kocalar çocuk sıfatlıdır. Öyleyse pir sıfatlı gençler çocuk sıfatlı kocalardan yeğ olur. O halde gençlikte yaşlılarla öykün, tâ ki yaşlılıkta gençlerden utanmayasın.

Ondan sonra ey oğul, ne zaman ki gençlik çağı geçip kocalık çağı gelse artık gençlikteki dinçliği gözleme, yani gençliğinde olduğu gibi terütaze yürüyüp zevk ve şehvet gözleme. Çünkü yaşlılar yiğitlenip terütaze yürüyüp zevk ve şehvet gözleyince halk arasında tez rezil olurlar. Öyleyse kişi, gerek ki yerini gözleye. Yani gençlikte genç olsun, kocalıkta gençlik menzilinden göçsün, yoksa hali geminin üstüne saray yapan o adama benzeyecektir.

Hikâye: Şöyle getirmişlerdir ki bir yoksul göçebe Türkün iki oğlu vardı, ataları anaları öldü, bu iki oğlan öksüz kaldılar, Türklükte (göçebelikte) durmadılar, şehire indiler. Bir gün şehirde gezerken bir viranede mal buldular, üleştiler. O şehir, deniz kıyısında idi. Büyüğü deniz ticaretine heves etti, bir gemi düzdü, sefere çıktı. Seferden dönüşünde kardeşini görmeğe geldi. Gördü ki küçük kardeşi de bir büyük bezirgân olmuş, şehirde güzel saraylar yaptırmış. Büyük olan kendi kendine söylendi, dedi ki,

— Kardeşim iyi evler yaptırmış, ancak sefere çıksa vardığı yerde bunun gibi sarayı olduğunu kim bilebilir? Ben geminin üstüne bundan daha iyisini yaptırayım ki nereye varsam böyle bir sarayım olduğunu görsünler, dedi.

Geminin üstüne bir saray yapmalarını buyurdu. Ama bilmez ki gemi bunun gibi yükü taşımaz. Yaptırdı ve hemen denize açıldı, azıcık yer gitmeden gemi battı, içindekiyle birlikte. İmdi koca, yiğitlikteki zevki gözlerse melânetlik denizinde tez batar.

İmdi gençken gençtin, ne zaman ki yaşlandın yaşlıya yakışır biçimde ömür sür. Şiir:

Bir pir meğer ki bir cevane
Canının içinde mihribane
Dedi yanıma gel ey dil-ârâm
Tâ can tuta vaslın ile ârâm

Dedi koca ölüme yavuksun
Yok ıssılığın iğen sovuksun
Yiğit yiğit ile bir olurlar
Cinsin gözetir çü pir olurlar

İmdi nasıl ki gençlik çağında yaşlılık gözlenmezse, yaşlılık çağında da gerek ki gençlik gözlenmesin, çünkü gençlik gözleyen koca düşman ardını kovalarken sanki hiç düşmandan kaçan biri değilmiş gibi giden kaçağa benzer, hiç akıllı olan böyle yapar mı? Şiir:

Kendüzünü yiğit bilicek salhurde pir
Benzer ana ki kaçarken çaldıra nefir

İmdi sakın yaşlılıkta mundar huylu olma, çünkü özensiz yaşlıdan geçimsiz avrat geçdir. Ey oğul, çok

sakın özensiz yaşayışlı pirlerden ve yaşlılıkta ulu Tanrı'yı daha çok tanı gençliktekinden; çünkü yiğitlikte umudu var kişinin ki yaşlı olur, ama pirin umudu ölümdür. Çünkü tahıl yeşerince umuttur ki olgunlaşır, olgunlaşınca da eğer biçmezlerse kendi kendine dökülür; yemiş de olgunlaşınca eğer toplamazlarsa güzün ne yemiş kalır ne yaprağı. İmdi ey oğul ulu Tanrı'dan dilerim ki benim gençlikten ve kocalıktan ettiğim bu şikâyeti sen de erkek çocuklarına edesin. Beyit:

Ayıplaman beni ger pirlikten ağlarsam
Belâdır kocalık pes belâdan ağlarsam

Ondan sonra ey oğul, yaşlandığında bir yerde yerleşmeye çalış, çünkü pirlikte sefer etmek akıllıların işi değildir, hele yoksul olursa. Çünkü kocalık bir düşman, yoksulluk bir düşman, bu iki düşmanla yola çıkmak akıllıca bir iş değildir Ama eğer zorunlu olarak yola çıkmak gerekirse, çaresiz olunca çık, eğer ulu Tanrı o seferde sana yardım ederse ve nimet eline girerse, evine dönmeyi arzu etme ki bir evden ötürü yine yolculuk zahmetini çekmeyesin. Çünkü kişinin geçimine sebep nerede iyiyse evi orada yaraşır her nerede ki hoşluğu fazladır, kişinin durağı orada en iyisidir. Orada doğdum, orada yaşlandım demek olmaz, gerçi vatan ikinci anadır, derler, çünkü anasını sevmek nasıl imandan ise vatanını sevmek de öyledir, ama sen onunla uğraşma çünkü vatanı sevmek imandandır dediler, içinde aç müflis oturmak imandandır demediler. Öyleyse işin nerede gelişmişse orayı vatan edin. Çünkü demişlerdir ki, kazancı nerede ise o yerde olmak bahtlılık nişanıdır, bahtsızlar nişanı da odur ki

aç ve dinç otursun, kıtlık çeksin, bu vatanımdır, terketmem desin. Bu eblehliktir. Görmez misin Resul Hazret-i aleyhisselâm Mekke'de doğdu, işi Medine'de düzene girdiği için artık Medine'den ayrılmadı. Şimdi sen de yararlı bir yer bulunca oradan ayrılmamaya çalış, orada ayak direyesin, sakın filan yerde yarar daha çoktur deyip başıboş varmayasın, burada olan zararı orada kötü kılarsın ve orada daha zararlı olursun. Çünkü demişlerdir ki, bir iyi yeri bırakıp daha iyisini bulayım deme, bu hayal ile onu bulamazsın ve olanı da elden çıkarırsın.

İmdi ey ciğerköşem, ömrün ki geçer, düzensiz geçmesin, eğer dosta ve düşmana iyi görünmek istiyorsan. Ama eğer ömrünü boş yere geçirirsen, avamdan sayılırsın. Öyleyse kendi işinin düzenini iyi koru.

Onuncu Bölüm

YEMEK TERBİYESİNİ, TÖRENİNİ VE ERKÂNINI BİLDİRİR

Bilmiş ol ey oğul, âlem halkı iki cinstir: Biri seçkinler ve biri avam. Ama bütün külfetler seçkinler üzerindedir, çünkü avamın işlerinde hiç terbiye, yani düzen yoktur, şöyle ki bir işi olsa o işini işlemek için belli bir zamanı yoktur. Ama seçkinler akıllı olanlardır, gece ve gündüz ki yirmi dört saattir, bölmüşlerdir, her saatte ne işleyeceklerini bilirler, (yapacakları) iki iş midir, yoksa bir midir, birbirinden farklı olur, her bir iş ayrı ayrı seçilir, birbirine karışmaz. Kulları da bunlara ne zaman ne türlü kulluk edeceklerini bilirler, böylece onların da ne iş yapacakları belirmiş olur.

Ama bütün işlerin safası yemekledir. İmdi yemek yemekte de ulular bir düzen koymuşlardır, şöyle ki: Seçkinler ve avam üç kısımdır. Bir kısmı pazar ehli, alıcı ve satıcı, rençber (olan) kavimdir, bunların çoğunlukla âdetleri şudur ki, akşamdan sonra yerler. Bunun gibi yemek zararlıdır, çünkü yerler, daha hazmetmeden yatarlar.

Ondan sonra bir kısmı da sipahilerdir. Bunların âdetleri şudur ki, ne zaman ellerine yemek geçerse o

zaman yerler, çünkü bunlarda başkalarının eline görümlüdürler. Öyleyse o umdukları yerden ne zaman ellerine geçerseo zaman yerler. B ö y l e olunca, bu âdet hayvanların âdetidir, hayvan da arpayı ve samanı ne vakit bulursa o vakit yer ve bulamadığı vakit de katlanır.

Ama seçkinler yemeği gecede ve gündüzde bir kez yerler, çünkü kendini sakınanların yolu budur, ama böyle yemek de bedeni zayıflatır ve kuvveti eksiltir.

Ey oğul benim katımda sevap odur ki sabayleyin safrabastırmalık biraz yemek yesinler, sonra kendi işleriyle uğraşsınlar, öğle yaklaşınca yine ne gerekiyorsa yesinler, bu, tâ ikindi geçinceye kadar hazmolur. Ondan sonra yiyecek yesinler, tâ ki yatacak zamana kadar sinsin. Akıl ve hikmet için bu daha iyidir.

Sonra ey oğul, yemek vaktinde seninle birlikte yiyecek kişiler hazır olmadıkça yemek getirme; senin katına yemek yemek için toplandıklarında, sana vaciptir, yemeği yavaş yavaş yiyesin, tez tez yemeyesin. Önüne bak, yemek yerken kimse ile konuşma, İslâmın şartı budur. Başını da öne eğ, kimsenin yüzüne bakma ve kimsenin lokmasını gözleme, çünkü lokma gözetlemek çok ayıptır. Buna münasip,

Hikâye: Şöyle getirmişler; Sahip Kâfi derler bir bey vardı, bir gün nedimleri ve yazıcılarıyla oturmuş yemek yiyordu, bir kişinin kaşığında bir kıl gördü, dedi ki,

— O kılı lokmandan gider.

O kişi elindeki lokmayı bıraktı ve kalkıp gitti. Oturanlar şaşırdılar, sahip o kişiyi geri getirtti.

— Niçin kalkıp gittin? diye sordu. O kişi dedi ki,

— Ben lokmadaki kılı gören kişinin yemeğini niçin yiyeyim.

Bunun üzerine Sahib'in yüzü kızardı.

İmdi ey oğul, yemekte kendinle meşgul ol, amcatına biri gelmişse önce onunla özürleş, sonra buyur ki yemek gelsin. Ama yemeğin ortaya çıkarılmasında uluların iki âdeti vardır: Birisi budur ki önce kendisinin aşı gelsin, biri de budur ki kişinin önce gelen aşını yemesi gerek. Bu âdet ötekinden yeğdir, çünkü bu cömertlik göreneğidir. Kısaca bir çeşit yemek önüne gelince, tezcek bu yemeği götürün başkasını getirin deme, hayli eğlensin o yemek önünde, sonra bir çeşit daha getirsinler. Çünkü herkesin iştahı bir olmaz, olur ki kişi vardır o sonra gelen yemeği sevmez, şu halde isteğiyle olunca herkes nasibini almış olur. Ayrıca kişi vardır tez yer, kişi vardır keyfince yer, öyleyse yiyeceği ne denli geç kaldırırlarsa o denli iyidir, tez yiyen ve geç yiyen hep doyar.

Sonra senin önünde bir yemek olsa, ayrı oturan toplulukta olmasa onlara da önündekinden nasip ver, tâ ki gözleri o yemekte olmasın.

Yemek yenirken de yüzünü ekşitme, sofracıyla savaşma, o yemek iyi bu yemek kötü deme. Bu söz bir bölümde daha gelecektir.

İmdi, ne zaman ki yemek terbiyesini öğrendin, şarap içmek terbiyesini de öğrenmek gerek. Çünkü ulular şarap içmek için de bir töre koymuşlardır.

On Birinci Bölüm

ŞARAP İÇMENİN TERBİYESİNİ VE YOLUNU BİLDİRİR

İmdi bilmiş ol ey oğul, şarap konusunda ne iç diyebilirim ve ne içme diyebilirim. Çünkü gençler kimsenin sözüyle iş görmezler ve başkasının sözüyle yiğitlik fiilinden vazgeçmezler. Çünkü bana da gençken çok söylerlerdi, ben de kabul etmezdim. Elli yaşımdan sonra ulu Tanrı inayet eyledi, bana yardım etti ve tövbeyi lâyık gördü.

Ama eğer içmezsen iki cihanın faydası senin olur ve ulu Tanrı da senden hoşnut olur, hem halk arasında kınanmazsın, akılsızların yaptığı gibi olmayacak hareketlerde bulunmazsın, malın da telef olmaz. Öyleyse bu mânâ ile, yani dediklerimden ötürü eğer içmezsen doğru olur, benim yanımda da çok sevgili olursun.

Velâkin ey oğul, bilirim ki gençsin ve bilirim ki şarap yoldaşları seni içmemeye komazlar. Onun için demişlerdir ki, yalnızlık yeğdir, kötü işe kılavuzlayan yoldantan ise. İmdi, eğer içersen, hiç olmazsa tövbeyi gönlünden giderme, her an günahını anıp ulu Tanrı'dan tövbe ve yardım isteye dur ve her an işlediğin günahlardan pişman ola dur. Çünkü sen bunları gözle-

yince, kuşkusuz ulu Tanrı fazlından ve kereminden sana tövbeyi lâyık görür.

Ama ne zaman ki içersin, hiç olmazsa yemek yedikten sonra tezcek şarap içme, tâ ki üç kez susuzluğun kansın, yani susuzluğa bir kez sabreyle, ne su iç ve ne şarap, sonunda susuzluğun geçsin. Bir daha susayasın, yine sabreyle, o susuzluk da geçinceye kadar. Üçüncü kez susadığında içersen şarabı o vakit iç, çünkü yediğin yiyecek o vakit sindirilmiştir. Öyleyse yiyecek sindirilmeden ne su içmek gerek, ne de şerbet ve ne şarap. Eğer susadıysan, hiç değilse yiyecekten sonra iki saat geçsin, sonra iç, tâ ki tabiatın yiyecekten behre almış olsun, yani yiyeceğin kuvveti vücuda sinmiş olsun.

Ey ciğerköşem, şarap içersen ikindiden sonra iç, sen sarhoş oluncaya kadar akşam olmuş olur, halk seni sarhoş olarak görmez. Öyleyse akşama kaldığın için ayıbın örtülmüş olur.

Sonra şarap içerken nukulcü olma, yani çerez yiyici olma, çünkü şarap arasında çok çerez yemek iyi değildir, ulular bu işi beğenmezler, hem demişlerdir ki, şarap içerken çerezi çok yemek mideye ağırlıktır.

Sonra şarabı sahralarda veya bağlar arasında içmeye az git. Eğer buna benzer yerde şarap içmeyi seversen, bari sarhoş oluncaya dek içme, tâ ki evine gelinceye kadar rezil olmayasın. İmdi eğer sarhoş oluncaya kadar içeceksen evinde iç, çünkü kişi ne yaparsa damı altında, otağı altında yaptığı yeğdir, gök altında yapmaktan ise, yani yeşil ağaç yaprağının altında yapmaktansa. Çünkü ev gölgesi insana setirpuştur, yani

örtüdür, ağaç gövdesi insanı dört yanından rezil eder. Hem bir kişi dört duvarlı evceğizinin içinde, bir padişaha benzer mülkü içinde; ama yazıda bir kişi yurdundan uzak düşmüş garibe benzer. Kişi gurbette ne denli bolluk içinde zengin olsa da vatanındaki gibi olmaz yani yazıdaki şarap sohbeti namuslu kişiler için ev içindeki gibi olmaz.

Sonra, meclisten yani şarap sohbetinden kalkınca öyle kalk ki iki üç kadeh daha içmeye mecalin olsun, değil bir kadeh daha içmeye mecalin olmaması. Sakın tokluk lokmasından ve sarhoşluk kadehinden. Çünkü tokluk ve sarhoşluk yemekten ve şaraptan değil, ama kişi normal bir iştahtan sonra bir iki lokma fazla yerse tok olur ve mide ağırlaşır ve bir iki kadeh fazla içerse sarhoş olur. Öyleyse sonraki lokmayı yeme, tok olup sonra ağırlaşmayasın ve şarap içiyorsan sonraki kadehi içme, sarhoş olup sonra kınanmayasın, yani ne çok tok ol ve ne çok sarhoş, tâ ki ikisinin de zahmetinden uzak olasın.

Hele oğul, hiç olmazsa sarhoş oluncaya dek içmemeye çalış, çünkü sarhoş oluncaya kadar içmenin iki türlü sonucu vardır: Birisi delilik ve birisi sayrılık. Çünkü mademki sarhoştur, son derece delidir ki yarı deli; ne zaman ki mahmurdur, son derece sayrıdır ki yarı sayrı. Öyleyse akıllı kişi niçin meşgul olsun bir nesneyle ki sonu delilik ola ya da sayrılık.

Ey oğul, hele sorhoş oluncaya kadar içersen, hiç olmazsa sabuhi etme, yani gece sarhoş olup yatıp sabahleyin daha şarap buharı başında iken şarap içme. Eğer rastlayıp da içersen bari arada bir iç, çünkü sabah içki içmek akıllılar katında beğenilmiş bir iş de-

ğildir. Her şeyden önce sabah içmenin kötülüklerinden birisi budur ki sabah namazı geçer, yani kazaya kalır; biri de bu ki, geceki sarhoşluğun buharı henüz dimağından yok olmadan sabah içtiğin şarabın buharıyla karışır. Öyleyse bu iki buhar birbirine katılınca ikisinden malihulya (melankoli) doğar, o da deliliğin bir cinsidir. O halde bir bozucudan iki bozucunun fesadı daha fazladır. İmdi bir dimağda bir bozucu vardı, yani geceki buhar, ona bir bozucu daha ulaştı, yani sabah içtiğin şarabın buharı. Öyleyse bunun gibi iki bozucu bir araya gelirse kavgadan başka bir sonucu olur mu? Ko imdi bunu, ulu Tanrı geceyi rahat için yarattı. Vakit ki başkaları rahat olup uyusun, sen şarap içitiğin için uyanık olasın; başkalarının uyandığı vakitte de senin uyuman gerek idi, şarap içtin, yine uykunu almadın, gerçekten bu kez zahmet üçe çıktı. İkisi şarap sorhoşluğu ve biri uyku mahmurluğu, Neuzübillah, ertesi gün görürsün ki baş ağırlaşmış, göz kapakları şişmiş, gövde titrer, beyin zonk zonk eder, hem deli oldu, hem hasta ve hem yorgun. Ko ne belâ imiş o sabah içkişi dedikleri, şükür ki vaki olmadı Mercimek'e. Ey oğul bilmiş ol ki, sabah içmek az olursa orada kavga ve gürültü olmaz. Hele sonra pişman olacağın bir kötü iş olmayınca olmaz. Ama arada bir özür için sabah şarabı içmek uygundur, velâkin bunu âdet edinmek doğru değildir.

Ondan sonra ey oğul, eğer bekri olursan, yani şarap içmeğe düşkün olursan, bari Cuma gecesi içmemeyi âdet edin; gerçi öteki geceler de haramdır, ama Cuma gecesi hürmetli gecedir, insanların bir araya toplandıkları Cuma namazından ötürü. Üstelik bunun gibi topluluğa mahmur gitmek sana yakışmaz, yani Cuma namazını daha ayılmadan kılmak doğru değildir.

Sen o bir gecenin hürmetini saklayıp içmediğin için öteki gecelerde içtiğinin aybı örtülür, halkın gönlüne hoş gelir ve avamın dili bağlanır. O aziz günün gecesine hürmet etmenin sevabı öteki dünyada sana karşı gelir, hem de o günde ve gecede şaraba ve meclis masrafına gidecek mal sana kâr olarak kalır; çünkü bir yılda kırksekiz Cuma olur, kırk sekiz gecenin masrafı yanına kalır. Bir de bu ki, gözün, gönlün, aklın, tenin ve canın altı günlük içki zahmetinden rahat olur. Çünkü bu saydıklarım şarap buharından ötürü zahmette iken o gün içmediğin için rahat olurlar. Öyleyse bedende sağlık ve malda bolluk, yani fayda; öteki dünyada sevap bu dünyada iyi ad ve avamın dilinin bağlanması bu bir gecede şarap içmeyi bırakmakla elde edilir. Bir gece ki o gecede şarap içmemekle bu kadar yarar elde edilsin, onun gibi gecede şarap içmemeyi âdet edinmek yahşi âdettir ve gayet beğenilmiştir. Umuttur ki bari Cuma gecesinde şarap içmeyi âdet edinmeyesin, inşaallahü taâlâ.

On İkinci Bölüm

KONUK GELİNCE NASIL AĞIRLAMAK GEREK YA DA KONUKLUĞA VARMANIN EDEBİNİ BEYAN EDER

Ey oğul şöyle bilmiş ol ki, eğer halkı konuklamak istersen her gün konuklama, hele yabancı kişileri. Çünkü her gün konuklayınca konukluk hakkını yerine getiremezsin, halk çoktur, her gün konuklamak istiyorsan, üç günde bir konukla. Çünkü üç günde dökülecek yemeği bir günde dökersen, hem nimetin bol görünür, hem de kıskançlar bu nimetin bolluğunu görünce ayıplamak için sana dil uzatamazlar, konuk ağırlaman da son derece (eşsiz) görünür, ayıplayan diller bağlanır.

Konuklar evine geldiğinde her birinin önünce yürü, her birine alçakgönüllülük göster, ağırla. Her birine mertebesine göre yer göster, ağırla, gönül al, çünkü dil konukluğu yeğdir, türlü türlü nimetten ise. Nitekim Ebu Şekûr Belhî der ki,

(Türkçe çevirisi)

Konuğun gerçi düşman ola ya dost
Hele eyiliğini eder derhost (derhâst)
Çün konuktur, gerekturur naçar
Dil ü caniyle edesin timar

İmdi ne zaman ki konuklar geçtiler oturdular, eğer yemiş zamanı ise önlerine önce sucuk, yemiş getir, tâ ki yesinler; sonra o yemiş halledilinceye kadar onları söze tut ve sonra yemeğini dök önlerine yesinler ama sen oturma, konuklar sana otur deyinceye kadar. Ama bir kez demekle oturma, de ki «benimle ilgilenmeyin, kulluğum vardır». Eğer ikinci kez yine zorlarlarsa sen de onlarla otur, yemek ardınca ol. Yalnız konuğun çok büyük bir kişi olursa, senin oturman uygun değildir.

Ondan sonra konuktan özür dileme, özür dilemek pazar halkının işidir, yani konuğa deme ki «ey filân nasıl yiyorsun (böyle), iyice ye, utanma, allahaşkına kerem eyleyin, gerçi size lâyık hizmet edemedik ama bizim hatırımız için koman, hem biz de özür dileriz, filân, filân». Bu özürlerin hepsi ayıptır, ululların sözü değildir, nimetini arzeylemektir. Ama özür dilemek arada bir konuk ağırlayan kişinin işidir. İnsan olan bu gibi sözden, yani özürlü sözden çok utanır, yiyecek bile yiyemez olur, sofrandan yarı tok yarı aç kalkar, madem ki konuğun aç kalır öyleyse özre önem verme.

Ondan sonra şöyle bilmiş ol ey oğul, bizim ülkemizde —Gilân mülküdür— bir hoş âdet vardır, gayet hoştur ve o âdet budur ki, ne zaman konuk gelse önüne yiyecek korlar, bir iki bardak suyu da ortaya bırakırlar, kendileri giderler, görünmez olurlar. Yalnız birisi durur, konukların önündeki çanak boşalırsa gelip bir türlüsünü daha koymak için. Belki bu bile uzakça durur, yani sofra sahibinden konuklar utanmasınlar, gereğince yesinler diye. Ne zaman ki yemek yenir, konukluk sahibi gelir ve bunların daha ne eksiği varsa görür. Hem Arapta bir âdet de budur ki yemekten

sonra ellerini gül suyuyla ve kokusu güzel çiçek sularıyla yıkarlar. Ama gelen o konukların hizmetkârlarını da yalnışı ağırlamak gerektir, tâ ki şerefin yerinde olsun.

Eğer bu konuklara şarap meclisi kurarsan şarabı bol getir, parti parti getirme, çerezi ortaya çok dök, güzel sesli çalgıcılar da hazır olsunlar, çünkü çalgıcısız şarap sohbetinin safası olmaz. Sonra şarabın iyisini getir ki şarap kötü olunca ne denli yemek getirirsen getir, kötü şarap yüzünden kötü görünür. Ama şarap iyi olunca, yemeğin ne denli kötü olursa olsun, şarabın verdiği kızışmadan iyi gözükür ve her ayıbın örtülür, biri bu. Biri de bu ki şarap içmek günahtır, mademki günaha giriyorsun bari iyisi yüzünden günaha gir, çünkü hem günaha giresin hem de kötü şarap içesin, vallahi anlamsızın anlamsızı. Mademki günah işlersin bari iyisiyle günahkâr ol ki kıyamette azap görürsen, hiç olmazsa bu dünyada zararlı olmazsın. Yani ölü için ağlama, ağlarsan gözyaşına değer olan bir ölüye ağla. İmdi bütün bu söylediklerimden sonra, konukladığın kişilere minnet yükleme, ama sen onlardan minnettar ol, şundan ötürü ki ulu Tanrı nimetini birkaç kişinin kursağına lâyık gördü.

Hikâyet: İşittim ki Haccac halife iken bir yazıcısı vardı, adına Mualla ibni Mukle derlerdi, bu ibni Mukle Basra'yı yerdi. Ama işinden hasıl olan malı Haccac'a gönderirdi. Bir gün, Nasr ibn Mansuri't-Temimî derlerdi Basra'da bir zengin vardı, ibni Mukle'nin katına geldi ve Basra'nın ameldarlığını aldı ve yine Basra'ya döndü. Yıl tamam olunca ibn Mukle, Nasr'ı Basra'dan çağırttı, hesabını aldı, üzerine de bin altın ekledi. İbni Mukle dedi ki,

— Tez ver, halife malıdır, yoksa zindana gir. Nasr,

— Akçam yok değil, vermem de demiyorum, varlığım Basra'dadır, bana bir ay mehil ver, getireyim, dedi. İbni Mukle,

— Seni koyuvermem, halifeden korkarım, ama sana yanımda bir ev vereyim, bir ay bende konuk ol, akçe gelinceye kadar, dedi. Nasr bunu yerinde buldu, onun yanında kaldı. Rastlantı bu ya, ramazan ayının öncesiydi. İbni Mukle dedi ki,

— Söyleyin Nasr'a, gelsin, gece orucunu bizimle açsın.

İmdi Nasr her gece orucunu ibni Mukle ile açardı, tâ o güne kadar ki bayram oldu, birkaç gün daha geçti. Bir gün ibni Mukle, Nasr'a adam gönderdi, «daha altını vermez misin, vâdesi bunca gün geçti, mal halifeye ulaşmadı, geç kaldı» diye. Nasr,

— Ben malı ödedim, iki kez mi alır, dedi. Gönderilen kişi geldi, bu sözü ibni Mukle'ye söyledi. İbni Mukle,

— O mal bana ulaşacaktı, o kime verdi, diye sordu. Nasr,

— Ben kendisine verdim, dedi. Geldi o kişi ibni Mukle'ye, «size vermiş malı» diye haber getirdi. İbni Mukle, Nasr'ı inkâr ediyor sandı, çok kızdı, tez onu çağırttı. Gelince dedi ki,

— O meblağı verdim demişsin, kime verdin? Nasr,

— Size verdim, dedi. İbni Mukle,

— Ne zaman verdin? dedi. Nasr,

— Altın vermedim, ama tamam bir ay konuğun oldum ve nimetinle karnımı doyurdum, orucumu ekmeğinle açtım. İmdi konuk olduğumun hakkı bu mu-

dur ki daha benden nesne istersin, yemeğini bana bedava mı yedirdin? Dişimin kirası hani? dedi.

İbni Mukle bu sözü işitince güldü ve dedi ki,

— Al senedini ve sağlıkla evceğizine git, dişinin kirasına saydım, o malı halifeye ben ödeyim. O da (yola) revan olup gitti. Konukluğunun hürmetine takazadan kurtuldu. İmdi ey oğul konuktan sen minnettar ol. (İbni Mukle) bunca meblağı konuk olduğu için (onun) dişinin kirasına bağışladı ve ancak minnettar oldu.

Ondan sonra konuğa karşı açık yüzlü ol ekşi yüzlü olma. Şarap içerken de konuktan önce sarhoş olma, şarabı az iç ve konuklarının yarı sarhoş olduklarını görünce, onları hoşnut etmeye çalış ve her birini lütuf ile an; dolular iç ve içir, gücün yettiğince bahşişler ver ve daima açık kaşlı ve güleç yüzlü ol. Ama boş yere gülücü olma, yani yok yere gülme, yok yere gülmek deliliktendir ve edep değildir; nitekim az gülmeklik akıllıktandır ve edeptendir.

Sonra konuğun sarhoş olsa, gitmek istese, bir iki kez yalvar, iltifat et, gitmeye bırakma. Üçüncüde gitmek isterse hemen iyilikle onu gönder, gitsin ki iki yönden hürmet yerine gelsin.

Bundan başka, konuklar evdeyken hizmetkârların kötü bir iş yaparlarsa onlara kızma, konukların yanında onlara kızıp yüzünü ekşitme, öfkeli olma, tâ ki konuklarının gönlü sohbetinden müteneffir olmasın, yani gönülleri ürkmesin. Eğer senin beğenmeyeceğin bir iş yaparlarsa, o işi ikici kez işleyin diye buyurma, sabret.

Sonra, eğer konuğun kötü bir hareket yaparsa ve kötü bir söz söylerse, onu yüzleme. Onu nükteyle kar

şıla, hürmetini sakla ve yücelt. Çünkü konuklara (karşı) çok hürmetli olmak ve (onları) muhterem tutmak gerektir.

Hikâye: Mutasım halife iken ölümü haketmiş bir suçluyu getirdiler onun katına. Halife, o suçluyu öldürün diye buyurdu, hemen cellatlar suçluyu halifenin önünde çökertip boynunu vurmak için öne çıktılar. *Bu miskin suçlu bağırdı, dedi ki,*

— Ya Tanrı'nın halifesi, Allah ve Resul hakkı için, önce bana bir içimlik su getirsinler, içeyim. Sonra öldürürlerse (öldürsünler) ferman senindir

Halife suçlunun verdiği anddan dolayı aciz kalıp buyurdu, evinden bir bardak su getirdiler. Suçlu suyu içti ve döndü, Arap töresince dedi ki,

— Ey müminlerin emiri Tanrı senin hayrını arttırsın, konuğunum beni bir içim suyla konukladın, imdi senin gibi müminler beyinin konuğunu öldürmesi reva ise buyur öldür, yoksa bağışla, tövbe edeyim, bunun gibi iş yapmayım.

Mutasım bu sözü işitince,

— Konuk hakkı ulu haktır ve ulu hürmelidir, o hürmete seni azat ettim ve suçunu bağışladım. Ama sen de *tövbe et, artık buna benzer kötü iş işleme, dedi.*

İmdi konuğun hakkını iyi korumayı bilmek gerek, ama her konuğun değil. Buna benzer ağırlıkla ağırlanmaya değer olan konuğu ağırlamak gerek. Yok öyle her bir ahmağı evine iletesin ve ağırlayasın konuktur diye, lânet onun gibi konuğa, senin ekmeğini

yesin ve köşe bucağını gözlesin. Ancak konuk olmak ve konuk edinecek kişi nasıldır söyleyivereyim, tâ ki bilesin.

Fasıl: Şöyle bilmiş ol ey oğul, eğer seni konukluğa çağırırlarsa olur olmaz kişinin evine gitme, ululuğa ve haşmete zarardır. Eğer gidersen çok aç gitme ve çok tok da gitme. Çünkü tok gidersen yiyecek yiyemezsin, ev sahibinin gönlü incinir, yemeğimi beğenmedi diye: eğer aç gidersen çok yersin, bu da çirkindir, kişiliksiz biri görürse açlıktan mı çıkmış, der. Öyleyse ortası hoştur.

Sonra gittiğin yerde öyle bir yere otur ki sana lâyık olsun. Çünkü kalk burdan, oraya otur demek kişi olana ölümden beterdir.

Ondan sonra, yemekte ve içmekte olur olmaz yere hükmetme, hele konuk sahibinin hizmetkârlarına deme: «O yemeği burada bırak ve o çanağı oraya ilet» diye; çünkü bu, ben bu evdenim demek olur. Böyle bir şey demek iyi değildir, bil ki fodulluktur. Yemekteki halka sen öteye uzan, sen beriye uzan deme. Kendi kuluna artık yemek götürme ve yiyecek verme. demişlerdir ki, ez-zelletü zilletün, yani artık yemek götürmek horluktur, yani evimde nesne yoktur, iletirim ki yiyeyim, demek olur. Öyleyse artık yemek götürtmek ulular için çok kötüdür.

Eğer şarap sohbetine oturursan mest ve harap oluncaya kadar oturma, öyle kalk ki evine giderken yolda sarhoşluk eseri belirmesin. Eğer sarhoş olursan, öyle sarhoş ol ki, yüzün insanlıktan çıkmasın. Çünkü kimi kişi öyle sarhoş olur ki yüzü insan yüzünden çıkar, domuz yüzünden beter olur. İmdi bunun gibi sarhoşluktan sakın.

Eğer bir kadeh şarap içmiş olsan da, hizmetkârların yüz günah işleseler onları edeplemek için bir şey söyleme. Döğmeyi ve söğmeyi hak etse de döğme ve söğme. Çünkü öyle bir zamanda, «kulları kötülük etmiş, edepler», demezler, «şarap içmiş, patırdı eder» derler. İmdi her ne yaparsan, şarap içmeden yap, tâ ki iyi eder, desinler, patırtı eder demesinler; ayıkken ne yaparsan kimse bir şey demez ama iki kadeh şarap içince ne yaparsan patırtıdır derler. Çünkü içki çekicinin her bir hareketine arbededir, derler. Nitekim demişlerdir, el-cününu fünun, yani delilik türlü türlü olur. Sarhoşluk deliliktir ve arbedesi de türlü türlü olur, meselâ sarhoşlukta çok konuşmak arbededir; devamlı olarak birine çullanmak ve üstüne düşmek, çimdiklemek, çok gülmek, çok ağlamak, hepsi arbededir. Bunlardan sakınıp yapmamak gerek, tâ ki adına arbedeci delidir, demesinler, çünkü bunun gibi hareketler daima deliden çıkar. Ama kişinin sevdiğinden ne hareket gelirse gelsin arbede yerine sayılmaz, sevgiliden gelen sevgilidir.

Sonra eğer çalgıcı dinlersen daima şehvani dinleme, yani şehvet sebebiyle dinleme, tâ ki adın şehvetperest olmasın.

On Üçüncü Bölüm

LATİFE ETMEYİ, TAVLA VE SATRANÇ OYNAMAYI BEYAN EDER

Ey oğul, sakın kimseyle şakalaşmayasın, demişlerdir ki, el-müzahü mukaddemetü-ş-şerri, yani şaka etmek şerrin kılavuzudur, ne ederse eder, şavaş şakakadan kopar, derler. Öyleyse ne denli çaban varsa, birisiyle şakalaşmaktan sakın; eğer şakalaşırsan bari sarhoşla şakalaşma, sarhoşun şakasının şerri daha çok olur, hele ki o şaka acı acı söğmek, kötü kötü sözler söylemek olursa. İmdi sarhoşla ve ayıkla acı söğmekten şakadan ve kötü sözden sakın, hele tavla oynanıyorsa ya da satranç. Çünkü bu iki oyun sırasında insana gönül darlığı çok gelir, özellikle tavlada zar gelmezse ya da satrançta açmaza düşmüşse. O sırada mizah tehlikelidir, değme kişi kaldırmaz, öyleyse şaka etmemek gerek.

Sonra tavla ve satrancı çok oynamayı âdet edinme, eğer oynarsan arada bir oyna; onu da para ile oynama. Ama bir tavuk için, bir eğlence için ya da buna benzer bir şey için oyna ki şahane bahane olur sohbete ulaşmaya. Para ile oynama, çünkü para ile tavla ve satranç oynamak kumardır, kumarbazlıktan sakın ki düşkünlerin sanatıdır. Ne denli iyi oyuncu olsan da kumarbazlıkla ünlenmiş kişilerle oynama, para ile oynamasan bile seni kumarbaz sanırlar. Öyleyse sakın, yoksa sen de kumarbazlıkla ünlenirsin.

Ondan sonra senden ulu kişi ile tavla ya da satranç oynarsan edep odur ki zarları önce o atsın, satranç ise önce o oynasın. Ama ey oğul esriklerle, kişilik bilmez olanlarla, yüzsüzlerle ve ağır canlı heriflerle oynama. tâ ki oyunu savaşa ve kavgaya döndürmeyesin, ortada cenk ve kargaşalık kopmasın. Sonra zar yüzünden karşındakiyle savaşma, zar için and içme, sen filân zarı attın diye. Gerçek olsa bile, halk yalan mı diye kuşkuya düser, tavla ve zar nedir ki onun için yalan ya da gerçek and içsinler, bundan da gürültü kopsun.

Sonra sakın halk ile şakalaşma, eğer şakalaşırsan kabaca şaka etme, ne denli kötülük ve arbede varsa çirkin şakadan kopar. Ama iyi şakalar yaparsan yap, iyi şaka yapmak ne ayıptır ve ne günahtır. Çünkü Resul şaka yapardı ve bütün şakalarından bir ünlüsü budur ki rivayetlerde gelmiştir.

Ayişe anamızın (R.A.) evinde bir karıcık otururdu. Bir gün bu karıcık dedi ki,

— Ya Resulallah, bu benim yüzüm cennet ehlinin yüzü müdür, yoksa cehennem ehlinin yüzü müdür? Resul,

— İnne'l-acayize lâ tedhulü'l-cennete, yani karılar uçmağa girmezler demek olur. Resul aleyhisselâm hem şaka etti hem de doğruyu söyledi. Zavallı karıcık çoz üzüldü ve ağladı. Resul aleyhisselâm gülümsedi ve dedi ki, «Ey karıcık üzülme, benim sözümde yalan yoktur, yaşlı ve ihtiyar cennete girmez, çünkü kıyamet günü mezardan kopanlar hep genç koparlar ve

cennete hep yiğit suretinde girerler». O karıcığın (1) gönlü hoş oldu.

İmdi şaka yapmak revadır, ama saçma sapan şaka yapma, yaparsan da senden aşağı kişilerle yapma, tâ ki hürmetin eksilmesin. Eğer şakayı terk edemiyorsan bari seninle bir olanlarla ve kafadarlarınla yap, tâ ki onların sözü sana ağır gelmesin, yani o da söğerse ayıp olmasın. Ama bayağı şakayı yapmamak daha iyidir, yaparsan temiz şakalardan yap, gerçi şimdiki halk arasında şaka herzesiz olmaz ama şakayı temiz yapmak için çalışmak gerek. Bayağı şaka insanın bütün hünerini hor eyler, çünkü kişi ne denli ağır başlı ve hünerli olursa olsun, bayağı mizahla uğraşırsa, hafif ve hürmetsiz olur. Çünkü sen ne söylersen ister istemez cevabını işitirsin, sen başkasına ne yükletirsen gözle dur ki sana da o denli yük gelecektir.

Ama şakayı savaşa döndürmeyesin, çünkü savaşmak akıllıların işi değildir, avratların ve çocukların işidir. Ama eğer rastlantı sonucu biri ile savaşırsan gücün yettiğince savaşma ve diline ne gelirse söyleme, yani sonra barışmak için de yerceğiz bırak ki utanmayasın .Sonra, savaştığım kişiyi korkuttum diye kara çalma ki, barıştıktan sonra boynuna haksızlık olarak kalmasın. Savaştığın kişinin o sırada ayıbını bulursan deme, doğru olsan da, «garezlidir, yalan söyler», derler, inanmazlar. Savaşta sakın lecuc olma, yani sert başlı serkeş olma, yumuşak ol ki inatçılık şerefsizle-

---

(1) Karıcık, yaşlı, ihtiyar kadın anlamına geliyor.

rin işidir, barıştırmaya gelince inatçılık eder, şerefsiz sanmasınlar diye. Ondan sonra savaş arasında, «ey filân, hey filân» deme, ey ve hey demek erlik derecesinden aşağı düşürür insanı.

İmdi şarap içmek, şaka yapmak ve aşıklık, hepsi gençlik işidir, ama genç de bu işleri sınırını ve ölçüsünü korumakla başa iletebilir, yoksa tez rezil olur. Eğer rezillikten uzak olmak istersen işlediğin her işi akıl ile işlemek gerek, tâ ki selâmet olursun.

İmdi içmekte ve şaka babında bu kadar söyledik, bundan sonra aşk yönünden de birkaç söz vasiyet edelim, ama bilmem sen vasiyetimi yerine getirir misin, yoksa getirmez misin?

On Dördüncü Bölüm

ÂŞIKLARIN KEYFİYETİNİ BEYAN EDER

Ey oğul, âşık olmamaya çalış, eğer ansızın âşık olursan bari gönlüne uyma, yani gönlün sana diyecektir ki «Beni hayal ile gönder varayım sevgiliyi göreyim», sen ona uyma ve onu o yola gönderici olma. Çünkü gönlü aşka gönderince, kişi kendi de ona uymuş olur. Gönül şehvetine uymak akıllı kişilerin işi değildir. İmdi ne çaban varsa göster, gönlü aşka bağlamaktan sakın, âşıklık hiç bir belâya benzemeyen belâlı bir iştir; meselâ bir yıllık kavuşma rahatı bir günlük ayrılık sızısının zahmetini karşılamaz. Hele âşıklığın ayrılığı ve vuslat baştanbaşa dert ve mihnettir.

Gerçi âşkın derdi hoşça derttir, ama iyi olur dert değildir. Çünkü ayrılıkta isen zaten azaptasın, vuslatta ise ayrılığın korkusundan yine azaptasın. Eğer sevgili, bir huyu kötü, yani huysuz olursa Tanrı korusun, onun gibinin anlamsız nazı ve pis huyu yüzünden, vuslat lezzetinden bile hiç haz ve tat bulamazsın, bir vuslat ki onun sonu ayrılığa sebeptir, onun gibi vuslattan ayrılık bin kat daha iyidir.

Hepsini bırakalım, sevdiğin melek olsa da halk arasında kınanmaktan kurtulamazsın, âşık olduğunu duyunca daima kötülüğün için uğraşırlar, sevdiğin

hakkında kötü sözler söylerler, çünkü halkın âdeti budur. Öyleyse kendini koru ve aşktan sakın. Akıllı ve uslu kişiler aşktan sakınabilirler, çünkü mümkün değildir bir görmekle aşk kişinin başına gelsin. Çünkü insan bir görmekle âşık olmaz, gönül birkaç kez hayal ile gider görür, ondan sonra âşıklık ateşi kuvvetlenir, imdi gözün gördüğüne gönül meylederse tabiat da meyl edici olur; gönül sıkıştırır ki yarin yüzünü görsün, eğer sen de onun isteğine uyup gönüle izin verirsen bir kere görmekle yetinmez, bir daha görmek ister. İkinci kez de gönüle uyup razı olursan bu sefer üçüncü kez görmek ister, bu kez de gönüle uyarsan artık gönlünü yenemezsin, müptelâ olursun. Hele gönül, aracılığı yaptıktan sonra, sen araya girersin, gözünle yüzünü görürsün ve kulağınla sözünü işitirsin, daha ne kaldı (geriye)? Rahatlık gitti ve zahmetler geldi, iyi pazar mübarek olsun. İmdi ilk gördüğünde gönlüne engel olmaya çalış, bir daha göreyim dediği zaman da önlersin. Sevdiğinin adını anmaya bırakma ve gönlünü bir başka şeyle meşgul et, bedeninden şehveti boşaltmak ardınca ol, yani çok cinsi münasebette bulun. Tâ ki yüreğin zayıflasın, başka şehvetten geçsin, gözünü ve gönlünü o yüzden bağla ve başka yana aç.

Bu söylediklerimin hepsi gerçi zahmettir ama bir haftalık zahmettir; eğer bu bir hafta zahmeti çekersen bunca yıllık ayrılık, paylama ve naz azabından kurtulursun. Ama bu işi değme kişi edebilemez ve başaramaz, meğer gayet akıllı kişi olsun. Yoksa kim başarır sevdiğinden ayrı durmayı? Ya da bir başka şeyi sevsin, nitekim demişlerdir, aşkı aşk giderir ancak.

Ama Muhammed ibn Zekeriya, Taksim-i İlel'de aşk için demişlerdir ki; «Aşk da bu ağrılardan bir ağrıdır ve onun ilâcı şudur: Doyuncaya kadar yemek vermesinler, güç işler yaptırtsınlar, ağır yük kaldırtsınlar, çok cima (1) ettirsinler ve ne ki bunlara benzer zahmetli işler varsa onları yaptırsınlar. Tâ ki canından bezsin ve aşk ondan uzaklaşsın.»

Ama her an sana iyilik edecek birisini dost edinirsen yerinde olur. Nitekim Şeyh Ebu Sa'id Ebu Hayr (R.A.) der ki, «İnsan olan dört şeyden kaçmasa gerek: Önce, ekmek elde etmeye sebep olan yerden, ikinci, hayâ ve edep ehli halkın arasından, üçüncü, marifet ehli yaşlıların öğüdünden ve dördüncü dostu canı sohbetinden.» Ama önceki üçünden dost yeğdir. Canı olanın ekmeği olmasın, çünkü her kişiye kendi değerince elbette bir dost gerektir, ister erkek olsun ister avrat. Ama dost başkadır âşık başka, bu ikisinin arasındaki fark şudur ki kişinin vakti âşıklıkta hiç hoş olmaz ama dostlukta insanın gönlü rahat olur. Aşıklar daima yanan bir ateşin içindedir, gerçi bu hoşça bir ateştir. Nitekim şair der.

(Türkçe çeviri)

Aşkın odu canımda ne hoş durur ey mehveş
Yanar odu kim gördü kim ola bu resme hoş

Ama dostlukta kişi rahattır ve âşıklıkta zahmet içindedir, hele yaşlılık deminde. Çünkü kişi gençliğinde âşık olursa halk onu mazur görür, gençlerin oyunudur der, ayıplamaz. Ama yaşlılar âşık olunca hiç bir surette mazur görülecek gibi değildir.

İmdi ey oğul, yaşlılık çağında âşık almamaya çalış, özellikle padişahlıkta. Çünkü avam arasında ister

(1) Cinsi münasebet.

genç ister yaşlı âşk yüzünden ayıplansa, bir mahallede ya da bir şehirde ayıplanır; ama padişah âşık olursa yalnız kendi ülkesinde değil, bir çok padişahın ülkesinde bile ayıplanır. İmdi sakın kimseye gönül bağlama, yaşlı padişahlara aşk oyunu çok güçtür. Buna münasip hikâye şöyledir:

Hikâye: Ey oğul, benim dedem Şemsülmaali'ye (R.A.) bir kişi gelmiş demiş ki,

— Ya emir, bir bezirgân kulu var, iki bin altın değer biçerler.

Şemsülmaali bu sözü işitince gönlü o kula meyletti, diledi ki adam göndersin ve o kulu satın alsın. O anda, Sa'd Nahhas derlerdi, yani Sa'd adlı bir halayığı vardı, onu gönderdi. Sa'd bin iki yüz altına o kulu aldı ve Gürgan meliki Şemsülmaali'nin yanına getirdi. Şemsülmaali onları kabul etti ve o kula peşkircilik verdi. Emir ne zaman elini yüzünü yıkasa o kul eliyle peşkir verirdi, bey elini ve yüzünü silerdi. Bir gün âdet olduğu üzere Şemsülmaali peşkiri kulun elinden aldı ve yüzünü sildi. Elini silerken kulun yüzüne biraz dikçe baktı, gönlü kaydı, gözüne sıcak göründü. Şemsülmaali yaşlıydı, ama akıllıydı. Tez vezirini çağırttı, adına Ebülabbas el-Ganimi derlerdi. vezir geldi, ne buyurdunuz deyince,

— Yâ vezir. tanık ol ki ben bu kulu malımdan azat ettim. Tez bir devletli kişinin kızını alıverin, evlendirin, yeteri kadar da aylık bağlayın, bir eve girsin otursun, sakalı bitmedikçe o evden dışarı çıkmasın, dedi. Ebulabbas el-Ganimi,

— Bu iş padişahın mübarek görüşüne nereden düştü, bilelim, dedi.

Şemsülmaali, dedi ki,

— Bu oğlan bugün gönlüme, gözüme sıcak göründü, bir daha böyle görünürse iş başkadır, âşk galip olur, rahat uyur ve kavga uyanır. İmdi çok çirkin değil midir ki kişi yetmiş yaşında olsun âşıklık etsin, sonra padişah olsun, böyle bir zamanda vilâyetin hali nice olur. İmdi bu yetmiş yıldan sonra, kalan ömrümü ulu Tanrı'nın kullarının halini gözlemeye harcamam gerek, raiyyetin ve sipahinin iyiliğine uğraşmam gerek; o halde bu söylediklerimi bırakıp aşık gözlersem ne Tanrı katında yerim olur özür dilemeye ne insan katında.

Ancak gençler ne ki yaparlarsa mazurdurlar. Ama gençlerin de aşkı açıkça yapmamaları gerek, çünkü halk arasında şerefine ve hürmetine zararlıdır. Buna münasip,

Hikâye: Şöyle işittim ki Sultan Mesut Gaznevi'nin on sevgili kulu vardı, kendisinin has esvapçılarıydı, bu on kulun arasında Nuştekin adlı bir kul vardı, sultan onu hepsinden çok severdi. Ama padişahın bu on kuldan hangisini daha fazla sevdiğini kimse bilmezdi, çünkü padişah ihsan zamanı, onuna da eşit ihsan verirdi; bu sebeple sevgilisi hangisidir bilmezlerdi. Ötekileri de eşit olarak kollamasının sebebi Nuştekin idi ki aşkına onlar perde olsunlar. Sözün kısası beş yıl sonra bir gün Nuştekin padişahın meclisinde sâkilik ediyordu, Sultan Mesut sarhoş oldu, dedi ki,

— Ey beyler, benim yatımda Has Eyaz devlet hizmetinde ne idiyse onu Nuştekin'e bağışladım. Tez beratını yazın.

Beyler o an anladılar ki Sultan Nuştekin'i severmiş.

İmdi ey oğul, gerçi ben bu sözleri söyledim ama eğer rastlantı olup da âşık olursan bu sözler senin kulağına girmeyecek ve bilirim hiç kimsenin sözüyle iş görmeyeceksin. Çünkü benim de başıma geldi, bilirim. Hem demişlerdir ki, âşık olmayan dilsiz hayvandan beterdir. Nitekim şair der ki,

(Türkçe çevirisi)

Her kim canlı ola ve nâtık ola
Aşk-ı Azrâ yolunda Vâmık ola
Kim ki âşık değilse hayvandır
Ademi oldurur ki âşık ola

İmdi, gerçi ben bu beyti okudum ama sen buna kulak verme, âşık olmamaya çalış. Ama gönlünü yenemeyip âşık olursan, bari bir yâre âşık ol ki sevdiğine değsin; yani sevdiğin Yusuf olmasın, ama Yusuf gibi güzel olsun, güzelliği olsun. Akılda da Bilge Batlamyus veya Lokman olmasa da, bari biraz marifeti bulunsun. Çünkü âşk bir ateştir, sevgilinin güzelliğinden hasıl olur ve huy soğuk, duru bir sudur, marifetten hasıl olur. İmdi sevgiliye tutunduğunda bu ikisi de gerektir, eğer güzelliğinin ateşi seni kurutursa, huyunun suyu tazelendirsin, biri bu. Biri de bu ki sevdiğinde güzellik ve iyi huy olursa halkın dili bağlanır ve özrün kabul olur, yani, insanın kökü mü kurudu ki bunu sever, demezler. Ama, gör işte, bunun gibi güzeli nasıl sevmesin, derler ayıplamazlar. Çünkü halk birbirinin ayıbını gözlemekten uzak durmaz. Nitekim birine sordular, «hiç aybın var mıdır?» O kişi dedi ki, «Yoktur». Dediler, «Başkasında hiç ayıp gör-

dün mü?» Dedi ki, «Çok». Dediler ki, «Aybı senden çok olan kişi yokmuş».

İmdi bilmiş olasın ey oğul, bu gibi kişiler çoktur, ayıp gözlemeyi ayıp bilmezler.

Sonra ey oğul, zevk sürdüğün bir sevgili elde ettiğinde, seni bir yere çağırsalar, sohbete ya da konukluğa, git, ama sevgilini de birlikte götürme. Eğer götürürsen, yabancı kişilerin arasında onunla ilgilenme, gönlünü ona bağlama, yani kıskanma o topluluktan. Çünkü ona kimse gizlice ya da açıkça senin baktığın gibi bakmaz. Hem senin gözüne güzel göründüğü gibi başkasının gözüne de öyle görünür sanma. Nitekim şair der ki,

Vay bana eğer halkın gözüne görünesin
Şöyle ki kulun gözüne göründü efendi

İmdi senin gözüne sevdiğin öyle gözükür ki dünyada ondan güzel yoktur, ama başkasının gözüne belki ondan zişter, yani daha çirkin olmaz. Öyleyse sen onunla birlikte bulunduğun bir sohbette onu kimseden kıskanma. Yanında oturmasın ama uzakta olduğu halde çağırıp yanına getirme; çerez, elma veya başka nesneyi ona teklif edip sunma, her an yanına çağırıp yok yere kulağına fısıldama, yani halk benim halimden haberdar değildir sanma. Halk bilir senin ne düşündüğünü, ortalıkta melanetlik hasıl olur. İmdi bir iş ki melametlik getirsin, onun hiç mânâsı yoktur.

On Beşinci Bölüm

CİNSİ MÜNASEBETTE YARARLISI VE ZARARLISI HANGİSİDİR ONU BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul, cima (1) etmek dünyanın lezzetlerinden bir ulu lezzetir, ama onun lezzetine aldanıp kendini çok verme, tâ ki vücudun güçten düşmesin. Eğer kendini yenemezsen bari sevdiğinle cima etme, tâ ki sevgi yapısı çatlamasın. Çünkü sevgi sıcak bir nesnedir ve cima soğuk bir harekettir, kuşkusuz bu soğukluk o sıcağı bozar. Kısacası eğer sevdiğinle yatmakta da yenemezsen kendini, bari sarhoşken cima etme, çünkü her cimada bir lezzet farkedilir dimağda, ama dimağ şarabın etkisiyle dolu olursa, ne cima ettiğini bilir kişi ve ne cimanın lezzetini.

Ama büsbütün çaresiz olunca, hiç değilse mahmurken cima etmek daha iyidir, safasından haberdar olursun; o da arada bir gerek. Kişi buldukça bunamamak, gerek, yani ele geçtikçe iş buymuş dememek gerek. Çünkü her ele geçtikçe cima etmek hayvanların işidir, hayvanlar vakitli vakitsiz bilmezler, ne vakit eline geçerse yapmaya başlarlar. Öyleyse insan olan

---

(1) Cima insanların çiftleşmesi için kullanılan Arapça bir söz. Bugün cinsi münasebet sözüyle karşılıyoruz cima'yı. Ama biz, anlatımı bozmamak kaygısıyla, metinde bu sözcüğü koruduk.

vaktini gözlemeli, tâ ki hayvanla onun arasında fark olsun, bilinsin ki bu insandır ve o hayvandır.

Ondan sonra, eğilimin iki tarafa, yani kul ve cariye olan hizmetkârlarından birine olmasın, tâ ki ikisinden biri sana düşman olmaya. Üstelik ikisini eşit olarak gözetirsen, hem kulun hem de cariyenin hizmetinden iki türlü safa kazanırsın.

Çok cima etmenin zararı var, dedim, az etmenin de zararı var. O halde her şeyin ortası hoştur, o da iştiha ile; yani aşırı istekle (olursa) hoştur. Ama ister aşırı isteğin olsun, ister olmasın, elbette sıcak hamamda, sıcak günde ve çok soğukta cima etme, çok zararlıdır, hele yaşlılık deminde olursa. Oysa ilk baharda gayet hoştur cima etmek ve tabiata uygundur. Çünkü ilk baharın tabiatı ılıktır. Bahar havası ılık olunca, çeşmelerde ve pınarlarda su çok olur, âlemde hoşluk ve rahatlık artar. Ne zaman ki evren böyle olur, (âlem-i kübrada) sular artarsa, bizim de vücudumuzda, ki tenimiz âlem-i sugrâdır, kan artar ve kandan şehvet artar, işte şehvetin arttığı vakit cima safalı olur ve zararsız olur. Görmez misin ki damarda kan fazla olursa kan aldırmak yararlıdır, ama damar boş olursa ve (kişi) kan aldırırsa zararı dokunur. Öyleyse belde meni olmazsa cimanın ne yararı vardır?

Sonra kan aldırmak istersen çok sıcakta ve çok soğukta kan aldırma. Eğer kan çoğalıp artarsa kanı durdurmak ardınca ol, uygun şaraplarla ve yemeklerle. Ağırlaşıncaya kadar yeme, yani usanıncaya kadar cima etme vesselâm.

On Altıncı Bölüm

HAMAMA NE ZAMAN GİRMEK GEREK ONU BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul, eğer hamama gitmek istersen tokken gitme, zararı dokunur. Hamamda cima etme, hele hamam çok sıcak olursa. Muhammed Zekeriya der ki, «bir kişi tokken hamama girerse veya sıcak hamamda cima ederse, o kişi o an içinde ölmezse ben buna şaşarım».

İmdi, gerçi hamam hoş yerdir. Hekimler dünyada hamamdan daha yararlı ve şaşılacak binalar yapmadılar. Hem nısfü'd-dünya dedikleri budur ki dündaya ne denli rahatlık varsa yarısı hamamdır, yani kişi hamama girince dünyanın bütün rahatlığı kadar rahat olur. Ama bunca lütufla böylesine hoş olan hamama her gün girmezler, haftada bir kez girerler, yoksa zahmete döner, belki zarar daha fazla olur; çünkü hamama sık girince sinirler gevşer el ayak titrek olur, mafsallar gevşer. Ayrıca her gün hamama girince âdet olur (bu), yani huy olur. Şu yaramaz huylar gibi, meselâ kil yemek gibi, ya da gündüz ve gece şaraba alışmış bekriler gibi; kile alışanın kil yemediği gün yüreği titrer, şaraba alışanın, bir gün içmese beyni boş gibi görünür. İşte hamama girmeyi huy edinen de bir gün girmesin o gün hasta gibi olur, gövdesi

kurur, o gün hamama girmedikçe rahat etmez. Öyleyse her gün hamama girmesinler. Haftada bir girmeye katlanamazsa, bari iki üç günde bir girsin, tâ ki hamamın yararından geri kalmasın, hem gövdesine ya rarı dokunsun hem de adı rânâlığa mensup olmasın, yani bu kişi şehvetperestmiş, demesinler.

Sonra ey oğul, ister yaz ister kış olsun, hamama ilk girdiğinde nasip almak için soğuklukta oturmak, gerek oradan sıcak halvete git, biraz da orada otur, tâ ki oradan da nasibini al. Sonra ılık bir halvete gir, yunmak ardınca ol ve tezcek çık. Hamamda çok oturma, çok sıcak ve çok soğuk suyu başına dökünme, hamam suyunun ılık ve hoş olanını dökün.

Ondan sonra hamamın kalabalığına girmesinler, halvet hamamını ganimet bilsinler; çünkü hamam tenha olunca kişi dilediğince tezcek yıkanır ve çıkar, hamamın zararı dokunmaz.

Hamamdan çıkınca iyi silin. eğer saçın varsa saçında da ıslaklık kalmasın, çünkü saçının ıslaklığıyla yola çıkmak edep nişanı değildir, ulular katında ayıplı iştir; çabuçak silin ve sonra giyin. Hamamda soğuk su, meyve şerbeti de içme, sakın, çok zararlıdır. İstiska (1) ağrısını doğurur. Ama çok mahmursan o vakit azıcık soğuk su içersen yerinde olur, sarhoşluktan sonraki ağrıyı gidermek için.

İmdi hamama girmenin vararlısını ve zararlısını, kısaca bu denli söyledik

---

(1) Vücudun bir yerine su toplanmasına istiska hastalığı denir.

On Yedinci Bölüm

YATIP UYUMAK VAKTİNDE YARARLISINI VE ZARARLISINI BİLDİRİR

Şöyle bilmiş ol ey oğul, Rumların bir âdeti şudur: Hamamdan çıkınca soyundukları camlı odada biraz uyumadıkça hamamdan çıkıp gitmezler. Bu âdet başka hiç bir tayfada görülmemiştir, çünkü sonradan ortaya çıkmış bir âdettir. Eğer herkeste bu âdet olsaydı, hamamın camlı odası bir hoş tembelhane olurdu ve her kişiye sıra gelmezdi, beklemekle günü geçerdi gelen kişinin, bu uyuyan ne zaman uyanacak diye; hem de hamamın hoşluğu kalmazdı. Üstelik bilgeler uyumaya küçük ölüm demişlerdir. Çünkü uyku sırasında vücut gevşer ve akıl perişan olur, nefiste duygu ve hareket olarak ne varsa işlemez hale gelir insan (ölü) benzeri bir nesne olur. Nitekim ölünün dünyadan ve insandan haberi olmaz, uyuyan insan da dünyadan ve insandan haberli değildir; öyleyse uyku da ölümdür. Ama küçük ölüm demelerinin sebebi şudur: Ölümden (dolayı) nefes de kesilir, küçük ölümde ise nefes kesilmez.

İmdi, öyleyse çok uyumak iyi değildir. Çünkü uyumak bedenin halini bir halden bir hale döndürür. Özellikle, hallerinden biri budur ki bedeni dirilikten ölmeye döndürür. Bilgeler (şöyle) demişlerdir: Beş

nesne insanın halini değiştirir, yani bir sûretten çıkarır bir başka surete koyar. Birisi, ansızın çok sevinmek! ikincisi, çok kızmak; üçüncüsü, çok üzülmek; dördüncüsü, uyku; beşincisi, sarhoşluk. Altıncısı da bunlara ek olarak yaşlılık olmuştur ki insan yaşlanınca görünüşü değişir. Ama bunlar bir türlüdür, uyku gibi değildir; çünkü insan kızsın, üzülsün ya da sarhoş olsun gerçi hali değişir, ama insan dirilere bağlıdır. Oysa uyuyunca ölülere bağlanmış olur, meselâ bir sarhoşu uzaktan bile görseler, bilirler ki diridir, ama uyuyan adamı uzaktan görseler hemen ölü sanırlar. Öyleyse uyuyan insan diri hükmünde değildir, ölü hükmündedir. Nitekim ölünün sorumluluğu yoktur, uyuyanın da sorumluluğu yoktur.

Ondan sonra, nasıl çok uyumanın zararı varsa, az uyumanın da öyle zararı vardır. Şöyle ki: Bir kişi yetmiş iki saat uyumasa, yani üç gün, gece gündüz uyumasa o kişi ölüme yakındır. İmdi her şey ölçüyle hoştur, uykunun da ölçüsü için bilgeler şöyle demişlerdir: Bir gece, gündüzle birlikte yirmi dört saattir, bu yirmi dört saati üçe bölmek gerek. İki bölümünü uyanıklığa, bir bölümünü de uykuya harcamalı. Yani sekiz saati ibadete ve kendi işine harca, sekiz saati de yemeğe, zevke, gezmeye ve bedensel isteklere harca, geri kalan sekiz saati de uykuya harca, tâ ki bu on altı saatte zahmet çeken vücudun rahatlasın, dinlensin. İmdi bilgece ve akıllıca yaşama budur. Ama cahiller böyle yapmazlar, hayvan gibi on iki saat uyurlar ve on iki saat uyanık kalırlar, yani gündüz sabahtan akşama dek uyanıktırlar ve gece akşamdan ertesi güne kadar uyurlar. Ama geceyi ve gündüzü üçe bölüp iki bölüğünde uyuyan ve bir bölüğünde uyanık

olan tembeller hayvandan beterdir, zahmet bunların başına çok gelir, bu sebeple hatırlattım.

Sonra şöyle bilmiş ol, ulu Tanrı'nın geceyi yaratmasının sebebi hayvanlar rahat olsunlar, uyusunlar, yani bütün canlılar insan ve hayvan gündüz zahmetinden gece rahat olsunlar diyedir. O rahatlık uyku ile sağlanır. İnsan arkası üstü de yatsa, rahat olmaz uyumadıkça, çünkü yaşamak için sermaye olanların biri candır ve biri tendir. Ama ten makamdır, can mukimdir, yani ten bir duracak yerdir, can ise onu durak edinmiştir; can tene ulak oldu ve ten cana durak oldu. Tanrı bu ikisine üçer özellik verdi. Önce, canın üç özelliği budur ki diridir, hareketlidir ve hafiftir; tenin üç özelliği de budur ki, ölüdür, sakindir yani deprenmez ve ağırdır. Delil budur ki can diriliğidir teni diri gösteren, can gittiği an tenin ölü olduğu beliriverir. Nitekim tenin hareketi de canın deprenmesindendir, hafifliği de candandır, çünkü can tenden gittikten sonra tenin hareketsizliği ve ağırlığı ortaya çıkar. Öyleyse can tenle bir yerde arkadaştır, daima can teni kendi özelliğiyle korur. Şöyle ki can teni kâh kullanır, işletir, kâh dinlendirir, sakin eder. Ama canın özelliğinden canın arkadaşları da hoş yaşarlar, canın yoldaşları kimlerdir? İşitmek, görmek, konuşmak, dokunmak, zevk yani tatmak ve yoklamak yani parmakla veya elle bir nesnenin içinde ne olduğunu bilmek, bunların hepsi canın yoldaşlardır, ten içinde birlikte bulunurlar. Ama ten kendi özelliğini gösterdiği zaman, hemen aşağı çöker, içindekileri basar aşağı alır. Çünkü ten bir eve benzer ve can evin sahibine. Öteki duyular, yani işitmek, görmek konuşmak, tatmak ve dokunmak da ev sahibinin yakınları gibidir,

dam aşağı çökünce ev sahibini ve ailesini de birlikte altına alır. İşte canın ve her bir duyunun özelliği işlemezleşti, yani can deprenirdi, deprenmez oldu. İşitmek, görmek, tatmak, dokunmak ve konuşmak hep kaldı, bâtıl oldu. İşte canın iç kullarının hali, can ile böyle.

Ama iki dış hizmetkârı daha vardır canın, ten onları, çöktüğünde aşağı alamaz ve özelliklerini yok edemez; o ikisinin biri düşünmedir ve biri hıfz, yani insanın aklıdır hıfz demek. Bunlar insanın içinde değildirler, yoksa bunların da fiili bâtıl olurdu. Delil budur dışarda olduklarına. Düşünce yine dışarda gezer, acayip ve garip nesneler görür; hıfz buna karşılık onunla birlikte akılda tutar, hıfzeder, saklar, tâ ki uyanınca o dışta gördüğünü fikre deyiverir, fikir de öteki duyulara bildirir. İşte bunlar öteki duyular gibi içte olsalardı ne fikir görürdü ve ne hıfz akılda tutardı. Biri de bu ki eğer öteki duyular içeride olmasaydı insan uyurken de uyanık olurdu, düs olmazdı; çünkü uyku olmazdı. Uyku olmazsa insan da hiç rahat bulmazdı, çünkü canı olanın rahatlığı uykudadır, çünkü ulu Tanrı hikmetsiz nesne yaratmamıştır. İmdi gör ki uykuda bile ne hikmetler konmuştur, dünyanın ve insanın düzeni onunladır.

Ama gündüz uykusundan çok sakınmak gerekir. Her yönden kişinin gündüz uykusunu kendisinden ırak etmesi gerek. Eğer gündüzün uyumaya gücü yetmezse, bari birazcık yatmak gerek, çünkü uyku gece olur. Eğer kişi gündüzün uyursa, gününü de geceye benzetmiş olur, gününü gece gibi geçirmekse hikmete lâyık değil. Ama zenginlerde bir âdet vardır: Yaz gü-

nü öğle sıcağında kâylûleye yani serin bir yere girerler, ya yatarlar, uyurlar ya da otururlar, günün kızgınlığı geçinceye kadar sohbet ederler, gönülün sevdiği dostlarla, tâ ki gün dönünceye kadar, ikindi serinliği olunca da yine dışarı çıkarlar.

Ama bu dediğim zenginlerin yoludur, sıradan kişinin yolu değildir.

Kişinin ömrünün çoğunu uyanıklıkta geçirmesi için çaba göstermesi gerektir. Değil gündüzün uyumak gecenin çoğunu da uyanıklıkta geçirsin. Çünkü ilerimizde çok uyuyacak yer var, tek onun uykusundan usanmayalım.

Uyuduğunda, ister gece ister gündüz olsun, bari yalnız yatma, bir mışıldayanla birlikte yat. Yalnız o yanında yatan öyle bir kimse olsun ki mışıldaması cana can katsın, hayata hayat bağışlasın ve diriliği taze tutsun. Niçin? Şunun içindir ki, kişi uyuduğunda ölü gibi olur, o an uyuyanla ölünün beraberliği budur, ikisi de dünyadan habersiz yatarlar. Ama uyuyanla ölü arasındaki fark budur ki, uyuyanda hayat vardır ve ölüde yoktur, ölü çaresiz yalnız yatar; çünkü birisini daha getirmek ve yanına yatıra koymak elinden gelmez. İşte uyuyanın elinden gelir, öyleyse niçin yanına gönlünün dilediğini yatırmasın, uyandığı vakit yanında mışıldama işitmek için. Ölü acizdir, aciz olduğu için ister istemez yalnız yatar, elinden gelip de yalnız yatan ölüden beter olsun. İmdi bir dilrüba, cana can katan, gülyanaklı ve servi boylu (bir güzel) olduğunda döşek gerektir, ki

(Türkçe şiir)

Dilinden akıda ab-ı hayatı
Lebinden göstere kand-i nabatı
Visali gününü andırmağıyçün
Unuttura dükeli kalnatı

Ama bu dediğim gibi olmayınca dirilerin yatışı ölülerin yatışından farklı olmaz. Ah, onun gibi uyku nerede ele geçer ki yanında mışıltı olsun. Hele o dediğim vasıfta olursa, haramzade olayım, eğer onun gibi bir zamanda yerimden kalkmak istersem.

Sözümüze gelelim, sonra ey oğul, gece uykusundan erken uyanmaya çalış ve erken uyanmayı âdet edin, gün doğmadan kalkmış ol, tâ ki ulu Tanrı'nın farzını ödemiş olursun. Hem gün doğduktan son uykudan kalkanın rızkı bol olmaz, demişlerdir; çünkü gün doğduktan sonra kalkınca namaz vakti fevt olur, yani geçer, namaz vaktinin geçmesinin kötülüğü erişmedikçe olmaz. Öyleyse vaktiyle kalk ve ulu Tanrı'nın farzını yerine getir, öde, yani namazını kıl, işin varsa işinle ondan sonra meşgul ol, eğer başka işin yoksa ava gitmek istersen git, uygundur.

On Sekizinci Bölüm

AV AVLAMAK NİCEDİR ONU BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul, atlanmak, av avlamak, top oynatmak ululaın ve beylerin işidir, özellikle gençlik çağında. Ama ulular her işe bir sınır ve ölçü koymuşlardır, o işi yapınca ölçüyle yaparlar, ölçüsüz olmazlar, meselâ tutalım, o işlerin birisi avlanmaktır. Her gün sürekli olarak ava atlanma, çünkü her gün av atlanmak düzen ve ölçü dışıdır; şöyle gerektir ki bir hafta yedi gündür, iki gün avlan, üç gününde şarap iç iki gününde de kendi işinle ve halkın işiyle ilgilen. Ama bu dediğim günleri birbirine ulamamak gerek yani üç gün ardı ardınca şarap içmemek ya da iki gün birbiri ardınca ava gitmemek gerek, serpiştirmek gerek; bir gün av bir gün şarap bir gün iş. İşte bu yolda yapmak gerek ki zenginlik ve dirlik düzenlik budur.

İmdi geldik (şuna), ava atlanırsan küçük ata atlanma. Çünkü kişi ne denli gösterişli olsa da, küçücük ata bindiğinde hor görünür; ne denli horca insan olursa olsun, yüksek ata bindiğinde muhteşem ve gösterişli görünür. Sonra seferden başka yerde rahvan ata binme. Çünkü at rahvan olunca insan atın yürümesiyle meşgul olur, at üstünde gerinip oturamaz, böyle olunca da halkın gözüne iyi binici olarak görünmez. Ayrıca şehir içinde erkek ata bin. Ata inanıp ga-

fil olma ve at üstünde doğru oturucu ol, tâ ki alışıp hep eğri oturmayasın.

Sonra av sırasında yok yere at koşturma, hele yırtıcı hayvanlar avında, çünkü yırtıcı canavarın ardından at koşturmak doğru olmaz ve tehlikeden başka sonucu bulunmaz. Bizim soyumuzda iki ulu padişah yırtıcı canavarların avında helâk olmuştur. Birisi benim dedem Emir Veşmgir ibn Ziyar, öteki emmimin oğlu, emîr Şemsü'l-Maali. Öyleyse bunun gibi tehlikeli yerde sen harekete geçme, bırak küçük yollular at koşturmasınlar ve canavar kovalasınlar her biri ad kazanmaya çalışsınlar, sen uzak ol.

Yalnız sen de bir ulu padişah önünde kendini belirtmek için ve ad çıkartmak için at koşturursan, yırtıcı canavar kovalarsan, yerindedir.

İmdi eğer avlanmayı seviyorsan, bari şahin, balaban, çakır ve atmaca avla, ya da eti yenir canavar avla it veya parsla; hem tehlike yoktur ve hem de etinden yararlanırsın. Oysa yırtıcı canavarın ne eti yenir ve ne derisi giyilir, vesselâm.

On Dokuzuncu Bölüm

ÇEVGAN OYNAMANIN HALİNİ BEYAN EDER

Ey ciğerköşem, eğer çevgan oynamaktan zevk almak istersen, arada bir oyna, daima âdet edinme. Çünkü çevgan oynamakta hiç rahatlık yoktur, çevgan oynamak baştan ayağa belâdır ve kazadır: Attan düşmek, çevgan dokunup incinmek, baş yarılmak, göz çıkmak gibi. Buna münasip.

Hikâye: Şöyle işittim ki, Horasan'da bir bey vardı, adına Mir Ömer derlerdi, tek gözlü idi. Bir gün önünde çevgan oynuyorlardı, diledi ki kendi de girsin, çevgan oynasın. Bir komutanı vardı, adına Ezher-i Har derlerdi, lâkabı eşek Ezherlikle meşhurdu. Mir Ömer çevgan oyununa girmek isteyince, Ezher-i Har ileri çıktı ve onun atının dizginini tuttu, bırakmadı ki meydana girsin. Emir Ömer dedi ki,

— Ya Ezher, beni çevgan oynamaya niçin bırakmazsın? Ezher-i Har,

— Senin girip çevgan oynaman doğru değildir, dedi. Emir Ömer,

— Siz oynarsınız doğrudur da bana niçin doğru değildir, diye sordu.

Ezher-i Har şöyle cevap verdi,

— Şunun içindir ki bizim iki gözümüz vardır, eğer birine bir belâ gelirse ötekiyle geçiniriz; ama

senin bir gözün var, eğer o da giderse Horasan Beyliğine veda edersin.

(Bu söz üzerine) Emir Ömer,

— Gerçi eşeksin ama doğrusun. Öğüdünü kabul ettim ve ahdettim, artık ömrümde çevgan oynamam. dedi.

İmdi ey oğul, eğer yılda bir kez, gezme için çevgan oynamaya çıkarsan zararı yoktur, ama çok atlı olmasın oynayan, tâ ki birbirine dokunup sürçmesinler; çevgan oynayanların hepsi sekiz atlıdan çok olmasın. Şöyle ki sen meydanın bir başında dur, öteki başında da bir kişi dursun ve altı kişi de ortada; üçü bu yana vursun topu, üçü de o yana. Tâ ki top sana geldiği vakit onu yalnız avlarsın, top ve çevgan vuruşundan emin olursun. Top sana geldiğinde geri döndür ve geniş yere çık araya girme, tâ ki hepsinden ve çevgan sakatlığından uzak olursun.

Yirminmi Bölüm

ÇERİ SAVAŞINDA NE YAPMAK GEREK ONU BEYAN EDER

Ey oğul, savaşa girdiğinde gevşek davranma, çünkü savaşta gevşek davranmak bahadırlık şartı değildir. Senin akşam yenecek öğününü düşman yesin, sen onun kuşluk öğününü yemiş ol. Savaşa girince kılıç vurmakta kusur etme ve canın kaygısını çekme, çünkü kişi ecelsiz ölmez, mezarda yatacak kişi evde yatmaz. Nitekim ben söyledim Taberî dilince, (1) (Türkçe çevirisi).

Aşikâr ya nihân düşman eğerçi şir ola
Söyleyecek düşman sözün gerek şemşir ola
Zira evde çiftiyle yatmaz ol kimse kim
Yatmağ içün yalnızca gûr ana yir ola

İmdi mademki böyledir, savaş gününde eğer bir adım ileri varmak elinde ise o adımı geriye atmamaya çalış, düşman seni araya alınca aşk ile savaş, çünkü onun gibi yerden can kurtaramazsın, ancak savaşarak (kurtulabilirsin), senin iyi savaştığını görünce

---

(1) Mercimek'in metninde, bu dörtlüğün Taberi dilinde söylenmiş aslı ve Farsça çevirisi de vardır. Keykâvus'ta da olduğunu belirtelim.

senden çekinirler. Ölümden kaçınma ve kendini gevşek ve korkak gösterme, korktuğunu hissederlerse bin canın olsa da birini kurtaramazsın, çünkü korktuğunda, daha kötüsü olmayan bir alçak kişi bile sana musallat olur, böyle olunca da ya ölürsün ya da tutulursun. İmdi korkaklıkla ölüm ya da tutulup kötü adlı olmaktansa, erlikle ya da yüreklilikle ölmek ya da tutulmaktan daha iyidir. Çünkü korkaklıkla ad kazanırsan halk içinde ve arkadaşların arasında utanmaktan başka hasılın olmaz, hem yiyecek ekmeği de bulamazsın, insan ekmeği adına göre bulur. Gerçi ulu Tanrı rızkı eksik etmez ama korkaklıkla yaşamaktansa ölmek yeğdir, çünkü kişi erlikle ölürse iyilikle öğerler, onunla öğünürler; korkaklıkla yaşarsa kötülükle söğerler ve ondan utanırlar. Öyleyse öğülerek ölmek yeğdir, utanarak yaşamaktansa.

Sonra haksız yere kan dökmeye kalkışma, hiç kimsenin kanını helâl bilme, ancak hırsızların veya haramilerin ya da kefen soyanların kanını helâl bil; ayrıca şeriata göre öldürülmeleri vacip olan kişilerin de kanı helâldir. Yoksa günahsız öldürmek haksız yere kanına girmektir. Bilmiş ol ki, kişiye belâ iki cihanda da haksız yere kan dökmekten gelir; herşeyden önce biri budur ki kıyamette cezasını çekersin ve bu dünyada kötü adlı olursun, senin elinin altında olan senden aşağı kimseler sana güvenmezler, daima senden korkarlar halk senden nefret eder, ürker, seni gönlünde düşman olarak sayar.

Belki haksız yere kan dökmenin cezasını öteki dünyada gördüğünden ayrı olarak bu dünyada da görürsün. Ben bunu kitaplarda okudum, öğrendim hem

tecrübe de ettim. Kişi boş yere kan dökerse bu dünyada da cezasını tez bulur. Zinhar ve zinhar haksız yere kan dökmekten sakın, sen seni ve çocuklarını esirge; kötü işi kişinin kendine gelmezse çocuklarına gelir. Bu dediğim, halk içinde ettiği kendi başına gelmeyen talihi iyi olanlardır, ama çocuklarının başına gelir. Bir de kişi haksız yere kan dökerse, talihi de olmazsa, hem bu dünyada bulur cezasını, hem öteki dünyada. İmdi zinhar boş yere kan dökme.

Ama hem senin kurtuluşun, hem de halkın kurtuluşu için ölmesi hayırlı olan kişinin kanını dökmek haktır, onu öldürmekte kusur etme. Eğer onu öldürmezsen kendi düzenini bozup fesada vermiş olursun. Nitekim benim dedem Şemsülmaâli'den haber verdiler.

Hikâye: Şöyle bilmiş ol ey oğul, benim dedem Şemsülmaâli çok adam öldüren, kan dökücü bir kişiydi. Hiç kimsenin suçunu bağışlamazdı, kötü kişiydi. Kötülüğü ve acımasızlığı yüzünden askerleri buna kindar oldular. Vardılar benim amcam Felekülmaâli'ye haber gönderdiler, «Biz bunun kan dökmesinden bezdik. Gelirsen gel ki bunu tutalım, seni beyimiz yapalım, yoksa bu ülkeye yabancı bir kişi bey olur». Felekülmaâli gördü ki eğer atasını esir ederse olmaz, ama etmezse asker hayın olur, ülkeyi başkasına verir. İster istemez gelip atasını esir etti. Felekülmaâli, Şemsülmaâli'yi tutunca onu zincire vurarak bir kafese koydular ve deveye bindirdiler. Vekilleriyle Kale-i Cenaşek derlerdi, oraya yolladılar ki hapsetsinler. Bu birlikte giden vekillerin arasında bir bellice kişi vardı, adına Abdullah derlerdi. Bu Abdullah bir deveye bin-

miş Şemsülmaâli'nin kafesi yanınca giderdi. Şemsülmaâli ona sordu, «Ya Abdullah, bu işe kimin sebep olduğunu biliyor musun? Kimin tedbiriyle bunun gibi bir ulu iş ortada oldu da ben duymadım?» Abdullah cevap verdi, «Bu işe filân, filân ve filân sebep oldu» diye beş kişi saydı çeri başılarından, «Bu beş kişiydi askeri aldatıp baştan çıkaran, sana hayınlık edip oğlunu çağıran. Ama arada gidip gelen bendim, halka ant içiren. Bu iş bu hale gelinceye kadar ben de birlikte çalıştım. Ama yâ melik bu işi ne onlardan bil ve ne benden. Kendi kötü işlerinden bil. İnsana kıyıp çok insan öldürdüğünden bilmelisin.» Şemsülmaâli dedi ki, «Yâ Abdullah yanıldın. Bu iş benim başıma insan öldürmekten gelmedi, belki öldürmemekten geldi. Çünkü ben seni ve o beş çeri başını öldürmüş olsaydım, siz bu karışıklığa cesaret edemezdiniz, ben de bu hale düşmezdim. Altı kana girmeliydim ki, ben esenlikle yürüyeydim.» Ama son pişmanlığı fayda vermedi.

İmdi ey oğul bu hikâyeyi şunun için anlattım: Yapacağın şeyi tezcek yapasın, savcaklamayasın. Fırsat her zaman ele geçmez. Ama onun gibi işten ki yapılacak iş değildir, kaç. Yani sana ve ülkeye yararı olmayan belki zararı olan iş. Bunun gibi işi yapma.

Sonra ey oğul, sakın kimseyi hadım etmeyi âdet edinme. (Birini) hadım etmek kan dökmeye eşit bir günahtır, hiç kimse, gönlünün dileği için bir müslümanın neslini kesmeni doğru bulmaz, öyleyse bundan ulu zulüm yoktur. Ama eğer sana hadım lâzım olursa başkasının hadım ettiğinden ne kadar gerekse o kadar bulunur, hem de zulmünün zincirini o hadım eden götürür ve alan hadımın zevkini sürer. O halde bunun gibi zulümden canını azat et.

Savaş anında da, canını cömetlik edip düşmanın ortasına atma, tâ ki vücudun itlerin toplandığı yer olmasın, yani işte ortadayım, gelin öldürün diyerek durma. Sen düşmanını öldürmeye çalış, tâ ki arslanlar adını kazanasın ve ekmek bulasın. Çünkü ad ve ekmek çok çalışmakla ele geçer, ne zaman ki çalıştın, çabayla ad kazandın ve ekmek elde ettin, şimdi o elde ettiğini biriktir ve yerine harca, tâ ki o biriktirdiğinden haz alasın.

Yirmi Birinci Bölüm

MALI NASIL BİRİKTİRMELİ VE NEYE HARCAMALI ONU BEYAN EDER

Ey oğul, mal elde etmekte gafil olma, nereden toplarsan topla, yalnız helâlden sağlanmış olsun, tehlikeli yerden elde etmemeye çalış, ne kazanırsan doğru ve uygun yerden kazanmaya çalış, tâ ki oradan kazandığın sana sinsin.

Sana kazanç geldiğini gördüğünde, o kazancı telef etme, dağıtma, yani olur olmaz yere harcama, malı saklamak kazanmaktan daha güçtür. Çünkü akçeyi çok kişi kazanır, ancak saklamadığı için yine de cimrilikten kurtulmaz.

İmdi ey oğul, çalış dünyalıktan biriktirdiğin olsun. Eğer bir gün ihtiyacın olursa, toplayıp biriktirdiğinle nesne satın alırsın. Sonra tez çalış ki, o aldığın kadar toplayasın ve yine yerine koyasın. Eğer salt keseden alırsan, aldığınca yerine koymazsan, Karun malı olsa da tezcek heba olur. Nitekim şair der ki,

(Türkçe çevirisi)

Avuç avuç almağ ile kûhsar
Yine katmazsan tez olur tarümar

Bu anlamda İbni Mehdi de buyurmuştur ki,

(Türkçe çevirisi)

Denizden kıl uciyle alınsa su
Pınar akmazsa ana olur kuru

İmdi böyle olduktan sonra gönlünü bir nesneye büsbütün bağlama. Eğer o gönül bağladığın nesne ansızın elinden giderse üzülmezsin yani zenginliğe büsbütün bana kalsın diye gönül bağlama ki eğer yoksul luk ererse üzülüp gönlün daralmasın. Eğer malın çok olursa, (bir gün) yoksul olacağını an, o malı ihtiyatla ve takdirle, yani değerince harca, ölçüyle nafaka edin. Malı ölçülü olarak ve değerince harcayan az kişi, yeğdir malı değerinden çok, ölçüsüz harcayan çok kişiden. Çünkü ölçüyle harcayınca mal ne denli az olsa da sonunda bir şey kalır, ama ölçüsüz harcayınca mal ne denli çok olursa olsun sonunda hiç bir şey kalmaz, öldükten sonra çok nesnen kalması daha iyidir, yaşarken az nesneye muhtaç olmaktansa. Çünkü demişlerdir ki, kişinin (ömrünün) sonunda çok nesneyi düşmana bırakması yeğdir, yaşarken dosttan azıcık nesne dilemesinden. Yine demişlerdir ki, zahmetle saklamak yeğdir, zahmetle istemekten, meselâ değeri az olan bir şey eline geçti, ne olur bundan deme, onu saklamak ardınca ol, çünkü değeri az nesneyi saklamayan değerliyi de saklayamaz.

Sonra, çalış, kendi işini daha iyi gözetmelisin, başkasının işindense, çünkü kendi işini gözetirsen kendine yararın dokunur, başkasının işini gözetirsen başkalarına yararlı olsun. Öyleyse kendi yararını gözetmek daha iyidir.

Hangi işi tutarsan tembellikle tutma, tembellikten çok utan, tembellik bahtsızlığın ve devletsizliğin çömezidir, her işte emek vermek ardınca ol ki emekli işin sonucu daha çoktur tembellikten. Çünkü emek vermekle elde edilen ne kadar çok olursa, tembellikte

de o kadar eksilir, yazık değil mi, bir anlık emek yüzünden hasıl olacak şeyi tembellik yüzünden yitiresin. Öyleyse kendini sakınmak akıllıca (bir iş) değildir ve muhtaç olarak yaşarsın. İmdi bilmiş ol ki, muhtaç olduktan sonra, ah n'olaydı emek çekseydim, tembellik etmeseydim, şimdi lâzım olan şeyi elde etseydim deyip pişman olmanın yararı olmayacaktır.

Geldik şimdi, emek çekip kazandın, çalış ki emeğinin hasılını yine sen yiyesin, tâ ki emeğin boşa gitmesin. Sonra sende değerli nesne varsa ve birisi o sevdiğin nesneyi senden isterse, eğer lâyıksa (ona), esirgeme, çünkü ne olursa olsun kişi mezarına nesne alıp gitmez. Ama akıllıysan masrafını gelirine göre yap, tâ ki yoksulluk ateşi sana yol bulamasın, elinde olanla yetin ki kanaat ikinci zenginliktir, yani sakın açgözlü olma. Çünkü sana yük olacak nesne nerede olsa yetişir.

Sonra sana ivilikle, tatlı dille şefaat edip bir iş buyururlarsa, bu hayırlı iştir, işle derlerse, sen o işi başka türlü yapma, onların dediği gibi yap, tâ ki adın halkın içinde hayırlı kişidir diye anılsın. Çünkü halk arasında hayırsız kişinin değeri yoktur. Görmezmisin avam halk zenginlerden hiç fayda görmese de onları sever, kimseden umusu olmadığı için. Gerçi onların halka zararı da dokunmaz, ama yoksulu hiç kimse sevmez, o kutsuz umusu yüzünden. Öyleyse yoksulluktan beter hal yoktur, çünkü her hüneri için zengini öğerler, methederler, bunun tersine yoksula söğerler, onu kötülerler. meselâ zengine iyi derlerse yoksula kötü derler, ona hayırlı buna hayırsız derler, zengine devletli, yoksula devletsiz derler. Kalanını da buna göre kıyasla.

Sonra şöyle bilmiş ol ki herkesin bir bezeği vardır, zenginlerin bezeği yoksullara nesne vermektir. İmdi her kişinin değerini bezeği ölçüsünce gözet, yani iyiliği, değerince (gücün yettiği kadar) yap ve bağışı sakınma. Ama israf etme ve israf etmeği kötü bil, mübarek bilme. Çünkü ulu Tanrı'nın sevmediği şeydir israf. Tanrı'nın sevmediği iş kulları için uğursuzdur, mübarek değildir. Nitekim ulu Tanrı buyurur. İsraf etmeyin, size buyruk buyuran ulu Tanrı'nız da müsrifi sevmez (1). Mademki ulu Tanrı müsrifi sevmiyor, vaciptir ki sen de israfı ve müsrifi sevmeyesin. Çünkü her bir âfet bir sebepten dolayı gelir, yoksulluk da bir âfettir ve onun sebebi israftır, müsrifliğin yoksulluktan başka sonucu yoktur.

Geldik şimdi israfa... Kişinin kendi ihtiyaçları için harcadığı şey israf değildir. İsraf odur ki, gereksiz yerlere harcansın, ne dünyasına yarasın insanın ve ne ahiretine.

Sonra israf yalnız masrafla olmaz. Sözde, sohbette, yemekte, içmekte ve her bir işte israf iyi değildir, çünkü israf, teni eritir, nefsi incitir, canı daraltır ve diri insanı öldürür. Bu söze delil olarak, görmez misin ki çerağın yaşaması yağdandır, ölçüyle olduğu zaman. Ama israf ederlerse, yani yağı fitilin üstüne çıkacak kadar koyarlarsa, alev hemen fitile boğulur ve çerağ söner. Yağ ölçülü olunca çerağın hayatına yani yanmasına sebepti, israf edip ölçüsüz yağ yakmak çerağın ölümüne yani sönmesine sebep oldu, öyleyse bun-

---

(1) En'am Sûresi, âyet 142.

dan malûmdur ki çerağın hayatı alevi yağdan değildir, itidaldendir, yani fitilin üstüne çıkmayan yağdandır. İşte bunun için ulu Tanrı israfı düşman edinmiştir. Hem bilginler israfı beğenmezler. Çünkü israfın sonu zarardır ve yoksulluktur.

Ama sen durmadan israf diyerek yaşamanı dar edip acı hayatlı olma, rızkının kapısını üstüne kapama, kendini gücün yettiğince hoş tut, kendi işin için gerekli harcamadan kaçınma, kendini esirge, her nesne senin için ne kadar aziz olsa da kendi canından daha aziz olmasın. Kısacası bol bol elde ettiğini ölçüyle harcamaya çalış.

Sonra ey oğul, eğer rızkından birine emanet bırakacaksan cömert kişiye bırakma, emanetini cimri olana bırak, çünkü cimri olan kişi tutumlu olur, saklar. Kumarbaza ve içkiciye işini hiç güvenme. Kimi görürsen hırsız san, tâ ki malın hırsızdan emin olsun.

Mal biriktirmekte kusur etme. Mal biriktirmede kusur edenin zamandan haberi olmaz, uyku sarhoşluğundan hiç ayılmaz, neyi ele geçirmek istiyorsa, mahrum olur.

Sonra şöyle bilmiş ol ey oğul, dünyada iki nesne vardır. Halk birinden kaçar birini sever. Bu dediğimin biri zahmettir ve biri rahatlıktır. Ama ikisi de insana gereklidir. Çünkü zahmet çeken rahata erer ve rahat yaşayan zahmete ermedikçe olmaz. Nitekim bu kitabın yazarı demiştir ki,

Zindeg'-i ten âsânî ez rencest

Yani tenin zahmetsiz, kolay yaşaması önce emek sıkıntısını çekmesindendir.

Ve renc ender ten âsanîî

Yani tenin zahmetten incinmesi önce rahat ve dinç yaşamasındandır. Şöyle ki, ten zahmet çekerse emek yerse, kazanç elde eder ve zenginlik rahatına erer. Eğer ten zahmet çekmezse, emek yemezse, rahat yaşarsa, kuşkusuz yoksulluk zahmetini çeker. Bugünkü zahmet yarının rahatıdır, yarınki rahatlık da önceki günün zahmetidir. Öyleyse vacip olan odur ki ne elde edersen iki tanesini nafaka edin, harca ve iki tanesini de sakla. Yani bir akçe dört dâniktir, yarısını harca ve yarısını da sakla. Ne denli muhtaç olursan ol bundan fazlasını harcama, o yarım akçe birikir, bir zaruret anında gerek olur. İşte o her gün artanı biriktir ve küçük bir ihtiyaç için ona dokunma, unut onu, bir mirasyedi harcasın, de, yani biriktirince böyle biriktirmek gerekir. Eğer yaşlanmadan ölürsen devletli kişiydi, varise bu kadar nesne kaldı desinler, yaşlanırsan zaten işten güçten kalırsın, o zaman bu biriktirdiğin sana yardımda bulunur. İki dânikini harcayacağın akçenin yemekten artanını harcayacaksan, bari ölümlü olmayan bir nesneye ver, süslenmeye yarasın, çürümesin, eskidikçe değerinden düşmesin; Lâl, yakut, inci, altın, gümüş, sarı, pirinç, bakır eşya ve bunlara benzer ne varsa. Böyle yaptıktan sonra çok malın olursa, onu toprağa ısmarla, yani vere göm çünkü toprak emanetçidir, toprağa ne verirlerse toprak onu yahşi saklar, istediğin zaman onu sana geri verir ve sermaye daima yerinde olur.

Şimdi geldik helâl kazançtan süs eşyası edinmeye... Her bir ihtiyaç anında evde duran bu eşyalardan hiç bir şey satma; deme ki şimdi lâzım oldu, bugün satayım da yarın bundan daha iyisini alayım. Çünkü, sattın yarın alırım diye, uygun düşmedi alamadın, bir

daha sattın, yine kolay olmadı almak, böylece bir bir sata sata evde nesne kalmaz, çok vakit geçmeden, sen bütün müflislerden daha müflis olursun. İmdi değerli eşyaları dağıtıp düzenini bozmamaya çalış.

Sonra ey oğul, başına bir hal gelse, zaruretle borç edinme, bir seyini rehine koyma, faizle para alma. Buna benzer işlerden dolayı hor ve hürmetsiz görülürsün halk içinde. Öyleyse bu işleri kendine ulu günah bilmelisin.

Sen de kimseye ödünç vermemeye çalış. Özellikle dostların olursa, o ödünç verdiğini istemek vermediğinden çoktur. Ödünç verdiğinde artık ona malımdır deme, o akçeyi o dosta bağışladın farzet. O kendi dilediğince vermedikçe de isteme, tâ ki takaza sebebiyle dostluk bozulup kesilmesin. Çünkü takaza etmek dostu tez düşman etmek olur, ama düşmanı dost etmek güçtür. Düşmanı ve dostu bilmemek çocukların işidir. Dostu düşmandan ayırmak ve akıllıca davranmak ise güngörmüş yaşlıların işidir.

Sonra elinde olandan hak edenlere hayır etmeyi sakınma. Sen de kimsenin malına tamah etme, tâ ki bütün halkın ulusu olursun. Kendi malını kendinin, elin malını elin bil. böylece emanete yararsın ve emanet çilikle mâruf olursun, bilinirsin.

Yirmi İkinci Bölüm

EMÂNET SAKLAMAYI BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul, eğer biri sana bir şeyini emanet bırakmak isterse, emanetini almamaya çalış ve emanet kabul etme, emanet kabul etmek belâ kabul etmektir. Çünkü emanet etmenin üç türlü sonucu vardır: İyi saklarsın ve istediği zaman sahibine geri verirsin veya zayi olur, yitirirsin, ya da sen tamah edersin. Üçünü de yerli yerince beyan edelim.

Eğer emaneti yine sahibine geri verdiysen, ulu Tanrı'nın buyruğunu yerine getirmiş (olursun). Nitekim ulu Tanrı buyurur ki, Tanrı emanetleri sahibine vermenizi emreder (1). Erlik ve civanmertlik yolu budur ki halktan emanet almayasın, alıp kabul edince de o emaneti iyi saklamaya çalış ve yine sahibine aldığın gibi teslim et, emanete hıyanet etme, çünkü hırsız bile emanete hıyanet etmez, eğer insanlıktan nasibi varsa. Buna münasip,

Hikâye: Şöyle derler ki, bir hoca hamama gitmek için seher vakti evinden çıktı. Yolda bir dostuna rastladı, ona dedi ki,

— Ey dost gel bana arkadaş ol, hamama birlikte varalım.

---

(1) Nisa Sûresi, âyet 61.

O kişi de dedi ki,

— Sana hamamın yakınına kadar yoldaş olayım, ama hamama girmem, çünkü önemli bir işim var.

«Hoş ola» diyerek önden yürüdü hoca, o kişi de ardınca. Hamama yaklaşınca bu kişi kendi yoluna saptı, yürüyüverdi, tan karanlığı olduğu için hoca onun gittiğini görmedi. Meğer o sırada bir ayyar ve dolandırıcı herif hırsızlığa ve haramiliğe çıkmış, avlanırken ansızın hocanın ardına düşüverdi ve hamamın da yanına gelmişlerdi. Rastlantı bu ya, hocanın yüz âltını varmış yanında, hamamda çalmasınlar diye çıkardı, dostu sanarak hırsızın eline verdi, Ey dost ben hamamdan çıkıncaya kadar bu yüz altın sana emanet dursun» dedi. Hırsız da sesini çıkarmadı, aldı ve hemen orada oturdu. Hoca hamama girdi, sonra evine gitmek için çıktı. O sırada hava aydınlıktı. Hoca geldi, hırsızın yanından geçti, yürüyüverdi, dolandırıcı seslendi,

— Ey hoca gel emaneti al, sonra git. Ben bugün senin emanetin yüzünden işimden kaldım ve bir şey dolandıramadım. Hoca,

— Hangi emanet, diye sordu. Hırsız,

— Bana altın emanet ettin, al. Ancak senin emanetini saklayabildim, dolandırıcılık edemedim.

Hoca hayran kaldı ve dedi ki,

— Mademki dolandırıcısın, peki niçin bu altını alıp gitmedin? Ben zaten seni tanımıyordum, dostuma verdim sanıyordum, sen nasıl oldu da altını gizlemedin? Dolandırıcı,

— Eğer kendi hünerimle alsaydım, bin altın bile olsa vermezdim ve senden hiç korkmazdım ve de önem vermezdim. Ama bana altınını emanet ettin, emanet

toplayan emanet yiyici olmaz. Hem emanete hıyanet etmek erlik ve civanmertlik değildir, dedi.

Hoca bu sözleri işitince, «Senin bu insanlığın için o altını sana bağışladım, helâl olsun» dedi.

İşte gör ki bir hırsız ve haram yiyici emanete hayınlık etmedi. Sen ki helâl yiyip geçinirsin emanete hıyanet etmeyi nasıl doğru bulursun? Kısacası, işte o üç halden dışarı değildir dediğimiz bir hali budur ki emaneti aldın, sahibine verdin, sevap elde ettin.

Emaneti ya sahibine verdin, ya yitirdin ya da tamah yüzünden inkâr ettin, bundan farksız değil.

İmdi emaneti saklamak için gece gündüz emek çektin ve saklayıp yine sahibine verdin, sana emeğin kalır ancak, gönül borcuna bile geçmez o emanet sahibinin katında. Çünkü «Benim kendi malımdı, ona bırakmıştım, yine aldım» der ve gönlü rahat olur, hem de doğru söyler, işte bir kuru emek kaldı sana ancak.

Biri de bu ki, neuzübillah, eğer o emanet sendeyken zayi olup yitirse, sahibi istediğinde kayboldu dersen hiç kimse inanmaz ve sen eğrilik etmeden halk içinde hayın olursun, kavga edersin ve bunca gürültüyü çektikten sonra ödetmeleri bile mümkündür. İşte kaybolanın da hali budur.

Geldik imdi ansızın emanete tamah ettin, istedikleri zaman inkâr ettin. İki ihtimal var: Ya inkârla sana kalır, ya da kalmaz. Eğer inkâr ettikten sonra zorla senden o emaneti alırlarsa hain olursun, emeklerin boşa gider. Kendi benzerlerinin arasında da hürmetin bozulur ve artık kimsenin sana itimadı kalmaz, yani artık halkın sana inancı kalmaz. Eğer inkârın yüzünden o emanet sana kalırsa bu dünyada haksızlık

üzerinde kalır ve inkâr ettiğin için muradına eremezsin. Öteki dünyada da ulu Tanrı'nın azabına ve eziyetine uğrarsın. İşte inkârdan elde edeceğin budur, v'allahü a'lem.

Fasıl: Eğer sen birisine bir şey bırakmak istiyorsan gizlice bırakma. Kimse senin olanı elinden zorla almaz. İki iyi tanığın olmadıkça kimseye emanet bırakma. Belki iki tanıktan başka senet dahi al, tâ ki o inkâr ederse sen işini başarmış olursun. Tuttuğun her işi başarmada acizlik gösterme. İş başarmakta acizlik göstermek yaramazlık nişanıdır. Öyleyse çalış ki işinde acizlik göstermeyesin, yaramaz insan olmayasın.

Sonra gerçeğe bile and içici olmamaya çalış. Halk içinde and içmekle ünlenme. Tâ ki zorunlu kalıp da and içersen andına inansınlar. Her ne kadar zengin olsan da güvenilir, doğuru sözlü ve iyi adlı olmazsan kendini bütün yoksullar gibi bil ki yalan söyleyenlerin ve kötü adlıların sonu yoksulluktur. Emanetçi olmaya çalış, emanetçilik altın yapıcılığıdır demişlerdir. Çünkü nice kişiler emanet yüzünden zengin olmuşlardır. Güvenilir olursan ve doğrulukla emanete yararsan, âlem halkının malı senin olur, yani halk güvenilirdir, diye emanetini sana bırakır, eğer gelirse alır, gelmezse sana kalır, Tanrı'yla sen bilirsin (bunu). Alemin malı güvenilir olanların ve doğrularındır.

Sonra ey oğul, kimseyi aldatmamaya çalış ve sakın aldanma, hele alış ve verişte. Çünkü insan alışta ve verişte tez aldanır, özellikle kul ve cariye almakta ve satmakta.

Yirmi Üçüncü Bölüm

KUL VE CARİYE ALMAKTA VE SATMAKTA İYİSİNİ VE KÖTÜSÜNÜ BEYAN EDER

Bilmiş ol ey oğul, kul ve cariye satın almak istersen gayetle aklını toplamalısın, kul ve cariye pazarı başka canlı pazarına benzemez. İnsan satın almak kuvvetli ilimdir. Çünkü onların içerdeki aybı dışardaki aybından çok olur. Hem çok kul vardır ki alırken bir bakışta güzel görünür, ama ferasetle bakarsan çirkin görünür.

Sonra halkın çoğu öyle sanır ki kul ve karavaş almak diğer bezirgânlık gibidir. Şunu bilmezler ki, kul ve cariye pazarında aldanmamak için feylesof olmak gerekir. Çünkü bir kişi bir mal alsa, değerinin ne olduğunu bilmese, aldanır. Hele insanın değerini bilmekten daha önemli bilgi yoktur. Çünkü dışında ve içinde aybı ve hüneri çoktur. Eğer görünüşünde bir aybı varsa içindeki hüneri nereden bilinir, eğer hüneri dışında ise içindeki aybı kim bilir, hele öyle bir ayıp olsa ki yüz hüneri bastırsa. Öyleyse insanın ne olduğunu herkes bilmez. Ancak akıllılık gücüyle, ferasetle, ince görüşle, çok denemekle bilinir, yoksa başka şeyle bilinmez. İşte efraset ilminin kemali değme kişiye müyes-

ser olmaz. Çünkü feraset ilmi peygamberlerin ilmidir. Onun için feraset ilminin kemaline değme kişi eremez. Meğer ki gönderilmiş peygamber olsun, ferasetle insanı teşhis eder.

Ama tecrübe sahipleri kul ve cariye almakta birkaç şart koymuşlardır, yani bir çok nişanı vardır, deneyip dururlar kulda, iyisinde ve kötüsünde o nişanlardan. Onlar benim makbulümdür ve başkalarının da makbülüdür. Hem sana da anlatayım, böylece iyi nişanı olanı alırsın ve kötü nişanı olandan kaçarsın.

Şöyle bilmiş ol ey oğul, kul almanın üç şartı vardır: Birisi odur ki aybını ve hünerini dene, içinde ve dışında var mıdır, ya da yok mudur, ince görüşlülükle anla; ikinci olarak, sağlığı ve sayrılığı var mıdır, yok mudur, aslı neredendir, hangi cins iyidir ya da kötüdür, bilmelisin.

Geldik imdi, ince görüşlülüğün şartına... Aldığın kulu ne iş için alıyorsan, önce işini hazırla, sonra kul al. Böylece görenler, «iyidir, kulluğa lâyıktır» desinler ve senin basiret sahibi olduğun belli olsun.

Şimdi alâmetlerin, yani nişanların yorumuyla uğraşalım. Meselâ bir kulu birlikte bulunmak için, yani arkadaşlık için alıyorsan, halvet sohbetinde oyun arkadaşlığına ve ahbaplığa yarayacak gibi olsun. Gerektir ki orta boylu olsun, semizlikte de orta olsun. Çok semiz ve çok zayıf olmasın, beli kalın değil ince olsun. Boyu kısacık olmasın uzun olsun. Saçı sert değil yumuşak olsun. Ama rengi ister kara olsun ister sarı, önemi yoktur, tek yumuşak olsun. Elinin ayası değirmi ve yumuşak olsun. Eti gayet yumuşak, derisi yufka, kemiği düz ve dudağı şarap rengi olsun. Saçı kara, gözü elâ, kaşı ve kirpiği kara olsun. Ama çatık değil,

açık olsun. Çift gerdanlı olsun. Çenesinin çevresi kızıllı aklı, ayva tüyü gibi olsun. Dişleri ak ve düz olsun ve geri kalan azası da bunlara lâyık olsun. Her kulda benim dediğim bu nişanlar varsa latif, yani hoş huylu, vefadar, uygun ve uysal olur. İşte zevkine ve sohbetine yarayacak olanların nişanları.

Geldik imdi akıllı, devletli ve talihi iyi olan kulun nişanlarına... Boyu doğru olsun, boynu düşük ya da kambur olmasın. Şişmanlıkta ve zayıflıkta orta olsun. Saçı da orta olsun, yani ne çok sert ne çok yumuşak olsun. Yüzünün renginin akı ak, kızılı kızıl olsun. Ayası yassı, parmaklarının arası açık ve gözleri elâ olsun. Açık gönüllü, güleç yüzlü olsun. Bu dediğim nişanların olduğu her kulu, ilim öğretmeye, yazıcılığa, kahyalığa, hazinedarlığa ve her ne işe koyarsan koy, gayet inanılır ve güvenilir olur.

Geldik eğlenceye yarayan kulun nişanlarına... Yani şarkıcılığa, çalgıcılığa ve buna benzer işlere yarasın. Onların nişanı budur: Eti yumuşak, gövdesi ne semiz ne zayıf ve beli etsiz olsun. Ama yanağı etli olan oğlandan sakın, çünkü gayet anlayışsız olur, hiçbir şey öğrenmez. Ama gerektir ki ayası yumuşak olsun ve parmaklarının arası açık gerek. Yüzü de açık olsun, ekşi olmasın. Yüzünün derisi yufka, saçı da orta gerek. Sakın sarı saçlı olmasın ve gözleri elâ olsun. Tabanının altı da düz olsun. Bir kulda bu dediğim nişanlar varsa, çalgıcılığa, şarkıcılığa ve rakkaslığa yarar, hem de zeki olur her şeyi tez öğrenir.

Eğer savaşa yarar kul almak istiyorsan nişanları budur: Saçı sert olsa gerektir. Boyu kısa olmasın, ta-

mam olsun. Endamı doğru olsun, büğrü olmasın. Vücudu kuvvetli olsun, eti yumuşak olmasın, sert olsun. Uzun kemikli ve teninin derisi sağrı gibi buruşmuş, mafsalları sağlam olsun. Damarları çekilmiş olsun ve deri altında uzun uzun görünsün. Parmakları kalın; ayası, göğsü ve omuzu yassı olsun. Burnu kalın, başının önü dazlak olsun. Karnı da yassı olsun. Belinin yanı bıngıl olsun. Ne zaman yürüse, sinirleri yukarı çekili çekili gelsin. Mavi gözlü olsun kara gözlü olmasın. Bu dediğim nişanlar hangi kulda varsa, bahadır, beğenilir, haktanır olsa gerektir.

Geldik imdi hadım etmek için alacağın kulun nişanlarına... Gayet kara ve ekşi yüzlü ve yüzü buruş buruş olsun. Gövdesi zayıf derisi kuru, saçı yufkacık, dişleri seyrek, sesi incecik ve baldırı ince olsun. Dudağı kalın, burnu yassı, parmakları kısacık, boyu büğrü ve boynu ince olsun. Bu dediğim gibi olunca sarayda hadım olmaya yarar. Kısaca bu dediğim gibi ya dev gerekir hadım olmaya ya da devin kardaşı oğlu. Ama sarayda ak hadım olması gerekmez. Hele ki benzi kızıl olursa. Sonra gayet sakın sarışın hadımdan, çok çekin bu cinsten. Hele saçı yoluk, gözü sulanır, çapaklı ve yaşarır olursa. Derler ki kendi sever avradı ya da başkasına sevdirmek için pezevenklik eder. Hasılı bunun gibiden hayır gelmezmiş.

Gayet hayâsız ve edepsiz kul deveciliğe, eşekçiliğe veya sekbanlığa yarayandır. Nişanları şudur: Patlak gözlü, göz kapakları kısacık, gözünün bebeği fırlak olsun. Çiçek bozuğu yüzlü ve gök gözlü olsun. Gözünün akında nunakkat, yani benek benek kızıl noktalar ol-

sun. Dudakları uzun, dişleri seyrek ve uzun uzun, ağzı geniş olsun. Bunun gibi nişanları olan kul gayet murdar, hayasız, edepsiz ve kavgacı olur. O ya sekban ya deveci, ya eşekçi ya da at oğlanı olsa gerektir.

Eğer aşçılık veya hizmetçilik için kul alacaksan nişanı şudur: Yüzü güzel, teni temiz, yüzü değirmi, bilekleri ve baldırları ince, gözü elâ olsun. Yalnız biraz maviliğe eğilimi olsun, yani gözünün karası biraz mavimsi görünsün. Boyu tamam olsun. Yavaş olsun, tezce olmasın. Saçı yaprak gibi ve sarı olsun. Ne zaman ki bu dediğim nişanlar varsa o kul aşçılığa ve hizmetçiliğe yarar.

Ama bu dediğim nişanlar kulun aslı iyi olursa, kötü asıllı olmazsa doğrudur. Çünkü kullar tayfa tayfadır. Her tayfanın aybını ve hünerini bilmek gerek. Çünkü her tayfanın aslının özünün birbirinden ayrı hüneri vardır. Ama kul tayfasında hepsinden soysuz, mayası bozuk ve kötü huylu olan Kıpçak'tır ve Guzi'lerdir. Hepsinden hoş huylu, iyi geçimli, işini gözleyen ve tutucu olan Halıhî, Hutenî ve Berberî (1) lerdir. Bunların hepsinden yürekli olanlar Türkler'dir. Cümle cinslerden belâya katlanıcı, dertli efendisinin her haline uyanlar Sıhtakli'dir, yani Gürcü'lerdir. Hepsinden gevşek ve tembel olan Çiğil cinsidir. Kısaca Tatar'ın başı mankafa, yüzü yassı, gözleri küçük, burnu

---

(1) Mercimek eklemiş olsa gerek. Bizim elimizdeki Farsça metinde, «Tibeti». Ayrıca, yukarda geçen Guzi de, Oğuz, demek.

etli, dudak ve dişleri çirkin olur. Her uzvuna ayrı ayrı bakarsan, güzel görünmez. Ama tümüne ve bir kez tenine bakarsan Türkmen suretinde gözükür. Ama Tatar'da bir görüş ve safa vardır ki diğerlerinde o yoktur. Naziklikte ve zarafette Tatar'dan daha iyisi yoktur. Kuşkusuz Türk de güzel olursa gayet güzel, çirkin olursa gayet çirkin olur.

Geldik imdi... Andığımız ve anmadığımız bu cinslerin her birinin ayrı ayrı yerinde olan aybı ve hüneri nedir beyan edeyim. Kısaca bilinsin ki Türk'ten, hangi tayfa içinde olursa olsun, güzelliğini anlatmaya değer güzeller çıkar. Çirkinler de çıkar Türk'ten, çirkinliğinin vasfını anlatmaya değmez. Ama Hindûlar bu dediğimin tersidir, yani Hindûların hepsi çirkin olur, hiç güzeli olmaz. Türk'e göre Hindûların başı büyük, yüzü yassı, gözü yufka olur, yani kapaklı değildir. Burnu yassıdır, dişi, dudağı kötüdür. İster her uzvuna ayrı ayrı bak, ister bütün endamına bir kez bak, çirkin görünür, Türk'ün görünüşü gibi görünmez. Çünkü Türk'ün gürünüşü ve yüzü tazelik ve güzellikte cümle cinslerden üstün durumdadır. Kuşkusuz Türk'ten güzel çıkınca çok güzel olur ve çirkin olunca çok çirkin olur.

Geldik imdi aybına... Türk cinsinden olan kulun aybı odur ki çoğunun yaradılışı kündtür, yani bir şeyi öğrenip aklında iyice tutamaz, bilgisizdir. Kibirli, hev betli, kişiliksiz, acı dilli ve sarhoş olurlar. Bahanesiz savaşandırlar. Gece çok korkak ve hem de yüreksiz olurlar, gündüzleri yaptıkları yiğitliği gece yapamazlar. İşte Türk'ün aybı bunlardır.

Geldik hünerine... Onların hüneri budur ki bahadır olurlar. Yalansız dostluk ederler. Gizlice düşmanlık etmez ya açıkca düşman ya da yardımcı olurlar. Ne iş ısmarlarsan başarırlar. İşret zamanı tenleri yumuşak olur. Öyleyse süs için Türk'ten yeğ cins yoktur.

Geldik Saklap, Rus ve Alan cinsine... Bunlar da Türk tabiatına yakındır. Hem Türk gibi temiz tayfadırlar, ama Türk'ten dayanıklı olurlar, hem de geceleyin Alan'lar Türk'ten yüreklidirler. Hocalarını Türk'ten daha çok severler. Bunlar da Türk gibi görkemli olurlar. Ama birçok ayıpları vardır. Önce hırsız ve uğursuz olurlar. Efendisinin malına gizlice diş vurucu (yiyici) olurlar. Kötü işlidirler. Yaradılışları tembel ve kaçaktır. Ama hünerleri de budur ki tenleri yumuşaktır ve anlayışlıdırlar. İyi iş işlerler. Kaba sözlü, bahadır ve akıllı olurlar.

Rum cinsinin aybı budur ki dili açık ve anlaşılır değildir, yani dili künd olur, yüreksizdir. Yaradılışı gevşek, tembel ve tez kızıcıdır (sinirli). Dünya sevgisine düşkün olurlar. Ama hünerleri şudur ki, kendi özünü sevici ve hoş kokulu olurlar. Ağırbaşlı, evcildirler ve ne olursa olsun dillerini tutarlar. İş güç tutmakta kusur göstermezler, makbuldürler.

Bu kez geldik Ermeni cinsinin aybına... Kötü işli, ağır canlı ve kokar tenlidirler. Hırsız ve yüzsüz, kaçak ve inatçı olurlar. Hain ve yalancıdırlar. Küfür-dost, yani daima küfür içinde olmayı severler. Yüreksiz ve kuvvetsizdirler ve efendilerini sevmezler. Ama hünerleri odur ki tatlı dilli olurlar, yani dili çalmaz, düzgün

konuşurlar. Kavrayışları tezdir, yani bir şey işitseler ya da görseler, onun niteliğini tez kavrarlar. İşittiklerini ve gördüklerini tez öğrenirler. Edalarından ve hareketlerinden çok lezzet alırlar, yani ne yaparlarsa kendilerine hoş gelir. İşte ak kulların cinsinden bir kısmını beyan ettim.

İmdi geldik karalar cinsine... Hindû'nun aybı şudur: Acı dilli ve bozguncu olurlar. Şöyle ki evdeki cariyeler ona güvenilmez. Bütün tayfalardan muhaliftir, bunlar, yani kendilerini hiç bir cinse benzetmezler. Şöyle ki her cins birbirine karışır, birbirine gider gelir. Terzi terzileriyle, dokuyucu dokuyucularıyla ve hangi sanat ehli olursa olsun, öteki cinsler de birbirine karışır, birlikte yer içer ve kalkar otururlar. Ancak Hindû'larda, Âdem peygamber zamanından bugüne kadar, aynı sanat ehlinden iki kişi bir yerde oturmamıştır. Oysaki bakkal, kasap, ekmekçi, dülger ve sipahiden başka sanat ehlinden iki kişinin bir araya gelmesi mümkün değildir. Ama bu Hindû'larda birçok tayfadır. Her tayfanın sözü ve davranışı birbirine benzemez. Şimdi her bir cinsi ayrı ayrı açıklayamam. Ama Hindû'ların hepsinden daha iyi, daha şefkatli, daha makbul, daha bahadır ve daha ağır başlı olan Behremen, Revut ve Keşran cinsidir. Behremen bulamadım Hindû'larda, yoksa söylerdim. Ancak karalar cinsinden ayıpsız olan bir Nûbi'dir ve bir de Habeşî'dir. Ama Habeşî, Nûbi'den daha iyidir. Resul Hazreti aleyhisselâm Habeşî'leri öğmek için çok hadis buyurmuşlardır. İşte her cinsin aybını, hünerini ve marifetini bildirdim.

İmdi geldik kul almakta dikkat edilecek üçüncü şarta... Budur ki bilmelisin bu kul hasta mıdır veya hastalanacak mıdır, bugün ya da yarın? Nişanlar vardır bilmek gerek, çünkü o nişanları dışardan görünce bilinir ki o kulun içinde hastalık var mıdır, yok mudur ya da yakında hasta olacak mıdır? İmdi o nişanları denemek şöyledir: Kulu alacağın vakit gafil olma ve bir kez denemekle almaya da razı gelme. Çünkü bir bakışta, çok güzel olduğu halde çirkin görünebilir veya çok çirkin olduğu halde ilk bakışta güzel görünür, biri bu. Biri de bu ki insanın çehresi daima bir kararda kalmaz. Çünkü bir an olur ki çirkin görünür, bir an olur ki güzel görünür. Sonra bütün endamını denemek gerekir, böylece hiç bir aybı gizli kalmaz, çünkü henüz belirmemiş olan çok hastalık olabilir. Ancak belirse gerek, nişanından o hastalığı bilmek gerek. O nişanlar şunlardır.

Ne zaman aldığın kulun benzini sarı ya da inci gibi bembeyaz, dudağını kurumuş, gözlerini kızarmış ve çukurlaşmış görürsen, delildir ki o kulda basur hastalığı vardır. Eğer göz kapağı daima şişik görünürse istiska nişanıdır. Gözleri kızılsa, alnının damarları doluysa malihülya (melankoli) nişanıdır. Burnunun direği eğri olsa, yanıı yumru görünse delildir ki burnunda mayasıl vardır. Eğer başını açınca saçının rengi gayet kara görünürse ve karalığı yer yer artarsa delildir ki saçını boyamışlardır. Eğer ben olmayacak yerde, beni varsa ya da kına vurulmayacak yere kına vurmuşlarsa delildir ki o benin ve o kınanın yeri barastır. Dudağı kurumuş, gözünün ağı sararmış sarılığa de-

lildir. Ondan-sonra kullarına de ki, kulu alınca yatırsınlar ve böğrünün ucuna ya da karnına ve kasığına elleriyle bastırsınlar, eğer çekinirse ya da bir yeri ağrırsa malûmdur ki ya yüreği ya dalağı vardır.

Gizli illetlerini denedikten sonra belli olan ayıplarını da aramak gerekir. Meselâ görmelidir, ağzı kokuyor mu, burnu koku alır mı? Nasırlanmış sivilcesi var mıdır burnunda? Kulağı işitir mi, yoksa sağır mıdır? Gevşek mi yoksa sert mi konuşur? Çabuk çabuk mu konuşur, yoksa kekeç midir? Dili peltek midir, yoksa akıcı mıdır? Yürürken aksak mıdır, ya da değil midir? Mafsallarında şişi, uru var mıdır ya da yok mudur? Dişlerinin dibi sağlam mıdır, yoksa gevşek midir. Bu dediğim nişanları hep dene, sonra al. Tâ ki, «pazar bilirmiş!» deyip seni yermesinler.

O halde alacağın kul ya da cariyenin bu nişanlarını bildin ve gördün ki sağlamdır, al. Ama iyi halli olan kişiden al, bozguncudan alma. Çünkü doğru insanın ekmeğini yiyen iyi, bozguncunun ekmeğini yiyen bozguncu olur. Öyleyse iyi kisiden al kulu, böylece evinde iyi olsun ve iyi kulluk etsin. Kötü kişiden alma, tâ ki evinde kötülük yapmasın. Sonra eğer acemi kul almak mümkünse onu almaya çalış. Dil öğrenmişini alma, acemi kula kendi huyunu öğretmek daha kolaydır, dil öğrenmişten.

Sonra şehvete yenilip sevgili arzuladığın zaman, şehveti kendinden uzaklaştırmadıkça kul ya da cariye satın alma. Şehvet arzunu gidermedikçe kul ve cariye

satın alma ki şehvet yüzünden o anda çirkin dahi güzel görünür. Şehveti yatıştır, sonra kul ve cariye almakla ilgilen, böylece güzel midir, çirkin midir seçersin.

Ondan sonra daha önce naz ile beslenmiş kul alma. Çünkü sen de onu bin naz ile beslesen, sana hiç minneti olmaz. İzzünazı başka yerde de görmüştür. Eğer hor tutup hafifsersen ya kaçar ya da sat beni der veya seni gönülden düşman edinir. Kulu öyle bir evden al ki zahmetle, sıkıntıyla, cefayla beslemiş olsunlar. Sende azıcık rahat görürse, hoşnut olsun ve seni sevsin. Arada sırada kullarına, azdan çoktan, akçecik bağışla ve daima muhtaç olarak yaşamalarını reva görme. Çünkü muhtaç oldukları zaman, çaresiz akçecik istemeye yüz tutarlar. Ya sapıklık ederler ya hırsızlık ya da orospuluk. Onlar böyle yapınca kıyas et, efendisinin adı ne olur.

Eğer gücün yeterse kulun kıymetlisini al, her nesnenin değeri cevherine göredir. Cevheri temiz olan, lâl taşı gibi değerli olur. Cevheri temiz olmayan çay taşı gibi değersiz olur. Öyleyse kulun değerlisini, yani cevherinin temizini al. Sonra kapıdan kapıya satılıp çok efendi gören kulu alma. Ulular iki şeyi beğenmemişlerdir: Bir, çok kocaya varmış avradı, bir de çok efendi görmüş kulu. Alırsan kulun kapılar gezmemişini al, yüzü gözü açılmamış, tazesini al.

Ne zaman bir kulun satılmak isterse, sertlenip satmam deme, hemen onu satmak ardınca ol. Çünkü bir avrat gerçekten boşanmak istesin, bir kul da satılmak, ikisinin de kalmasından kimse mutlu olmaz ve gönül ferahlığı bulmaz.

Sonra yararsız kulu ve hizmetçiyi katına toplama. Çünkü yararsız olan kulun ve hizmetçinin azlığı ikinci zenginliktir demişlerdir. Öyleyse işinin gerektirdiği kadar kul ve hizmetçi besle. Yani işin azsa o kadar hizmetkâr besleme ki rızkın boşa gitsin ve sen sıkıntı çekesin. Eğer işin çoksa az hizmetkâr tutma, tâ ki onlar iş görmenin ağırlığı yüzünden kaçmasınlar.

Sonra hizmetkârlarını halli halince ve gücün yettiğince hoş tut, tâ ki senden şikâyetçi olmasınlar. Çünkü hizmetçi aç kalırsa, ağasını şikâyetle kötü adlı kılar. İki hizmetçin olup da aç tutacağına, bir olsun, tek tok olsun. Bir tok olan hizmetçi daha iyi kulluk eder, iki aç hizmetçiden.

Kulunu ve cariyeni sarayında birbiriyle kardeş olmaya bırakma. Çünkü kulların birbiriyle kardeş olsalar ya da cariyelerin kız kardeş, iyi değildir, birbirinin sırdaşı olurlar ve aralarında ulu işler kopar.

Sonra kuluna veya hizmetçine öyle iş buyur ki o işi bitirmek ellerinden gelsin. Başaramadıkları için buyruğunu tutmayacakları işi buyurma. Her bir nesnenin yolunu yordamını bilmekte hazırlıklı ol. Tâ ki senin düzenin bütün işi yolunda olanların düzeninden yeğ olsun. Ayrıca kulun makbulü odur ki baba, ana ve kardeş olarak efendisini bilsin.

Sonra halayık başından hoşnut olan kulu alma. Çünkü kulun, eşeğin acemi nalbattan korkması gibi halayık başından korkması gerekir. Olur olmaz vakitte beni sat diyen ve alınmasını, satılmasını kendine ayıp bilmeyen, yani hiç utanmayan kulu satmaktan başka bir şeye gönül bağlama, çünkü onun gibiden iyilik gelmez. Tez giderip değiştirmek ardınca ol. Bu âdeti de hatırlattım.

Yirmi Dördüncü Bölüm

EV, KÖY YA DA BAĞ NASIL OLUNCA ALSINLAR ONU BEYAN EDER

Ey oğul şöyle bilmiş ol ki, eğer ev ya da yer, mülk olarak ne almak istersen değerden düştüğü zaman al ve değeri arttığı zaman sat, eğer satarsan; yani eğer mülk alırsan ucuzladığı sırada al ve eğer satarsan pahalılanınca sat, kişi yararını gözetmek ayıp değildir. Öyleyse sen de yararını gözle, ayıp sanma. Farsça demişlerdir ki, nan bibayed cemid ger bihâhî hırîd, yani ekmekli gerektir aldığın nesne. Çünkü ne alırsan yararını bilmedikçe almamak gerek. O halde kendi yararını gözetmekten gafil olma. Arapça demişlerdir ki, ettâyinü nısfü't-ticare, yani bir nesneyi alırken yararını bilmemek yarı bezirgânlıktır. İmdi ne alırsan yarar ve zararı miktarınca al. Çünkü az yararı bilmeyen, çok zarar eder ve çok zarar eden de tez yoksul olur.. Eğer çok yarar umduğundan zarar edip yoksul olmamak istiyorsan, kıskanç ve aç gözlü olma. Bütün işlerde sabırlı ol, aceleci olma. Sabretmek ikinci akıllıktır, demişler yani bir kişinin ne denli aklı olursa ve bir işini sabırla işlerse, aklı bir o kadar daha çok olur derler. Sonra her işte kendi işinden habersiz olma, gafillik ikinci ahmaklıktır, demişler, yani gafil olan kişi

ne denli akılsızsa, ahmaklığı ve akılsızlığı bir o kadar daha artar. Sonra her işte bezgin olma, bezginlik ikinci cahilliktir. Eğer sana iş ve güç kapansa, tezce işini açmaya çalış, işin düzelmeye yüz tutuncaya kadar sabret, çünkü hiç bir iş aceleyle iyi olmaz.

Geldik imdi almak ve satmak demine eriştik. Eğer ev almak istersen öyle bir yerde satın al ki o mahallenin halkı iyi kişiler olsun. Sonra şehrin ortasında ev al, ücra yerde alma. Önce komşusunu gör sonra evini al ki, el-câr sümm'd-dâr, yani önce komşu, sonra ev demişlerdir. Eğer bir mahallede ağalar, bilginler, beyler ve saray hadimleri varsa o mahallede ev alma. Sen öyle bir yerde al ki orada senden ulu kişi olmasın. Ama önce iyi bir komşu bulmaya, sonra evi beğenip almaya çalış. Evi alınca komşuna çok hürmet et, hürmeti ve iyiliği önce komşuya etmek doğrudur, başkalarından ise, demişlerdir. O mahalle halkıyla iyi geçin, hastalarını sor, ölüsü olana baş sağlığı dile, cenaze ile birlikte git. Komşulukta bir iş ve güç olursa, sen de komşunun işine uy, yani eğer komşuna sevinilecek bir işi vaki olursa sen de birlikte sevin, eğer yerinecek bir işşe sen de birlikte yerin. Gücünün yettiğince komşuna bahşişler ver, yiyecek gibi, giyecek gibi. Çünkü sen komşularınla böyle geçinecek olursan, o mahallenin ulusu sen olursun. Komşunun çocuğunu görünce öp, okşa, mahallenin yaşlılarını ağırla ve hürmet et. O mahallenin meclisine cemaatle birlikte git. İmamı ağırla ve Ramazan ayında çıra ve mum göndermekte kusur etme. Bütün halk, kendi hangi yoldan gözlenmişse o yolu gözler, yani sen halka iyilikle yol gösterirsen onlar da sana o iyilik yolundan gelirler, kötü-

lükle gösterirsen kötülük yolundan giderler. Öyleyse yapılmayacak işi yapma ve söylenmeyecek sözü söyleme. Her kim olmayacak işi işlerse, görmeye yaramaz haller görür, her kim söylemeye yaramaz söz söylerse işitmeye yaramaz sözler işitir.

Geldik imdi ey oğul eğer bir şehirde yerleşeyim, vatan tutayım dersen, gücün yettiğince büyük şehirlerde yerleşmeye, vatan tutmaya çalış. Öyle bir şehir olsun ki, sana yarasın, yani havası tabiatına yararlı olsun. Sonra öyle bir ev al ki damı bütün damlardan yüksek olsun, tâ ki halkın gözü üzerinde olmasın. Ama sen de gözünün zahmetini halkın üzerinden gider, yani sen de komşu avlusuna bakma, tâ ki incinmesinler. İşte ev almanın vasfı budur ki açıkladım.

Geldik imdi köy almaya... Ey oğul, eğer köy alırsan madensiz ve komşusuz köy alma, yani odunlu ver bir şehre komşu olursa o köyü al, yoksa alma. Alacağın köyü ucuzluk yıllarında al, mirasçıların paylaştığı, dâvâlı olmayan köy bulursan al, dâvâlı köyü alma. Çünkü köy odur ki o köyde tehlike olmasın.

Sonra köyü alınca daima onu imar etmek gerek. Yani imar edersen yeni ürün kaldırırsın. Elbette köyünün ve yerinin imarına çalış, dinlenme. Çünkü köy ürünle değerlidir. Ekicinin değeri ekinlikledir, ekinliğin değeri ürünledir ve ürün imar etmekle ele geçer. Viraneden ürün gelmez, vallahuâlem.

Yirmi Beşinci Bölüm

NASIL AT ALMALI Kİ İYİ OLSUN VE ALDANILMASIN ONU BEYAN EDER

Ey oğul, eğer at alırsan hazırlıklı ol ki, aldanmayasın. Atın ve insanın cevheri birdir, iyi ata ve iyi insana ne denli çok değer verirsen kaldırır. Şöyle ki, kötü atı ve kötü insanı ne denli yedirsen o denli yemeye yarar. Bilgeler demişlerdir ki, âlem insanla kaimdir ve insan hayvanla kaimdir. Hayvanın iyisi attır, bunun ölçüsü atın ululuğundandır, yani bir kişinin atı olsa birinin de olmasa, halkın gözünde atı olan ulu görünür. Öyleyse malûm oldu ki birinin ululuğu at yüzünden imiş. Hem derler ki, sen atını ve elbiselerini hoş tut ki atın ve elbisen de seni hoş tutsun.

Ama atın iyisini ve kötüsünü bilmek güçtür, insanın iyisini ve kötüsünü bilmektense. Çünkü insanı bilmek iddiasının akla yakın bir sebebi vardır. Sözü sohbeti, oturması, kalkması, işi gücü, yaşaması, akl, yeterliliği, ilmi ve marifeti, işte bunlardan ötürü insan bilinebilir, iyi midir, yoksa kötü müdür? Ama at üstüne binip de hünerinin içyüzünü gösterinceye kadar denemekten başka bir şeyle bilinmez.

Önce alacağın atın çehresine bak, eğer hünerini anlamakta yanılırsan, bari güzelliğini ve çirkinliğini

bilmekte yanılma. Çünkü çehresi güzel atın çoğu hünerli olur, iyi olur. Çirkin olan atın hüneri azdır ve kötüdür. Atın iyiliğinin ve güzelliğinin belirtilerini baytarlık kitaplarının üstatları şöyle anlatmışlardır. Atın dişleri ince ve düz, üst dudağı alt dudağından uzun, yani alt dudak sarkık, burnu yüce ve azıcık çekilmiş, alnı yassı, kulağının düzü arsız ve kulağı uzun; boynu, karışık yani kalınlı inceli, boğazından yana ince, göğsünden yana kalın, kolan yeri ince, bukağı geçirilecek yerleri ve inciği kalın, bileğinden kısacık olsun. Yelesi kısacık ve yufkacık olsun, kaba olmasın. Tırnakları kara ve uzun, ökçesi değirmi, arkası yufka, böğrü küçük, elinin ve yağının arası geniş ve açık, kuyruğu ince, hayası ve derisi kara, gözü ve kirpiği de karar olsun. Yürürken yavaş olsun, ürkek olmasın. Bukağı takılan yerleri sığanmış olsun, yani tüylü olmasın. Sağrısı yassı, yani geniş, budunun iç yüzü etli olsun. Şöyle ki budunun iç yüzünün eti biribirine bitişikmiş gibi görünsün. Üzerine binen kişi hareket edince, gerektir ki o at erin hareketini bilsin, duysun. Bu dediğim nişanların hepsinin bir atta bulunması gerektir, tâ ki o atın hünerine kimse bahane bulamasın.

Geldik imdi, kimi atta olup kimi atta olmayan hüner nişanlarına. O, atın tüyünün renginden dahi bilinir, yani tüyü hangi renk olan at hünerlidir, tüyü hangi renk olan at hünersizdir. Bilmiş ol ki kümeyt kırmızı, doru attır, iyidir, hem sıcağa dayanır hem soğuğa, bütün sıkıntılara katlanır. Çerme, eğri ata derler, çok zayıf ve gevşek olur. Beli eğri, hayası, derisi budunun arası kuyruğunun dibine varıncaya kadar— tırnağı, eli, ayağı, yelesi ve kuyruğu hep kara olursa, eğri atın

bu türlüsü iyidir. Ama **zerde**, al attır, eğri cinsindendir, gevşek olur. Ama onun da iyiliğinin nişanı gayet al olmasıdır. Eğri atın neresi kara ise, al atın da oraları hep kara olsun, yani eli, ayağı, yelesi ve kuyruğu hep karar olursa iyidir. **Semend**, kula attır. Gerektir kula atın gözü kızıl olsun, iyidir ve gül renkli bir attır, tek renk olur, baştan ayağa kadar baksan başka renk karışıp alaca bulaca görünmez, yalnız tırnağı kara olsun. Ancak **ethem**, kara (yağız) ata derler, iyidir, ama gözü kızıl olmasın. **Boz**, hemen boz attır, iyisi az bulunur. **Abras**, alaca attır, çoğu kötü olur, hele gözü, hayası ve tırnağı ak olursa. Ama **dize**, demirkırı attır, gayet iyidir. Özellikle bunun da eli, ayağı, tırnağı, yelesi ve kuyruğu kara olsun. **Eblak**, alaca attır, öğüneli değildir, çünkü iyisi az bulunur.

Atların hünerlerinin nişanlarını öğrendin, şimdi ayıplarını da bilmelisin ki atta ayıp çoktur. Ama ayıp odur ki atın hünerlerine zararı dokunur, yani atta onun gibi ayıp varsa, işe yaramaz olur. Ayrıca atta olunca uğursuz olan bir kaç ayıp vardır, sahibini öldürücüdür. Ama bu ayıp illeti atlarda olur, kimisini giderek gidermek kâbildir, çünkü tedavisi mümkündür. Kimisini gidermek olmaz, tedavisi mümkün değildir. İşte her aybın ve her illetin bir adı vardır, her birini ansam gerektir.

Şöyle bilmiş ol ey oğul, bir at kısrak görüp de aletini sarkıtır ve kişnerse ayıptır. A'şe, yani şeb-gûr olursa, yani gecede gözü görmezse, yaramazdır. Nişanı budur ki, gece bindiğin vakit başka atların ürktüğü şeyden o ürkmez, hem ne denli kötü yere sürersen sür

gider, hiç bakmaz. Atın sağırı da iyi değildir. Nişanı odur ki başka atlar ne denli kişnerse kişnesin, bu cevap verip kişnemez. Daima kulağı ensesine düşmüştür. Solak at yaramazdır ve hatalıdır, yani çok sürçer. Nişanı odur ki bir kapıdan içeri çekersen önce sol ayağını içeri atar. Sonra, **a'meş** at kötüdür, yani gündüz görmez gece görür. Nişanı odur ki gözünün bebeği kara olur, mavimsi görünür ve daima gözü açıktır, kirpiklerini kırpamaz. Bu ayıp kimi zaman atın bir gözünde olur, yani atın gündüz göremeyen gözü bir tanedir, buna **ahvel** derler. Gerçi zahirde görünüşte ayıptır ama Arap ve Acem simsarları **ahvel** atın mübarek ayaklı olduğunda birleşirler. Hem şöyle işittim, «Düldül de ahveldi» derler. İki kıç (arka) ayağı sinirlerine kadar, tırnakları bile ak olan at, **ercel** attır, gayet uğursuzdur. Bu sebeple Türkler birbirlerine ercel diyerek söğerler, yani ercel atın uğursuzluğu meşhurdur. Ama Türkler ercel demez eçel derler. **Asam** at ön iki dizine kadar tırnakları bile ak olan attır. Bu da uğursuzdur. Çakır gözlü atın iki gözü de çakırsa kötü değildir, eğer bir gözü çakırsa kötüdür, hele sol gözü çakır olursa. **Ağrep** odur ki gözünün yarısı ve kirpikleri aktır. Bu da iyi değildir. Boz at da kötüdür. Boynu doğru olan, sağa sola bükülmeyen at **akved**'dir, bunun gibi olan at da kötüdür. Çünkü kişi çamurda bunun gibi atı kolaylıkla döndüremez, burnunun doğrusunda çukur olsa bile dosdoğru olur, gider. **Galet** kötüdür. Sonra **gej-pay**, yani eğri ayaklı at da kötüdür, ona Farsça **keman-pây** yani yay ayaklı derler. Çok düşer, kötülüğünün sebebi budur. **Ekla** at odur ki, yelesi yoluk olur, bu da kötü attır.

Mukahva, tabanının altında, nalın kıyısının olduğu yeri yontunca kireç gibi ufak ufak dökülen attır... Eğer iki ayağında varsa kötü değildir, ama bir ayağı böyleyse kötüdür. **Esdef** odur ki, tırnağının üstü katmer katmer, yiv yiv olur, bunun gibi ata **ahnak** da derler. Bu da kötüdür. Önü kıçından veya kıçı önünden uzun olan at inişte ve yokuşta kötüdür. Böyle olan atın adı **efrak**'tır. **A'zel** eğri kuyruklu ata derler, bu da kötüdür, hele kuyruğunun eğrisi binitten yana olursa iyi değildir. Aleti daima açık olan, içeri çekmeyen at **ekşef**'tir. Bu da kötüdür ve belinin gevşekliğine delildir. **Seg-düm** it kuyruklu attır, o da kötüdür. **Efhaç** yürüdüğü zaman kıçını önüne yetiremeyen attır ve **esbak** odur ki kıçını önüne yetirir bu da kötüdür. Böyle bir atın aksaması hiç geçmese gerektir, yani her koşturduklarında o aksasa gerek. Bunun gibi olan atın mafsallarında bez vardır, o bez mafsallarının içinde yumrulaşmıştır, bu sebeple at adımını ölçülü olarak atmaz ve yalpalar. **Harun** at, yani **tevsen** at kötüdür, üzerine binmeye yaramaz. Çünkü başı serttir. Sıçrayan, kaçan, kişneyen, dişleyen, tepen huysuz ve kokan, işte harun atın hünerleri bunlardır. Öyleyse bu hünerleri olan attan geri durmak gerek. Aletini her an sarkıtan at da iyi değildir karga gözlü at da. Böyle gözü olan at gece de görmez. Buna münasip.

Hikâye: Şöyle işittim. Ahmet Ferikun derlerdi, bir bey vardı. Bir gün nevruzun zevkini çıkarıyordu. Onun kısrak sürüsünü güdenlerden biri bu beyin katına nevruzunu kutlamaya geldi ve dedi ki,

— Ey beyim, senin nevruzunu kutlamak için bir armağan getirmedim ama hoş bir muştu getirdim ki armağandan yeğdir. Ahmet Ferikun sordu,

— Ne muştusu getirdin? O kişi,

— Dün gece kısraklardan bin erkek kulun doğdu, hepsi karga gözlüler, dedi.

Ahmet Ferikun buyurdu, o kişiyi alaşağı ettiler, yüz ağaç vurdular.

Ahmet Ferikun dedi ki,

— Görün, bana bin tane gece görmeyen atın doğdu diye muştular.

İmdi atın aybını, hünerini, iyisini ve kötüsünü öğrendin. Atın hastalıklarından da haberdar ol ki her hastalığın bir adı vardır. O adlar şunlardır: Esar, ki'ab, dahaş ve müşeş, arn, şukak, kamâ, nasûr, cüzam baras, cered, nemle, melah, nefha, irtiaş, seratan, fıtık, miktaf, su'al- rahsa, burre, ıdâd, kufâs, maal. İşte adlarını söyledim, eğer her birini açıklarsam söz uzar.

Ama atta ayıpların en büyüğü yaşlılıktır. Bütün ayıpları gidermek mümkündür ama yaşlılık aybını gidermeye imkân yoktur. Eğer at alırsan atın büyüğünü al ya da orta atın büyüğünü al. Sonra sağ kaburga kemiği bir fazla olsun, say öyle al. Eğer kaburgasının iki yanı da bir fazla ise o atı değerinden çoğa al, çünkü onun gibi atı geçecek at az bulunur.

Sonra her ne satın alırsan dört ayaklıdan, emlâkten ya da her hangi bir şeyden, yaşadığın sürece sana yararı dokunsun. Senden sonra avradına, çocuğuna ve varislerine de yararı olsun, elbette sana avrat ve oğul gerek olacaktır. Çünkü avrat olmayınca oğul da olmaz. Nitekim Fars der ki (mısra)

(Türkçe çevirisi)

Ere çift olmağa gerek avret, dahı hem beslemeğine gayret.

Yirmi Altıncı Bölüm

AVRAT ALINCA NASIL AVRAT ALSIN VE NASIL GEÇİNSİN ONU BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul, ne zaman ki avrat aldın evlendin, avradına iyi hürmet et. Eğer bir değerli nesnen varsa, o değerli nesneyi ne olursa olsun avradından ve oğlundan sakınma. Ama o avrattan esirgeme ki sana doğru olsun ve o oğuldan ki buyruğundan dışarı çıkmasın, seni sevsin. Böyle avrattan ve böyle oğuldan varını esirgemezsen iyi olur. Çünkü bu senin elinde olan bir iştir. Ben bu anlamda bir beyit söyleyeyim:

(Türkçe çevirisi)

Avret çün besleye kişi ve oglu var ola
Ger tutmasa aziz gerektir ki hâr ola

Sonra avradın bolluk içinde büyümüşünü al. Ama böyle bir avradın olunca malından bir şey isteme, bir de avradın gayet güzelini isteme. Çünkü güzel olanı herkes oynaş tutunmak ister. Öyleyse yüzü namus kirinden arınmış avrat gerektir. Dini de arı olsun, yani dindar olsun, evcimen, orta yaşlı ve kethuda nakış yani ev işini başarıcı olsun, kendi helalini (kocasını)

sevsin, iyi geçimli, yüzü ak, namusunu koruyucu olsun. Bir avrat bu dediklerim gibi olursa kötü olmaz.

Ondan sonra değerinden büyük ve senden gösterişli avrat alma, tâ ki güçsüz düşmeyesin. Eğer bir kız oğlan kız bulursan, erden kalmış dul avrat alma. O kız göçünü açsın seni görsün, onun gönlünde senin sevginden başka sevgi olmasın. Bütün erkekleri senin gibi sansın, başka erkeğe tamah etmesin ve isteği başka erkeğe düşmesin. Kendi erini istemeyen, arzusu başka erkeğe düşen kezbânû, yani evcimen olmayan ve her an sana fazla olarak dil uzatan avrattan kaça gör. Çünkü demişlerdir ki, kethuda er, yani iş başaran erkek bir çeşmeye benzer ve evcimen avrat bir hendeğe; erkeğin kazancını çeşme gibi akıtması gerek ve hendek gibi avrat katında birikmesi gerek. Ama şöyle olmasın ki senin varlığını avrat eli altına alsın ve kendi rızkına senin hükmün geçmesin. Malına hükmün geçmezse ve avrat eline görümlü olursan, sen avrat olursun o erkeğin olur. Öyleyse kişinin avradına avrat olması gayretsizlik nişanıdır. Meseldir ki, İskender'e dediler «Dara'nın kızını niçin almak istemezsin, gayet güzeldir». İskender, «Çok çirkin olsun ki biz âlem halkının erenlerine galip gelmişken avrat bizim üzerimize galebe etsin ve yiğitlik göstersin.»

İmdi evcimen avrat almak gerek küçük kız değil. Çünkü avradı çoğunlukla ev işlerini başarması için almak gerektir, cima için değil. Cima için bir cariye de alsan olur, ne düğün tasası çekersin ne düğün zahmeti. İmdi gerektir ki aldığın avrat boyca büyümüş, akıllı olsun. Babasının ve anasının ev işlerini başarmasını

görmüş olsun. Bunun gibi avrat bulursan almakta kusur etme. Aldıktan sonra onu beslemekte eksiklik göstermemeye çalış. Hiç bir şekilde aldığın avrada kıskançlık gösterme. Eğer aldığın avrada kıskançlık göstereceksen, avrat almamak daha iyidir. Çünkü avrada kıskançlık göstermek zorla orospu etmek demektir onu.

Sonra şöyle bilmiş ol ki, avratlar kıskançlık yüzünden çok erkekleri helâk etmişlerdir. Hem kendilerini kötü kişinin yoluna feda ederler, hem de hamiyetlerinden ve ölmekten hiç korkmaz, ölüme önem vermezler. Ama avrada kıskançlık ve dükisegi, yani iki türlü kese gösterme. Yani kıskanmak kesesini dolu gösterip masraf kesesini boş gösterme. Ulu Tanrı onu sana hoş tutasın diye vermiştir, o da seni babasından, anasından fazla sever ve fazla şefkat gösterir. Kendine ondan başkasını dost bilme. Yok eğer kıskançlık gösterirsen bin düşmanın olsa bile kimseyi ondan daha fazla düşman bilme. Çünkü yabancı düşmandan korunabilirsin, ama ondan korunamazsın.

Eğer kız oğlan kız alırsan, onunla her gece yatmak için isteğin olsa da, her gece cima etme, tâ ki o herkesin âdeti daima böyledir sanmasın. Böylece bir zaman bir özrün olursa ya da sefere çıkman gerekirse, bu kız sen gelinceye kadar dayanabilsin. Eğer cimayı her gece âdet edinirsen, senin olmadığın zaman o yine her gece erkek arzular, bu kez sabretmesi güç olur.

Sonra avradına yabancı erkek yüzü göstermeyi asla uygun görme, çirkin yüzlü bir ihtiyar olsa da,

Genç hizmetçin varsa hiç bir şekilde avradın içerdeyken evine girmesine izin verme, yalın yüzlü kara Habeşî kul olsa da. İmdi bu şartları gayet iyi gözet ve gayretsiz eri insan hesabına sayma. Çünkü kimin gayreti yoksa dini yoktur. Nitekim (bu anlamda demişlerdir ki) men lâ gayrete lehu lâ dîne lehu.

İmdi avradını böyle korudun. Ulu Tanrı eğer sana oğul verecek olursa, oğlunu da büyütmek ve terbiye etmeye önem vermelisin.

Yirmi Yedinci Bölüm

OĞUL TERBİYE ETMEYİ VE BÜYÜTMEYİ BEYAN EDER

Ey oğul söyle bilmiş ol ki, bir oğlun olursa önce ona iyi bir ad koymalısın. Oğlun baba ve ana üzerindeki haklarından birisi budur. İkincisi odur ki akıllı ve şefkatli bir dadıya emanet etmelisin, büyüyünceye kadar. Büyüdüğünde, gücün yettiğince bir düğüncük yapıp oğlunu sünnet ettiresin, sonra Kur'an'a gönderesin ki okusun hafız olsun. Yani hocaya ver ki Kur'anı ezberleyinceye kadar okusun. Ne zaman ki Kur'anı ezbere okudu ve daha büyücek oldu, bu kez onu bir silâh üstadına ver, silâhşörlük öğrensin, her bir silâha nasıl iş buyurmak gerek bilsin, yani oku nasıl atmak gerek, süngüyü nasıl dürtmek gerek, kılıcı nasıl vurmak gerek ve ata nasıl binmek gerek bilsin. Bu hünerleri bir tamam öğrenip boş kalınca, gerektir ki oğluna suda yüzmeyi de öğretesin. Şöyle ki ey oğul, ben on yaşıma geldim, bizim bir hacibimiz vardı, adına Ebu Manzar Hacib derlerdi, silâhşörlüğü iyi bilirdi, babam rahmetli beni ona teslim etti. (O da) bana ata binmek, süngü oynatmak, zıpkın atmak, çevgânla topa vurmak, kement atmak ve daha ne gibi binicilik ve erlik yolu yordamı varsa gösterdi, öğretti.

Bir gün Ebu Manzar Hacip padişahın katına vardı dedi ki,

— Ey hüdavendigâr, silâhşörlük olarak ne biliyorsam hepsini şehzadeye öğrettim. İmdi hünkâr buyursun, yarın ava çıkılınca tâ ki şehzade öğrendiği hünerleri şaha arzetsin, göstersin. Babam,

— Hoş ola, dedi.

Ertesi gün ava gittik. Silâhşörlük hüneri olarak ne öğrenmişsem hepsini babama gösterdim. Babam o kişiye hilât giydirdi ve dedi ki,

— Ey Ebu Manzar, oğluma her ne öğretmişsen, iyi bilir oğlum onu. Ama bunların hepsinden iyi bir hüner vardır, onu öğretmemişsin.

— Ey beyim o hangi hünerdir. Babam dedi ki,

— Senin oğluma öğrettiğin bu hünerleri, gerekli olan anda eğer kendi edemezse, başkasının onun için yapması mümkündür. Ama benim dediğim hüner odur ki eğer oğlum onu bilmezse gerektiği an oğlum için onu hiç kimse gösteremez. Yine kendi gösterirse kendine yardımı dokunur o hünerden. Ebu Manzar,

— Ey beyim, imdi o hüner hangi hünerdir, buyurasınız, dedi. Atam,

— O dediğim hüner suda yüzmektir. Çünkü başkası kılıç vursa oğlum için, oğlumun düşmandan kurtulması mümkündür. Ama yüzmeyi bilmezse ve suya batarsa başka kişinin yüzmesiyle oğlumun kurtulması mümkün olmaz, dedi.

Hemen gittiler, bana yüzmeyi öğretmek için çevik ve hünerli iki gemici getirdiler. Ama benim gönlüm yoktu ki yüzme öğreneyim. Çünkü suya girmekten korkardım. Ancak ister istemez beni onlara teslim ettiler, bana yüzmeyi öğretene kadar. Gerçi gönülden öğrenmezdim, istemeyerek öğrenirdim ama iyi öğrendim. Sonra (bir gün) şöyle rastladı, ben Hicaz'a yöneldim. Şam yolundan Dicle'yi geçtik Musul'a vardık ve Musul'dan sonra Şama yöneldik. Henüz Musul sınırından çıkmadan haramiye rasladık. Kafileyi bastılar. Kısaca ben soyulmuş olarak ve çıplak yine Musul'a döndüm. Gördüm ki memleketime gitmek için çarem yok. Çaresiz gemiye bindim. Dicle suyuna, yani Şat ırmağının içinden dik aşağıya revan olduk ki Bağdad'a varalım. Ama bir yer vardır o Şat ırmağında, çok korkunç bir girdap ki içine düşen gemi batmayınca olmaz. Adına Akbere derlerdi. Akbere'ye ulaşmadan önce o korkunç ve yok edici girdaptan geçmek için, girdabın yolunu bilen ve kolaylıkla geçen usta bir gemici gerek imiş. Biz gemide bir çok kişi idik, gemimiz o yere ulaştı, gemicimiz de usta değildi, yolu başaramadı, yenildi, gemimiz girdaba düştü ve battı. Yirmi iki kişiden bir ben, Basra'dan bir yaşlı kişi ve bir de benim adı Zeyrek Keykâvus olan kulum, yalnız üçümüz yüzdük, sudan dışarı çıktık. Ötekilerin hepsi suda boğuldu, helâk oldu. O belâdan kurtulduktan sonra babamın sevgisi gönlümde ziyade oldu, arttı. Onun canı için sadaka verdim, dua ettirmeyi arttırdım. Bildim ki o aziz ihtiyar benim başıma bu işlerin geleceğini bilirmiş, yüzme öğrettirmiş.

Öyleyse gerektir ki bunun gibi ne türlü hüner varsa oğluna hepsini öğretesin, tâ ki babalık hakkını ve şefkat âdetini yerine yetirmiş olursun. Çünkü âlemde kişi belâdan emin olmaz ve başından ne geçeceğini bilmenin vararı yoktur. Öğrendiğin her hüner bir gün işine yarar. Öyleyse kusuru etmemek gerek. Öğretilecek hünerleri öğretmek gerek.

Hoca öğretirken, oğlunu döğerse, gereksiz şefkat gösterme, bırak döğsünler. Oğlancıklar hüneri, ilmi ve edebi çubukla öğrenirler yani (çocuk) döğülmek korkusuyla öğrenir, ne öğrenirse, yaradılışından değildir, yani kendi gücüyle öğrenmez. Ama oğlun bir edepsizlik etse sen de edepsizliğine kızsan onu döğme; işte hocana derim, de, korkut. Edeplerse, hocası döğsün, edeplesin, sen döğme. Senden incinip gönlünde sana kin tutmasın. Ama her an heybetini göstere dur tâ ki seni hor görmesin ve her an senden korksun. *Akçeden, altından, her neden* arzu edip senden isterse *gücünün yettiğince ondan esirgeme* ki akçe arzusu *için senin ölmeni istemesin.* Oğluna yedirdiğin ekmeği edep ve hüner öğretmek için yedirmek gerek, bilmiş ol (bunu) ve bu ikisini öğretmekte kusur etme onun kabiliyeti yoktur, deme. Çünkü onun kabiliyeti olsa da olmasa da, ya da sen ona ister edep öğret ister öğretme, zaman, nasip olunca ona zorla öğretir. Şöyle demişlerdir ki, men lem yüeddibuhü validâhü eddebehü'l-leylü ve'n-neharü, yani babasının ve anasının terbiye etmediği her kişiyi geceler ve günler öğretir. Yani babasından ve anasından ayrı düşüp aç kaldığı geceler ve çıplak kaldığı günler (insanı) terbi-

ye eder. Bunu bir başka deyişle söylemişlir benim dedem Şemsü'lmaali, *men lem yüeddibuhü'l-ebevanu, yüeddibuhü'l-melevanu*, yani baba ve ana naz ve rahatla edeplemezse, zaman cefa ile istemeden edepler. Ama sen atalık şartını yerine getir, o, ulu Tanrı kendisini âleme ne yaradılışta gönderdi ise o yaradılışta yaşasa gerek. Çünkü halk yoktan var olduğunda ahlâkını ve huyunu beraberinde getirir. Ama çocukken gücü yetmediği ve aciz olduğu için huyunu ve ahlâkını belli edemez. Büyüdükçe vücudu güçlenir, ahlâkı ve huyu iyi midir, kötü müdür ortaya çıkar, tamam olgunlaşıncaya kadar. İyice olgunlaşınca iyiliği de kötülüğü de bütünüyle belli olur.

İmdi sana edep ve hüner babandan miras kalmışsa, sen de onu oğluna miras bırak, tâ ki oğul hakkını ödemiş olursun. Çünkü insan iki tayfadır: Biri seçkinler ve birisi avam. O ki seçkindir, çocukları için ölümünde bırakıp gideceği edep ve hünerden veğ nesne yoktur. O ki avamdır çocuklarına bırakacağı sanattan veğ miras yoktur. Ama sanat seçkinlerin çocuklarının işi değildir. Çünkü hüner başkadır sanat başkadır. Yani hüner veğdir meslekten. Meselâ bir yerde yirmi terzi olsa, hangisi terzilikte daha hünerli ise o daha çok kazanç sağlar. Hünerin veğ olmasının delili budur. Ama gerçek yönden bakınca benim katımda meslekten ulu hüner yoktur. Bundan dolayı devletli kişiler çocuklarına bir hünerli meslek öğretseler ve o meslekten hiç bir şey elde etmeseler avıp değildir, belki hünerdir, yani hiç bir şeye ihtiyaçları yokken meslek öğrenmeleri hünerdir. Çünkü kimi vardır yarım

(işe) gücü yetmez, meslek de öğrenmez, (bu) hünersizliğinin delilidir. Öyleyse kişinin elinde bir mesleği olursa (bu) hünerdir, gerekli bir zamanda hüner dalı yemiş vermemezlik etmez. Buna münasip,

Hikâyet: Şöyle işittim ki Güştasb vatanından ayrı düştü. Bu ayrı düşmesinin sebebinin hikâyesi uzundur, (bizim) maksudumuz başkadır. Güştasb vatanından ayrılınca Rum'a indi ve Kostantaniyye şehrine, yani İstanbul'a geldi. Ama yanında dünyalığından hiç bir şeyi yoktu ve utanırdı da kimseden ekmek istemeye. Rastlantı olarak çocukluk çağında babasının sarayında demircilerin çalışmasını görmüştü, onlardan körük çekmeyi öğrenmişti. İşte bu sırada aciz kalıp rızk elde etmek için çaresiz kalınca bir demirci dükkânına vardı ve dedi ki, «Ben de bu sanatı bilirim. O demirci bunu ücretle tuttu. Orada kaldığı sürece körük çekmekle geçimini sağladı ve kimseye ihtiyacı yoktu, vatanına geri dönünceye kadar. Geri dönmesinin sebebini Şehname'den işitmişsindir. Sonra Güştasb memleketine geldi, hiç bir seçkinin oğluna sanat öğretmeyi ayıp görmemesini emretti. Çünkü çok zaman voldaş, erlik ve bahadırlık bir işe yaramaz. Ama yoklık zamanı, kişinin bir sanatı varsa yardımı dokunur. Nitekim Peygamber alevhisselam buyurur ki, es-sınaatü emnün mine'l-fari' yani sanat kişiyi yoksulluk sıkıntısından korur. Sanat olarak ne biliyorsan bir gün lâzım olur. Bundan dolayı bir zamanlar Acem'de bütün ulların oğullarının bir sanat öğrenmesi töre olmuştu. Hem öğrenmeyi âdet edinmişlerdi (kendileri) hem de (oğullarına) öğretirlerdi. Öyleyse sanat olarak ne

öğrenebilirsen öğren, bir gün o öğrendiğinin yararı dokunacaktır.

Sonra oğlun bulûğa erince, üzerine bir bak, eğer iyiyse, iş başarmak ve zengin olmak için uğraşıyorsa onu evlendirmek ardınca ol, bu hakkını da ödemiş olmak için bir avrat alıver. Ama bilsen ki ev çevirmek ve zengin olmak için başı hoş değildir, müslümanın kızcağızını belâya salma, çünkü birbirleriyle geçinemeyecekler, birbirinden incineceklerdir. Böyle olunca, bırak, büyüsün. Büyüyünce işinin kolayını nasıl bilirse öyle etsin, tek senin sağlığında o da hayatta olsun. Sen öldükten sonra, ulu Tanrı onun için ne takdir edip dünyaya gönderdiyse öyle yaşayacaktır. İşte oğulun halini bildirdim. Geldik imdi, kızın olsa ne yapmak gerektir onu bildireyim.

Fasıl: Ey oğul eğer kızın olursa onu namuslu bir süt nineye emanet et ve büyüyünceye kadar iyi bak. Büyüdüğü zaman onu bir muallime ver, Kur'an okumak, namaz kılmak, oruç tutmak gibi bilinmesi gerekenleri, farzdan ve sünnetten öğretsin. Ama yazıcılık öğretmesin ki maksudunu kime isterse kendi yazısıyla anlatmasın. İyice büyüyünce onu hemen kocaya vermeye çalış. Kızın olmaması yeğdir, ama olunca ya erde gerek ya yerde, demişlerdir. Nitekim şeriat beyi Muhammed Mustafa buyurur ki, defnü'l-benati mine'l-mekrümati, yani kız evlatları gömmek, ya er koynunda ya da yer koynunda, hürmetli işlerden birisidir. Ama kızın evinde olduğuna göre ondan şefkat nazarını eksik etme. Çünkü kız evlât babasının ve anasının esiri olur. Erkek evlât gibi olmaz. Çünkü ba-

bası oğluna bakmayınca, oğul geçimini sağlayacak bir işe girişebilir, ama kız çaresizdir. Öyleyse elindeki varlığından önce kızının çeyizine harca, onun işini tamam et. Sonra onu birisinin boynuna sarıver, tâ ki kız kaygısından kurtulursun. Ama eğer kızın erkek görmemiş bakire ise avrat görmemiş bir güveyi bul. Böylece kızın gözünü açar, o erkeği görür, o da gözünü açar bu avradı görür. Bu sebeple de avrat erkeğinin sevgisini nasıl gönlünde bağlarsa, erkek de avradının aşkını gönlünde öyle bağlar. Buna münasip,

Hikâye: Şöyle işittim ki, Acem meliki olan Yezdücürd'ün bir kızı vardı, adına Şührebânû derlerdi. Gaziler onu esir ettiler, Arap kavmi Medine'ye getirdiler. Emirülmüminin Ömer, Şührebânû'yu satmalarını emretti. Onu mezada ilettiklerinde emirülmüminin Ali de —Tanrı yüzünü ak etsin— şu hâdîsi okudu: Leyse'l-bey'u alâ ebnai'l-mülûk, yani ulu padişahların çocukları esir olunca satmak olmaz. Ali bu haberi verince Şührebânû'yu mezattan kaldırdılar ve bir ere vermek için Selman Farisi'nin evine ilettiler. Sonra Şührebânû'ya sordular, «Seni ere vermek isterler, sen kime razı olursun?» Şührebânû, «Ben eri görüp beğenmedikçe kimsenin avradı olmam. Eğer isterseniz, ben bir pencerede oturayım, Arap ulları bir bir benim önümden geçsinler, hangisini beğenirsem benim erim o olsun», dedi. Hemen öyle yaptılar. O vine Selman'ın evinde pencereye oturdu, Selman Farisi de önüne oturdu ve her geleni tarif ederdi, bu filandır ve bu filândır, Şührebânû da her birini denerdi. Sonunda Emirülmüminin Ömer (R.A.) geldi ve geçti. Şührebânû

sordu ki bu kimdir, Selman, «Ömer ibn el-Hattab'dır» dedi. Şührebânû, «Muhteşem kişi ama yaşlıdır» dedi. Emîrülmüminin Ali geldi ve geçti. Sordu ki, bu kimdir. Selman, «Resulün emmisinin oğlu Ali ibn Ebu Talib'dir» cevabını verdi. Şührebânû, «Çok ulu kişi ve muhteşem erdir, tam benim lâyığımdır. Ama öteki dünyada Fatıma'dan utanırım» dedi. Sonra Hasan ibn Ali geçti. Sordu ki, bu kimdir. Selman dedi ki, «Bu Hasan ibn Ali'dir». Şührebânû, «Bu da bana lâyıktır, ama çok avrat nikâhlamıştır» dedi. Ondan sonra Hüseyin ibn Ali geçti. Sordu ki, bu kimdir. Selman cevapladı, «Bu Hüseyin ibn Ali'dir». Şührebânû yine sordu, «Hiç avrat almış mıdır?» Selman «yok» dedi. Şührebânû, «Benim erim bu olsa gerek. Çünkü er görmemiş avrada avrat görmemiş er gerektir. Ne ben er görmüşüm, ne o avrat» dedi.

Kısacz ey oğul, eğer kızının üzülmemesini istersen güzel yüzlü bir güvevi bulmalısın. Çünkü ister bakire olsun ister avrat olsun çirkin 'ere gönül vermez ve sevgi bağlamaz. Kızı çirkin ere verirlerse, kızın gözü güzel yiğit gözlemek ardınca olur. Böyle olunca sana ve kocasına kötü adlılık düşer ve sonu rezillik olur. Öylevse yüzü güzel, dini temiz ve iyi halli olan güvevi gerek. Çoluğuna çocuğuna nafakasını, senin bildiğin gibi hangi helâl yoldan sağlayacağını bilsin. Sonra gerektir ki güvevi senden asağı olsun, senden ulu kişi olmasın. O senin elinin altında olsun ki hem mal ile ve hem de kişilikle seninle öğünsün, ben sunun gibi kişinin güveyisiyim desin. Sen onunla öğünme

yani benim onun gibi ulu güveyim vardır deme, biri bu. Biri de, güveyinin senden aşağı olmasının yararı bu ki senden korkar, çok söz söylemez, kızın rahat olur, rahat geçinir ve hatun gibi yaşar. Böyle güveyi eline geçerse ondan çok başlık isteme, kız satıcı olma. O kendi mertliğini etsin, sen de onun mertliğine karşılık, elindeki varından ne yaparsan yap, kızı onun boynuna sar, kurtar kendini bu ulu sıkıntıdan ve her dostuna bu öğüdü ver, gönlü rahat ol, vallahüalem.

Yirmi Sekizinci Bölüm

DOST TUTUNMAK NASIL OLUR ONU BEYAN EDER

Şöyle bilmiş ol ey oğul, kişi nasıl ki diridir, dostlardan kaçmaz. Çünkü kişinin kardeşsiz olması daha iyidir dostsuz olmaktan. Nitekim bir bilgeye sordular, «Kardeş mi yeğdir, yoksa dost mu?» O bilge cevap verdi, «Kardeş de dost olsa daha iyidir.»

Öyleyse sen de düşün dostlarının işini ki dostluk yolunu nasıl gözetmek gerek. Bağışta bulunsa ne yolda bulunmak gerek ve dosta (karşı) nasıl hareket etmek gerek. Çünkü her kim dostlarının işiyle ilgilenirse dostları da onun işiyle ilgilenirler. Eğer o ilgilenmezse dostlar da ilgilenmezler. Öyleyse dostunun işini düşünüp ilgilenmeyen kişiye hiç kimse dost olmaz.

Sonra her an bir dost tutunmayı âdet edin, tâ ki dostların çok olsun. Çünkü çok dost arasında kişinin çok ayıpları örtülür ve çok hüneri açılır. Bundan dolayı kişinin dostunun çok (olması) gerekir. Ama yeni dost tutunca eski dostlarından da yüzünü döndürme. Yeni dost (edinmek) iste, ama eski dostunun dostluğu da yerinde olsun, böylece dostların daima çok olur.

Seninle dostluğu yarıbuçuk olan dosttan sakın. Eğer böyle seninle dostluğu yarım edenler olursa, sen

onlara tamah dostluğu göster, daima iyilik et, mizaçlarına göre davran. İster iyi ister kötü olsun her işlerinde onlara uy. Senden iyilik görünce bu sefer tamam gönülden sana dost olurlar.

Sonra dostlarının dostlarını da düşün, onlar da senin dostlarındadır. Senin düşmanlarınla dost olan dosttan da kork. Çünkü düşmanınla olan dostluğunun senin dostluğundan çok olması mümkündür. Öyleyse o düşmanın yüzünden senin için kötülük yapmaktan hiç çekinmez. Ayrıca senin dostuna düşman olan dosttan da sakın. O dosttan da sakın ki önüne kim gelirse sebepsiz yere seni şikâyet eder. Böyle kişiden dostluk bekleme ve dünyada hiç kimseyi ayıpsız sanma.

Ama sen hünerli ol, hünerli kişinin aybı az olur. Hünersiz kişileri de dost edinme, hünersizlerden iyilik gelmez. Sonra seninle şarap yüzünden dost olan kadeh dostlarını, kendine arkadaş say, dost sayma. Cünkü onlar senden çok kadehi severler, şarap dostlarıdır, senin dostların değildir.

Sonra nazar et iyilere ve kötülere. İyilerle gönülden dost ol, kötülerle dil ucuyla, tâ ki bu iki tayfayla da dostluğun olsun. Çünkü kişinin daima iyilere işi düşmez. Eğer bir kötü kişiye işin düşerse dostluğun sebebiyle elde edersin. Öyleyse kötülerle de dostluk et. Ama kusurlu kişilerle dostluk etme, kusursuz düşman yeğdir, kusurlu dosttan. Çünkü kusurlu dost bilgisizlikle öyle kötü bir iş eder ki yüz kusursuz düşman akılla etmez. İmdi dostluğu öyle bir kavimle et

ki hünerli, gösterişli ve andı bütün olsun, tâ ki onların hünerinden sana da bulaşsın ve sen de o hünerle tanınmış olasın. Yalnızlığı da kötü kişinin sohbetinden daha çok sev. Şöyle demişlerdir, yalnız kötü arkadaştan hayırlıdır

Şöyle bil ki, birisinin dostluğa yarar mı, yoksa yaramaz mı olduğu iki şeyle bilinir: İyisinin dostluk nişanının biri budur ki gücünün yettiği kadar herhangi bir şeyini dostundan esirgemez. İkincisi odur ki, dostunun elinin dar olduğu zamanda yüzünü döndürmesidir. Hattâ o dostu ölse, öldükten sonra çocuklarını ya da hısımlarını bulsun, onlara da her an iyiliği dokunsun. O dostunun mezarına ziyarete gitsin, özlemini belirtsin ve dua etsin. Gerçi o türbe dostunun türbesi değildir, ama dostunun kalıbının türbesidir Yani dostluğa yarayan candır, ten o canın kalıbıdır. Nitekim can dostluğu için teni hoş görürdün, öyleyse o kalıbın yattığı türbeyi de hoş gör. Buna münasip,

Hikâye: Şöyle işittim ki, Bilge Sokrat'ı zorladı kâfirler, yani çok üstüne düştüler, gel puta tap, diye. O dedi ki,

— Tanrı göstermesin, benim insanın yaptığı nesneye taptığımı.

Bunun üzerine tuttular onu, «Puta tapmıyorsun» diyerek asmaya götürürlerdi. Öğrencilerinden bir bölüğü ağlaşıp yanında giderlerdi. Dediler,

— Ey bilge, işte ölmeye boyun eğdin, bari söyle seni nereye gömelim.

Sokrat gülümsedi ve dedi ki,

— Eğer beni bulursanız nereye isterseniz gömün.

Yani (demek istedi ki) ben aranızda belli olsam daha iyidir, kuru kalıp yeri belli olmaktansa.

İmdi bu kalıbı da dostluğun şartı için ana dur. Ama dostlarının çokluğuna gönül bağlayıp dostlarım çoktur, deme. Sen sana dost ol ve önünü ardını gör. Dostlarına güvenip kendinden habersiz olma, bin dostun olsa da hiç kimse seni yine senden daha çok sevmez. Ama dostlarını bollukta ve darlıkta dene. Dost odur ki nimet bolluğunda, horlukta ve hürmette; darlık zamanında ise, yararda ve zararda seninle birlikte olsun; o dost ki senin düşmanınla dost olur, dost dedeğildir, tanıdıklarından birisidir. Dostlarına karşı hoşnutluk zamanı nasılsan şikâyetli olduğun zaman da öyle olmalısın. Kısaca seni sevdiğini bildiğin kişiyi dost bil. Dostuna, sonra sana düşman olunca zararı dokunacak bir şey öğretme, son pişmanlık fayda etmeyecektir.

Eğer yoksulsan, zengin kişileri dost tutunma, bunu isteme bile. Çünkü yoksulları kimse sevmez, hele zenginler. Dostu kendi değerince gör ve kabul et. Eğer zenginsen yoksul kişiyi dost edinebilirsin. Ama halkın dostluğuna gönlünü sürekli olarak bağla ki senin de işin halk arasında sürüp gitsin. Eğer bir sebepten dolayı bir dostunun gönlü kırılırsa, senin bunda hiç suçun yoksa, böyle birinin gönlünü yapmaya uğraşma, çünkü günahsız incinen dostluğa değmez. Aç gözlü dosttan da ırak ol, seninle dostluğu aç gözlülüğü yü-

zünden eder. Kindar kişilerle dost olma, kin tutmayı öğrenen kişinin kini gönlünden hiç bir zaman gitmez. Daima gücenmiş ve kindar olursa, senin dostluğun onun gönlünde nasıl olabilir

İmdi mademki dost halini öğrendin, düşmanın halini de bilmelisin ki düşmanın işi nedir ve hali nicedir, vallahüalem.

— BİRİNCİ CİLDİN SONU —

Açıklamalar ikinci cildi sonuna konulmuştur.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 1—70

BAŞLANGIÇ 71—74

SÖZE GİRİŞ 75—78

1. Bölüm : Tanrı'yı bilmek beyanındadır 79—81
2. Bölüm : Peygamberlerin yaratılmasının erdemini ve övgüsünü bildirir 83—86
3. Bölüm : Ulu Tanrı'ya minnettar olmayı beyan eder 87—90
4. Bölüm : Gücü yetince yapılan ibadetin sevabının çokluğunu bildirir 91—97
5. Bölüm . Baba ve ana hakkını yerine getirmeyi beyan eder 98—103
6. Bölüm : Hüner arttırmanın cevher arttırmaktan yeğ olduğunu beyan eder 105—127
7. Bölüm : Sözü iyi söylemenin erdemini bildirir 129—141
8. Bölüm : Nuşirevan'ın sözlerini beyan eder 143—147
9. Bölüm : Gençlik ve kocalık halini beyan eder 149—155
10. Bölüm : Yemek terbiyesini, törenini ve erkanını bildirir 157—159
11. Bölüm : Şarap içmenin terbiyesini ve yolunu bildirir 161—165
12. Bölüm : Konuk gelince nasıl ağırlamak gerek ya da konukluğa varmanın edebini beyan eder 167—174

13. Bölüm : Lâtife etmeyi, tavla ve satranç oynamayı beyan eder 175—178
14. Bölüm : Aşıkların keyfiyetini beyan eder 179—185
15. Bölüm : Cinsi münasebette yararlısı ve zararlısı hangisidir onu beyan eder 187—188
16. Bölüm : Hamama ne zaman girmek gerek onu beyan eder. 189—190
17. Bölüm : Yatıp uyumak vaktinde yararlısını ve zararlısını bildirir 191—196
18. Bölüm : Av avlamak nicedir onu beyan eder 197—198
19. Bölüm : Çevgan oynamanın halini beyan eder 199—200
20. Bölüm . Çeri savaşında ne yapmak gerek onu beyan eder 201—205
21. Bölüm : Malı nasıl biriktirmeli ve neye harcamalı onu beyan eder 207—213
22. Bölüm : Emanet saklamayı beyan eder 215—218
23. Bölüm : Kul ve cariye almakta ve satmakta iyisini ve kötüsünü beyan eder 219—229
24. Bölüm : Ev, köy ya da bağ nasıl olunca alsınlar onu beyan eder 231—234
25. Bölüm : Nasıl at almalı ki iyi olsun ve aldanılmasın onu beyan eder 235—241
26. Bölüm : Avrat alınca nasıl avrat alsın ve nasıl geçinsin onu beyan eder 243—246
27. Bölüm : Oğul terbiye etmeyi ve büyütmeyi beyan eder 247—256
28. Bölüm : Dost tutunmak nasıl olur onu beyan eder 257—261

{ kutupyıldızı kitaplığı }
966

İNCİ'Yİ İSTEYİNİZ
Halk'a ve olaylara
Tercüman
İSKİ'Yİ SUNAR
İSKİ'Ü'L-HÜSNA
4 BÖLGEYE AYRILAN TÜRKİYEDE ASGARİ ÜCRETLER TESPİT EDİLDİ
İŞÇİ YEVMİYESİ EN AZ 22-25 LİRA
Doğan, demir işçilerine moral verdi
Başbakan "Hedef milliyetçi gençlik
Tercüman
1001
TEMEL ESER
İLK KİTAP 1 KASIM'DA ÇIKIYOR
Sizler çalışırken de ibadet ediyorsunuz
PLAN
TÜRKAN SOYSAL'DA TEMEL ATTI

FİYATI: 10 TL.